

สิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วม ภายใต้กระบวนการพัฒนา กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2557
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

COMMUNITY RIGHTS
AND PARTICIPATION UNDER THE DEVELOPMENT PROCESS: A CASE STUDY OF AMATA
NAKORN INDUSTRIAL ESTATE

Miss Nichaphat Mai-ngam

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Political Economy

Faculty of Economics

Chulalongkorn University

Academic Year 2014

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	สิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วม ภายใต้กระบวนการพัฒนา
	กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร
โดย	นางสาวนิชาภัทร ไม้งาม
สาขาวิชา	เศรษฐศาสตร์การเมือง
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธานี ชัยวัฒน์

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

.....คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชโยดม สรรพศรี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร.กุลลณี มุทธาภิน)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธานี ชัยวัฒน์)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เขมรัฐ เถลิงศรี)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์แล ดิลกวิทยรัตน์)

นิชากัทร ไม้งาม : สิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วม ภายใต้กระบวนการพัฒนา กรณีศึกษา นิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร (COMMUNITY RIGHTS AND PARTICIPATION UNDER THE DEVELOPMENT PROCESS: A CASE STUDY OF AMATA NAKORN INDUSTRIAL ESTATE) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร.ธานี ชัยวัฒน์, 103 หน้า.

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา สิทธิชุมชนกลายเป็นปัญหาใหญ่ทางสังคม คำว่าสิทธิชุมชนถูกพูดถึงครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2540 และบัญญัติเรื่องสิทธิชุมชนเป็นมาตราเฉพาะขึ้นมาในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ.2550 ทั้งที่ปัญหาสิทธิชุมชนเกิดมาก่อนหน้านี้เป็นเวลานาน พร้อมๆ กับนโยบายของรัฐที่ต้องการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ

นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครเป็นอีกกรณีหนึ่งโครงการการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อยู่โดยรอบโครงการ ชาวบ้านในพื้นที่รอบๆ นิคมอุตสาหกรรมต้องยอมรับกับสภาพการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะชาวบ้านไม่สามารถใช้แหล่งน้ำตามธรรมชาติได้เนื่องจากเกิดการเน่าเสีย พื้นที่เกษตรกรรมรอบๆ กลายเป็นที่ตั้งของโรงงานและผลผลิตไม่ได้เท่าเดิม ดังนั้น ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันขึ้นภายใต้ชื่อ "เครือข่ายแม่พระธรณี" เพื่อทำหน้าที่ในการปกป้องดูแลรักษาสิทธิชุมชนของตนเองเอาไว้ และหาทางแก้ไขกับปัญหาที่เกิดขึ้น

การศึกษาครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาโครงสร้างองค์กร รูปแบบวิธีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนของเครือข่ายแม่พระธรณี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยกระบวนการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์ในภาคสนามจากทั้งแกนนำเครือข่ายและชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการปะทะประสานกัน อันจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาที่ชุมชนและนิคมอุตสาหกรรมอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลและยั่งยืนต่อไป

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า กลุ่มเครือข่ายแม่พระธรณีมีวัตถุประสงค์ในการต่อสู้เพื่อปกป้องรักษาพื้นที่อาหารเป็นหลัก การเคลื่อนไหวจะไม่ใช้ความรุนแรง ไม่มองคู่ตรงข้ามเป็นศัตรู สร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมด้วยการพูดคุยต่อรอง เพื่อให้ผลสุดท้ายเกิดการยอมรับทั้งฝ่ายของอมตะนครและชาวบ้าน เพราะสุดท้ายแล้วทั้งนิคมอุตสาหกรรมและชาวบ้านจะต้องอาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่ต่อไป ดังนั้นการหาจุดร่วมและความร่วมมือกันจึงเป็นวิธีการที่ดีที่สุด

สาขาวิชา เศรษฐศาสตร์การเมือง

ลายมือชื่อนิสิต

ปีการศึกษา 2557

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

กิตติกรรมประกาศ

งานวิทยานิพนธ์เรื่อง "สิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วม ภายใต้กระบวนการพัฒนา
กรณีศึกษาโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร" ประกอบขึ้นจาก

- ประสบการณ์ของสมาชิกเครือข่ายแม่พระธรณีที่ช่วยบอกเล่าเรื่องราวการ
เคลื่อนไหวที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน

- ข้อมูลของชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครที่แบ่งปัน
ปัญหาผลกระทบด้านสิทธิชุมชน

- คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ และความรู้ต่างๆ ที่ได้รับจาก ผศ.ดร. ธาณี ชัยวัฒน์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ที่คอยช่วยเหลือ ถ่ายทอดประสบการณ์ด้านการทำงานวิจัย
และแนวทางในการศึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ตั้งแต่เริ่มเรียนในวิชา Social Science
Philosophy and the Methodology of Political Economy Research จนกระทั่งงาน
วิทยานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์

- ข้อเสนอแนะจากอาจารย์ ดร. กุลลินี มุทธาภักดิน ผศ.ดร. เขมรัฐ เถลิงศรี รศ.แล
ดิลกวิทย์รัตน์ คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ช่วยทำให้งานวิทยานิพนธ์เล่มนี้มีองค์ประกอบที่
ครบถ้วนและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

รวมทั้งความเมตตาจาก ศ.ดร. อมรา พงศาพิชญ์ ที่ช่วยให้คำแนะนำเรื่องการทำวิจัย
และอนุญาตให้ได้ใช้เวลาในการเล่าเรียนและศึกษางานฉบับนี้ได้เต็มที่ ความอนุเคราะห์จาก
นพ. นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ ที่ช่วยแนะนำและให้ยืมหนังสือที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านสิทธิชุมชน
จำนวนหลายเล่ม การสนับสนุนและกำลังใจของพ่อกับแม่ที่ให้ตลอดมาในทุกๆ เรื่องโดยเฉพาะ
ในช่วงที่ทำวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้คือกำลังใจจากเพื่อนที่เป็นแรงผลักดันให้เอาชนะอุปสรรค
โดยเฉพาะพีชนิศา เพื่อนร่วมงานที่ให้กำลังใจและช่วยเหลือตลอดมาสำหรับการศึกษาในระดับ
ปริญญาโท

ซึ่งทุกส่วนที่กล่าวมาข้างต้นล้วนมีความสำคัญที่ก่อให้เกิดวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขึ้นมา
"ขอบคุณค่ะ"

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญรูปภาพ.....	ฌ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	9
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	9
1.4 ขอบเขตเนื้อหาของการศึกษา.....	10
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
1.6 ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิจัย.....	10
บทที่ 2 บทนำวรรณกรรมปริทัศน์ ทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง.....	12
2.1 แนวคิดสิทธิชุมชน.....	12
2.2 แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม.....	18
2.3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.....	22
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	25
3.1 นิยามการวิจัยเชิงคุณภาพ.....	25
3.2 พื้นที่การศึกษา.....	27
3.3 เทคนิคและวิธีการศึกษา.....	27
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	30
บทที่ 4 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร.....	32

4.1 ที่มาของโครงการ	32
4.2 ข้อมูลทั่วไป	33
4.3 พันธกิจของอมตะนคร	36
4.4 ความรับผิดชอบต่อสังคม	36
บทที่ 5 บริบทของชุมชนและปัญหาของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครที่กระทบต่อชุมชน.....	43
5.1 ปัญหาเรื่องน้ำ	45
5.2 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมอื่นๆ	51
5.3 ปัญหาด้านสังคมและคุณภาพชีวิต	52
5.4 มติความสัมพันธ์ด้านต่างๆและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน	53
5.5 ปัญหาสิทธิชุมชนของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 2	56
บทที่ 6 การเคลื่อนไหวประเด็นสิทธิชุมชน กรณีนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร	60
6.1 พัฒนาการการเคลื่อนไหว	61
6.2 การจัดระเบียบทางสังคม	65
6.3 กลยุทธ์การต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน	67
6.4 การสร้างเครือข่าย	73
6.5 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งและความอ่อนแอ	76
บทที่ 7 สรุปและข้อเสนอแนะ	80
รายการอ้างอิง	94
ภาคผนวก.....	97
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	103

สารบัญรูปภาพ

ภาพที่ 4.1 ช่วงเริ่มก่อตั้งโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร.....	33
ภาพที่ 4.2 แผนที่ตั้งโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร	35
ภาพที่ 5.1 คลองพานทอง และชุมชนตำบลบ้านเก่า อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ในปัจจุบันซึ่ง น้ำมีสีดำคล้ำ.....	45
ภาพที่ 5.2 สภาพพื้นที่และระบบนิเวศของชุมชนบริเวณที่คาดว่าจะตั้งเป็นโครงการนิคม อุตสาหกรรมอมตะนคร 2.....	56
ภาพที่ 6.1 แผนภาพโครงสร้างของเครือข่ายแม่พระธรณี	65
ภาพที่ 7.1 แผนภาพแสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในช่วงเริ่มต้นของขบวนการของ เครือข่ายแม่พระธรณี	85
ภาพที่ 7.2 แผนภาพแสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในช่วงปรับขบวนการของเครือข่ายแม่ พระธรณี.....	87
ภาพที่ 7.3 แผนภาพแสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในช่วงสานความร่วมมือของเครือข่ายแม่ พระธรณี.....	88

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

หากพูดถึงสังคมไทยในอดีต ทุกคนจะนึกถึงภาพสังคมเกษตรกรรมที่มีความอุดมสมบูรณ์ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” มีวิธีการผลิตแบบเรียบง่าย อาศัยแรงงานคนและแรงงานสัตว์ เป็นส่วนใหญ่ ให้คุณค่าผู้คนที่จิตใจมากกว่าวัตถุสิ่งของ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เมื่อบ้านใดต้องการความช่วยเหลือบ้านอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ในหมู่บ้านเดียวกัน ก็พร้อมจะมาช่วย การพึ่งพาในลักษณะนี้ก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชน เกิดระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง และเหนียวแน่น เกิดวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นต้นทุนให้กับสังคมไทยเรื่อยมา

สภาพความเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีทุนทางสังคมและมีวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมเช่นนี้ ยังคงดำรงอยู่เรื่อยมา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2504 ได้เกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ในขณะนั้นใช้ชื่อว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจ” เป็นแผนพัฒนาที่คิดแบบแยกส่วนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ให้ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มอัตราการเจริญเติบโต (economic growth) โดยภาครัฐจะลงทุนในสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การก่อสร้างเส้นทางคมนาคมขนส่ง การก่อสร้างเขื่อน เพื่อประโยชน์ทางด้านชลประทานและการผลิตกระแสไฟฟ้า ภาครัฐใช้ทรัพยากรจำนวนมากไปกับ การก่อสร้างโครงการของเอกชนที่เกิดขึ้น ซึ่งคาดหวังให้เกิดการขยายการผลิตและเพิ่มรายได้ ประชาชาติ ความเจริญที่ก้าวเข้ามาสู่ชุมชนทั้งในรูปของเงินและสาธารณูปโภคนี้ ทำให้ชาวบ้านสามารถติดต่อกับคนภายนอกชุมชนได้สะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ชุมชนค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปจนพื้นที่นั้นถูกเรียกว่าเป็นพื้นที่ที่ได้รับ “การพัฒนา”

การพัฒนาแม้จะก่อให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ ประชาชนมีรายได้ สภาพความเป็นอยู่ และสุขอนามัยที่ดีขึ้น แต่ในขณะเดียวการพัฒนาก็ก่อให้เกิดการกระจายทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรมจนนำไปสู่ปัญหาความสัมพันธ์ภายในชุมชนระหว่างชาวบ้าน รัฐบาล และเอกชน ปัญหาดังกล่าวได้ขยายออกไปเป็นวงกว้างในหลายจังหวัด ทั่วทุกภาคของประเทศไทย จนถือได้ว่าปัญหาเรื่อง “สิทธิชุมชน” ได้กลายเป็นปัญหาใหญ่ที่ทุกคนต้องหันมาให้ความสนใจและเป็นปัญหาสำคัญที่

ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการแก้ไข ปัญหาเรื่องสิทธิชุมชนได้กลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจปรากฏในหน้าข่าวหนังสือพิมพ์ นำเสนอผ่านจอโทรทัศน์ การเขียนบทความลงใน Internet และวารสาร หรือแม้กระทั่งการกล่าวปาฐกถา เช่น

“กลุ่มสิทธิชุมชนไร้ที่ดินทำกินที่ จ.กระบี่ เรียกร้องขอความช่วยเหลือเหตุสลายมือ” (29/01/2013 06.44 ThaiPBS)

“คปท. ดันร่าง พรบ. สิทธิชุมชน เข้าสู่สภาสสมัยหน้า ปิดช่องโหว่รัฐ- ศาลไม่แลสิทธิชุมชน ถกขอบเขตได้ประโยชน์สาธารณะ ชาวบ้านห่วงกฎหมายถูกใช้เป็นเครื่องมือการเมือง” (สำนักข่าวอิศรา อังคน 28 ส.ค. 55 เวลา 20.42 น. เขียนโดยวสี ภูเต็มเกียรติ ศูนย์ข่าวเพื่อชุมชน)

“เครือข่ายสิทธิคนจน จ.ภูเก็ต 22 ชุมชน จัดขบวนออกมรณงค์เรียกร้อง นายกรัฐมนตรีช่วยแก้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ระหว่างเอกชนกับเกษตรกรที่ไม่เป็น “ชาว” มากมาย และในอนาคตอันใกล้ก็ควรจะได้เกิดกรณีพิพาทระหว่างชาวบ้านกับโครงการชุดแม่น้ำใหม่ 2 สาย (ฟลัดเวย์) ชาวบ้านกับโครงการรถไฟความเร็วสูง ฯลฯ เพราะรัฐไทยแทนที่จะเป็นหัวหอกป้องกันรักษา “สิทธิชุมชน” แต่กลับกลายเป็นผู้ละเมิด “สิทธิชุมชน” เสียเอง...” (นิตยสารอีสาน 18 ต.ค. 56)

เดิมก่อนปี พ.ศ. 2540 ยังไม่มีการบัญญัติคำว่าสิทธิชุมชนขึ้นมาใช้ สิ่งปรากฏอยู่ในบริบทของสังคมไทยในขณะนั้นจะเรียกว่า “ความเป็นชุมชน” ซึ่งอาจจะมีความชัดเจนหรือไม่ชัดเจนบ้างในแง่ความหมายความเข้าใจ อันเนื่องมาจากรัฐมักมองชุมชนว่าเป็นหน่วยทางสังคมขนาดเล็ก ถ้าหลัง ไม่มีการจัดการองค์กร ยังต้องพึ่งพิงการดูแลจากส่วนบน และเกรงว่าชุมชนจะเผด็จการหรือนำอำนาจที่ได้รับไปใช้ในทางที่ไม่เหมาะสม จึงควรเน้นการให้สิทธิกับเอกชนมากกว่า จนกระทั่งในปี 2540 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ปรากฏเรื่องของ “สิทธิชุมชน” ไว้ในมาตรา 46, 79 และ 290 โดยมุ่งศึกษาว่า ชุมชนคืออะไร มีสิทธิหน้าที่อย่างไรบ้าง วิเคราะห์สิทธิชุมชนในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมท้องถิ่น และสิทธิในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ทำให้สังคมไทยได้รู้จักแลค่านี้น่ามากขึ้น ต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 (สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ) ถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ได้บัญญัติเรื่อง “สิทธิชุมชน” ไว้เป็นหมวดหมู่อย่างชัดเจนในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ตรงส่วนที่ 12 เรื่องสิทธิชุมชน ซึ่งรายละเอียดของเนื้อหาระบุว่า

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและ

ของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม หรือทรัพยากรธรรมชาติ หรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว

สิทธิชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญยังคุ้มครองชุมชนและชาวบ้านให้มีสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่มีผลกระทบต่อความเป็นไปของตนเองและชุมชนด้วย ดังได้ระบุไว้ในส่วนที่ 10 สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียนดังนี้

มาตรา 56 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่ การเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วนได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น หรือเป็นข้อมูลส่วนบุคคล ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 57 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผล กระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในเรื่องดังกล่าวการวางแผนพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์การวางผังเมือง การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน

และการออกกฎหมายที่อาจมีผลกระทบต่อส่วนได้เสียสำคัญของประชาชน ให้รัฐจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างทั่วถึงก่อนดำเนินการ

ดังเช่นที่เคยได้ยินคนกล่าวว่าถ้ามีกฎหมายรับรองเรื่องหนึ่งเรื่องใด แสดงว่าเรื่องนั้นเป็นปัญหาแล้ว และอีกนัยหนึ่งคือ ถ้ามีการตรากฎหมายเพื่อมาจัดการเรื่องหนึ่งเรื่องใด เรื่องนั้นจะกลายเป็นปัญหาขึ้นมา สิทธิชุมชน จึงกลายเป็นปัญหาที่นักวิชาการและนักพัฒนาเอกชนหันมาให้ความสนใจและพูดคุยถกแถลงกันถึงความเป็นไปได้ของเรื่องนี้ในประเทศไทย ภายใต้กระบวนการพัฒนาและกระแสโลกาภิวัตน์มีคนกลุ่มหนึ่งเห็นว่าเรื่องสิทธิชุมชนในประเทศไทยยังไม่่าเป็นไปได้ เช่น “ไม่มีสิทธิชุมชน ปัจจุบันสิทธิชุมชนไม่มี เราเพื่อเจ้าเราเพื่อผีกันอยู่...เอาเข้าจริงสิทธิชุมชนมีอยู่เพียงในกฎหมายหรือตัวบทเท่านั้น ในความเป็นจริงสิทธิชุมชนไม่มีอยู่เลย...” วลัยลักษณ์ ทรงศิริ นักวิชาการท่านหนึ่ง ได้กล่าวไว้ และนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งได้ให้ความเห็นว่า “ สิทธิมนุษยชนเปลี่ยนไปจากเดิม จากการสู้ในเชิงรุกเป็นการถอยออกมาตั้งรับแล้วสู้แบบปัจเจกชนที่ไม่มีขบวนการสังคมขับเคลื่อน ที่ไหนถูกจับ ก็มีทนายประชาชนเข้าไปช่วยแบบเป็นรายปัจเจก แล้วก็สู้แบบตั้งรับ เพื่อให้พ้นจากความผิดเป็นส่วนใหญ่ ในทางกฎหมาย เรื่องสิทธิชุมชนถ้าเป็นการพูดถึงสิทธิอำนาจเหนือในการจัดการทรัพยากรมีแนวโน้มส่วนใหญ่ที่ศาลจะไม่ยอมรับ แต่ถ้าเป็นการอ้างถึงการเข้าไปกำกับ ควบคุม และตรวจสอบ มีแนวโน้มจะถูกรับรอง ดังนั้นจึงกล่าวว่าสิทธิชุมชนได้ก่อให้เกิดแนวคิดนี้ได้แค่เพียงในสถาบันการเมือง แต่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ในเชิงโครงสร้างการปฏิบัติการและระบบกฎหมาย” แต่อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ มองว่าสิทธิชุมชนที่ยังใช้บังคับไม่ได้และยังเป็นปัญหาอยู่ เพราะไม่ได้มองสิทธิชุมชนเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิชุมชนเปรียบเสมือนพื้นที่ทางการเมือง ถ้าพื้นที่ยังคงถูกปิด สิทธิชุมชนจะปรากฏเป็นจริงไม่ได้ เนื่องจากพื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่สำหรับการแสดงความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการแสดงจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการเคลื่อนไหวทางสังคม อีกทั้งต้องมีการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง เพื่อให้ทุกภาคส่วนในสังคมมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบร่วมกันอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม

สำหรับอีกกลุ่มหนึ่งมองว่าเรื่องสิทธิชุมชนแสดงถึงการดำรงอยู่ของชาวบ้านและชุมชน หรือเรียกว่า อัตลักษณ์ (identity) หรือเป็นเรื่องที่ต้องได้รับการคุ้มครองและไม่ว่าจะเป็นรัฐ เอกชน ประชาชน หรือสังคม ต้องคำนึงถึงความอยู่รอดของชุมชน เช่น สนั่น ชุกุล มองว่าแม้สิทธิชุมชนจะเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นมาใหม่แต่คุณค่านี้เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในวิถีชุมชนมาช้านานแล้ว ในขณะที่ ดร.กิตติศักดิ์ ปรกติ อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวว่า “สิทธิชุมชนไม่ได้อยู่แค่ในกฎหมาย แต่มีมานานแล้วทั่วโลกและสิทธิทั้งหลายอาจได้มาด้วย การร้องขอสิทธิที่ไม่มีใครลุกขึ้นมา ต่อสู้และปกป้องถือเป็นสิทธิที่ว่างเปล่า ชุมชนต้องทำความเข้าใจสิทธิของตน ทั้งสิทธิใน

การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมอันดีของชุมชนเองและของชาติ สิทธิที่ใช้และได้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะเจ้าของร่วมกับคนทั้งประเทศ และสิทธิในการร่วมกำหนด กับภาครัฐ ไม่ใช่ให้รัฐใช้อำนาจรัฐเพียงฝ่ายเดียว” นายสุวัฒน์ คงแป้น ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนา องค์กรชุมชน (พอช.) เป็นอีกคนหนึ่งที่ได้แสดงความคิดเห็นสนับสนุนการดำรงอยู่ของสิทธิชุมชนว่า การจัดการทรัพยากรในประเทศไทย 50 ปีที่ผ่านมา มี 3 ช่อง ช่องแรกทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ การตัดสินใจจึงคำนึงถึงความคุ้มค่าในการลงทุนเท่านั้น ช่อง 2 ทรัพยากรลดน้อยลง ประชากรมี จำนวนมากขึ้น การนำไปใช้ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มีการทำประชาพิจารณ์ในลักษณะ “คนค่านไม่ได้เข้า คนเข้าไม่ได้อ่าน” จนถึงยุคปัจจุบัน ยุคที่ 3 เริ่มต้นการนำสิทธิชุมชนมาคำนึงมาก ขึ้น ประชาชนมีสิทธิในการตัดสินใจโดยคิดนอกเหนือจากความคุ้มค่าทางธุรกิจที่มีมิติอื่นแฝง เช่น ความเชื่อ วิถีชีวิต อนาคตลูกหลาน ฯลฯ

ปัญหาเรื่องสิทธิชุมชนส่วนหนึ่งของปัญหามีที่มาจากกระบวนการพัฒนาใน ภาคอุตสาหกรรม ภายหลังการพัฒนาที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดความเจริญทั้งในระดับชุมชนและใน ระดับประเทศ ในระดับชุมชนเกิดการจ้างงานจำนวนเพิ่มขึ้น ชาวบ้านมีงานทำ มีรายได้ที่แน่นอน ซึ่ง อาจจะไปจากการทำเกษตรกรรมที่รายได้มีความผันผวนตามราคาสินค้าในตลาดและปริมาณของ สินค้าที่ผลิตได้ ส่วนในระดับประเทศ มีเงินหมุนเวียนเข้ามาในระบบมากขึ้น เนื่องจากการลงทุนและ การจ้างงาน ทำให้ประชาชนมีกำลังการบริโภคใช้จ่ายใช้สอยสินค้า กิจกรรมในภาคธุรกิจเติบโต จึง จำเป็นต้องขยายกิจการเพื่อเพิ่มจำนวนสินค้าและต้องจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ความ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีลักษณะเป็นวงจรเช่นนี้ แต่ในอีกด้านหนึ่งการขยายตัวและความเจริญเติบโตได้ ก่อให้เกิดการทำลายระบบระบบนิเวศ มีการดึงทรัพยากรธรรมชาติเข้ามาใช้เป็นต้นทุนในกระบวนการ ผลิต ทรัพยากรที่มีอยู่ค่อยๆ ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จากเดิมทรัพยากรที่เพียงพอสำหรับคนทุกคน ทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ กลับกลายเป็นทรัพยากรนั้นไม่เพียงพออีกต่อไป มีการ ครอบครองหรือถือกรรมสิทธิ์โดยผู้มีอำนาจหรือมีเงินทุนมากกว่าที่สามารถเข้าถึงและเป็นเจ้าของ ทรัพยากร ยิ่งเมื่อมีการผลิตมากขึ้นเท่าไร สิ่งแวดล้อมก็就会被ทำลายไปมากขึ้นเท่านั้น ธรรมชาติจึง ไม่สามารถที่จะสร้างทรัพยากรที่เสียไปขึ้นมาทดแทนได้ทันกับความต้องการของมนุษย์ และการจะ ฟื้นฟูให้ระบบนิเวศกลับมาสมบูรณ์ดังเดิมนั้นต้องอาศัยระยะเวลา

การที่สังคมไทยมุ่งหวังให้ประเทศเป็นประเทศอุตสาหกรรม (NICs) และเป็นประเทศ ศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงต้องปรับเปลี่ยนทิศทางการผลิต โดยหันมาสนับสนุนภาคอุตสาหกรรม พัฒนาเทคโนโลยีและปัจจัยอื่นๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ภายในประเทศให้สูงขึ้น ภาครัฐได้ส่งเสริมให้ต่างประเทศเข้ามาลงทุนและใช้ไทยเป็นฐานในการผลิตสินค้า โครงการ Eastern Seaboard ที่เกิดขึ้นมา จึงเป็นโครงการที่เกิดควบคู่ไปกับการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ ชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาเรื่องสิทธิชุมชนในพื้นที่ ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาครัฐ ในส่วนของภาคประชาชนเองได้สร้างอำนาจการต่อสู้โดยการรวมตัวเป็นเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเพื่อขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวในประเด็นดังกล่าว

ภาคตะวันออกเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีประเด็นปัญหาเรื่องสิทธิชุมชนขยายเป็นวงกว้าง ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งเป็นปัญหาอันเกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนา ทั้งปัญหาจากการก่อสร้างโครงการนิคมอุตสาหกรรม โครงการที่เป็นผลสืบเนื่องจากภาคอุตสาหกรรมหรือโครงการที่สร้างขึ้นมาตอบสนองของการเกิดขึ้นของภาคอุตสาหกรรม เช่น

- โครงการการขยายท่าเรือเพื่อขนส่งสินค้า จังหวัดฉะเชิงเทรา
- โครงการการก่อสร้างท่าเรือน้ำลึก จังหวัด ชลบุรี
- โครงการการแก้ไขปัญหาการลักลอบทิ้งกากของเสียจากภาคอุตสาหกรรม อ. พนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
- โครงการเตาเผาขยะ ที่ชุมชนหัวแหลมเจ้าหลาว จังหวัดจันทบุรี
- โครงการการพัฒนาและจัดสรรพื้นที่เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม “โครงการวนอุตสาหกรรมชัยโย” ตำบลหนองอิรุณ อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี เป็นต้น

ซึ่งโครงการต่างๆ เหล่านี้กลายเป็นโครงการที่สร้างผลกระทบให้กับชุมชนทั้งด้านวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และปัญหาที่สร้างผลกระทบมากที่สุดคือปัญหาฐานทรัพยากรในเรื่องของสิ่งแวดล้อม มลภาวะ และระบบนิเวศ

จังหวัดชลบุรีเป็นจังหวัดที่เกิดโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ขึ้นด้วยเนื่องจากมีศักยภาพในการพัฒนา ทั้งเป็นจังหวัดที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพ เป็นศูนย์กลางการเดินทางในภาคตะวันออก มีทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม มีแนวชายฝั่งทะเลที่สามารถขนส่งสินค้าได้ จึงทำให้รัฐเล็งเห็นถึงความเหมาะสมในการก่อสร้างโครงการ ผลจากนโยบายระดับชาตินี้ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม การพัฒนาชุมชนเมือง รวมทั้งการใช้ประโยชน์ในที่ดินของจังหวัดชลบุรี เช่น การสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมอันเนื่องมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม พื้นที่ป่าไม้ถูกทำลาย การทำลายพื้นที่สีเขียว และการรุกรานที่สาธารณะ เป็นต้น

จากปัญหาข้างต้นจึงทำให้ประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครที่ตั้งอยู่ในจังหวัดชลบุรีมีความน่าสนใจ และจากขอบข่ายของปัญหาที่กว้างมาก จึงทำให้ศึกษา

เฉพาะพื้นที่โครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ซึ่งเหตุผลที่เลือกศึกษาที่นี้ ประการแรกโครงการนี้เป็นโครงการนิคมอุตสาหกรรมที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักในวงกว้าง และเป็นโครงการที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับต้นๆ ในภาคตะวันออก ซึ่งเมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาจึงเป็นที่สนใจของคนในสังคม ทั้งในแง่ของการแก้ไขปัญหา การบริหารจัดการ และความรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ประการที่สอง โครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร เป็นโครงการที่เกิดขึ้นแล้วในจังหวัดชลบุรี ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อด้านสิทธิชุมชนกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบ เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตจากพื้นที่เกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติ มีการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์มาเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีและสารเคมีในการผลิต ผู้คนจากที่เคยเป็นผู้ผลิต เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเองต้องเปลี่ยนแปลงอาชีพกลายเป็นลูกจ้าง ทำงานเพื่อตอบสนองให้กับนิคมอุตสาหกรรม หรือต้องย้ายออกจากพื้นที่ไป การจรรยาบรรณโดยรอบนิคมอุตสาหกรรมรวมทั้งภายในตัวจังหวัดติดขัด มีการอพยพย้ายถิ่นของแรงงานไทยและประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาทำงาน เกิดปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสาธารณสุข ปัญหายาเสพติด การขาดแคลนน้ำจืด และปัญหาน้ำท่วม เป็นต้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ตั้งแต่ก่อนเริ่มมีการก่อสร้างโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร จนกระทั่งมีนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครในพื้นที่ และปัจจุบันมีแผนที่จะขยายโครงการในการก่อสร้างโครงการอื่นๆ ต่อไป จังหวัดชลบุรีได้เปลี่ยนแปลงไปในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจและสังคม ประการที่สาม โครงการนี้เป็นโครงการที่คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติให้ความสนใจและให้ความสำคัญ เนื่องจากได้รับเรื่องร้องเรียนจากชาวบ้านว่าทางอมตะนครมีแผนจะก่อสร้างโครงการนิคมอุตสาหกรรมแห่งที่ 2 ซึ่งนั่นจะกระทบต่อสิทธิของชุมชน คณะอนุกรรมการด้านสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากรจึงได้เข้าไปตรวจสอบ และเห็นว่าการดำเนินที่ผ่านมาของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครที่เกิดขึ้นแล้วได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชาวบ้านที่อยู่โดยรอบจากการประกอบกิจกรรมของนิคมอุตสาหกรรมจริง จึงถือเป็นละเมิดสิทธิชุมชน ประการสุดท้าย ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีเหตุการณ์เกี่ยวกับนิคมอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกเกิดขึ้นหลายเหตุการณ์ ทั้งเหตุการณ์การทิ้งขยะอุตสาหกรรมที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ซึ่งทำให้เรื่องของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดกลายเป็นตัวอย่างของมหากาพย์เรื่องสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชน หรือจะเป็นเหตุการณ์สารเคมีรั่วในเขตอำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง ตามมาด้วยเหตุระเบิดและเพลิงไหม้ภายใน บริษัท ผลิตปิโตรเคมี IRPC อ.เมือง จ.ระยอง และล่าสุด (กรกฎาคม 2557) ที่เกิดเหตุการณ์สารเคมีรั่วไหลบริเวณท่าเรือแหลมฉบัง เป็นต้น จากปัญหาที่เกิดขึ้นนี้เองได้ส่งผลต่อความสนใจของผู้คนในสังคมอย่างกว้างขวางถึงเหตุการณ์ดังกล่าวและเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นมาอีกในทำนองเดียวกันในเรื่องความปลอดภัยของนิคมอุตสาหกรรมกับชุมชนและชาวบ้าน

สำหรับโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแต่เดิมคือโครงการนิคมอุตสาหกรรม บางปะกง 2 ซึ่งได้รับประกาศจากกระทรวงอุตสาหกรรมให้เป็นเขตทั่วไปของอุตสาหกรรมเมื่อวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2533 ครอบคลุมพื้นที่ตำบลคลองตำหรุ ตำบลดอนหัวฬ่อ และตำบลหนองไม้แดง อ. เมือง จ.ชลบุรี ต่อมาเมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2541 นิคมแห่งนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็นนิคมอุตสาหกรรม อมตะนคร กระจายพื้นที่รวมตำบลบ้านเก่าของอำเภอพานทองเข้าไปด้วย เนื้อที่ของนิคม อุตสาหกรรมมีทั้งสิ้น 14,500 ไร่ ประกอบด้วย 343 บริษัท มีโรงเรียน สถานบริการน้ำมัน สนาม กอล์ฟ ฯลฯ ธุรกิจที่อยู่ในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครส่วนใหญ่เป็นการผลิตและประกอบรถยนต์ ชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์และสินค้าบริโภค มีหมู่บ้านที่อยู่รายรอบอย่างต่ำ 7 หมู่บ้าน มีประชากรอาศัย อยู่รวมกันประมาณ 6,000 คน

ปัญหาของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครกระทบต่อสิทธิชุมชน มลภาวะที่เกิดขึ้นมา ทำลายสิ่งแวดล้อม การปล่อยน้ำเสียจากโรงงานลงสู่ลำคลองสาธารณะทำให้ชาวบ้านไม่สามารถ ประกอบอาชีพได้เช่นเดิม วิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงไปจนวิถีชีวิตดั้งเดิมถูกทำลาย ชาวบ้าน บางส่วนอพยพออกจากพื้นที่ มีปัญหาเรื่องการแย่งชิงน้ำซึ่งนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังมี ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาทางด้านสังคม และปัญหาด้านสาธารณสุขตามมาอีกด้วย ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นจาก นิคมอุตสาหกรรมแห่งแรกนี้ทำให้ชาวบ้านไม่มั่นใจกับการเกิดขึ้นโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร แห่งที่ 2 อีกทั้งโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งที่ 2 ยังมีปัญหาเรื่องการขยายพื้นที่ของ โครงการเข้าไปในเขตพื้นที่สีเขียวของจังหวัด ดังนั้นชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากนิคม อุตสาหกรรมอมตะนคร และชาวบ้านที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบหากมีการสร้างนิคมอุตสาหกรรมใน พื้นที่อีกแห่งหนึ่งและชาวบ้านที่ไม่ต้องการให้เกิดปัญหาเหล่านี้ขึ้นอีก จึงรวมตัวกันในนาม “เครือข่าย แม่พระธรณี” เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบเรียกร้องการจัดการแก้ไขปัญหาของอมตะนครในโครงการ นิคมอุตสาหกรรมแห่งแรก และเคลื่อนไหวคัดค้านการก่อสร้างโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร แห่งที่ 2 ที่จะสร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศ ทำลายความมั่นคงทางอาหาร และทำลายวิถีชีวิตของ ชุมชน

การศึกษาครั้งนี้จะช่วยให้เห็นถึงมิติการรวมพลังของชาวบ้านที่ลุกขึ้นมาปกป้อง ทรัพยากรร่วมที่ทุกคนใช้ประโยชน์ร่วมกัน และรับทราบปัญหาสิทธิของชุมชนโดยเฉพาะโครงการนิคม อุตสาหกรรมอมตะนครในจังหวัดชลบุรี ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการตระหนักถึงความสำคัญของปัญหา สิทธิชุมชนในระดับท้องถิ่นและในระดับประเทศ นอกจากนี้ยังอาจทำให้เห็นถึงการจัดการความ ขัดแย้งของภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาครัฐ การผสมผสานผลประโยชน์ของทุกๆ ฝ่าย การต่อสู้

เคลื่อนไหวของคนที่ได้รับผลกระทบ และกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

(1) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิชุมชน การมีส่วนร่วม และกระบวนการพัฒนากฎนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

(2) เพื่อศึกษารูปแบบการเคลื่อนไหวกลุ่มเครือข่ายแม่พระธรณี กรณีโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาปัญหาในเรื่องสิทธิชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนาอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการส่งเสริมการผลิตด้านอุตสาหกรรมของภาครัฐ ทำให้เกิดนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครขึ้นมา มีการขยายพื้นที่จากเดิมกว้างออกไปเรื่อยๆ และยังมีแผนที่จะสร้างนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งใหม่เพิ่มขึ้นอีกด้วย โดยการศึกษาในครั้งนี้จะใช้การสัมภาษณ์ชาวบ้านผู้ร่วมก่อตั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีชื่อว่า “เครือข่ายแม่พระธรณี” ทั้งที่เป็นแกนนำ หรือเป็นแนวร่วมการเคลื่อนไหว ซึ่งผู้ร่วมเครือข่ายแม่พระธรณีนี้นั้นมาจากหลายๆ พื้นที่โดยรอบนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร จึงทำให้เห็นถึงผลกระทบจากปัญหาทั้งที่มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันออกไป นอกจากนี้จะสัมภาษณ์ชาวบ้านบางส่วนเพิ่มเติมถึงผลกระทบที่ได้รับจากนิคมอุตสาหกรรม การสัมภาษณ์นี้เพื่อให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนและหลังของการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครในพื้นที่เฝ้าสังเกตและสัมภาษณ์การจัดการของชุมชน เอกชน และหน่วยงานท้องถิ่น ต่อกรณีดังกล่าว การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน การพูดคุยปรึกษาหารือระหว่างกัน การเคลื่อนไหวของเครือข่ายแม่พระธรณีเอง จนกระทั่งดูการดำรงอยู่ของสิทธิชุมชนกับการมีส่วนร่วมของชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนาและทิศทางต่อไปในอนาคตของเครือข่ายแม่พระธรณี นิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร รวมทั้งตัวชุมชนด้วย

1.4 ขอบเขตเนื้อหาของการศึกษา

ศึกษา ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายแม่พระธรณีที่ต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยศึกษาตั้งแต่การรวมกลุ่ม ยุทธวิธีการต่อสู้และการต่อรองผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม การสร้างเครือข่าย การแสวงหาพันธมิตร การปรับขบวนการ และความเข้มแข็งความอ่อนแอของกลุ่ม เป็นต้น ซึ่งเครือข่ายแม่พระธรณีเป็นกลุ่มคนที่ออกมาเคลื่อนไหว เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินการของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร หรือคาดว่าจะได้รับผลกระทบในอนาคต และเป็นคนที่ตระหนักในปัญหา โดยทุกคนจุดมุ่งหมายเดียวกันในการออกมาปกป้องสิ่งแวดล้อม พื้นที่ทางอาหาร และรักษาสีทิวทัศน์ชุมชน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในการศึกษาครั้งนี้จะทำให้เข้าใจปัญหาสิทธิชุมชนบริเวณพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร เพื่อให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องสามารถหาทางออกให้กับปัญหาที่เกิดขึ้นจากโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครได้ ทั้งคาดหวังว่าในอนาคต การศึกษานี้จะช่วยให้เกิดความเข้าใจสิทธิชุมชนซึ่งจำเป็นต้องนำไปคำนึงถึงด้วยในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศต่อไปข้างหน้า เพื่อให้สังคมทุกภาคส่วนสามารถที่อยู่ร่วมกันได้และเกิดผลกระทบซึ่งกันและกันให้น้อยที่สุด

1.6 ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งเสนอผลการวิจัยออกเป็น 7 บท โดย

บทที่ 1 บทนำ ประกอบด้วยที่มาและความสำคัญ คำถามการวิจัย วัตถุประสงค์ในการศึกษา ขอบเขตการศึกษา ขอบเขตเนื้อหาของการศึกษา และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เพื่อให้เห็นภาพรวมของการศึกษาในครั้งนี้

บทที่ 2 วรรณกรรมปริทัศน์ ทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง เป็นการทบทวนการศึกษาของผู้อื่นในประเด็นที่เกี่ยวข้อง และเป็นการค้นคว้าหากรอบในการศึกษาวิจัยอีกด้วย

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย เพื่อกำหนดเครื่องมือวิจัยที่จะใช้ในการศึกษาครั้งนี้ วิธีการที่จะนำมาใช้ในการเข้าถึงข้อมูลและการแปรข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับกรอบที่วางไว้

บทที่ 4 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

บทที่ 5 บริบทของชุมชนและปัญหาของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครที่กระทบต่อชุมชน

บทที่ 6 การเคลื่อนไหวประเด็นสิทธิชุมชน กรณีนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

บทที่ 7 สรุปและข้อเสนอแนะ

บทที่ 2

บทนำวรรณกรรมปริทัศน์ ทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “สิทธิชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนา กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร” นี้ เห็นว่าสิทธิชุมชนได้กลายเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจอย่างมากในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี พ.ศ. 2540 มาตราที่ 46 56 และ 59 ได้ปรากฏเรื่องของสิทธิชุมชน และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี พ.ศ. 2550 ได้บัญญัติเรื่องสิทธิชุมชนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรในมาตราที่ 66 และ 67 เพื่อให้หน่วยงานรัฐ เอกชน และประชาชนนำมาใช้เป็นบรรทัดฐานการปฏิบัติในการใช้ทรัพยากรร่วม สิทธิชุมชนยังให้การรองรับในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของชาวบ้านตามมาตราที่ 56 และ 57 ซึ่งนำมาใช้เป็นแนวทางในการต่อสู้ปัญหาของชุมชนตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสังคมไทยยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐซึ่งไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ทรัพยากรจำนวนมากถูกทำลายและถูกนำไปใช้ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจจากคนภายนอกชุมชน สิทธิชุมชนจึงกลายมาเป็นเครื่องมือในการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้น

สิทธิชุมชนเป็นแนวคิดที่มีความเป็นตะวันออมากกว่าความเป็นตะวันตก เพราะเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับกรรมสิทธิ์ส่วนรวม ความเป็นชุมชนนิยม และการรวมกลุ่มกันเป็นหมู่ (Collectivism) ในขณะที่แนวคิดสิทธิชุมชนทางฝั่งตะวันตกจะรวมอยู่ในเรื่องของสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนใหญ่ แนวคิดสิทธิชุมชนถูกพัฒนาขึ้นมาในช่วงศตวรรษที่ 19 เพื่อตอบโต้แนวความคิดในช่วงที่ผ่านมาที่เน้นปัจเจกชนนิยม (Individualism) และเสรีนิยม (Liberalism)

2.1 แนวคิดสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชน (Community Rights) เป็นคำที่มีผู้ให้นิยามหรือความหมายต่างๆ ไว้มากมาย อาทิ

ศาสตราจารย์เฮนรี่ จามริก (2544) ได้กล่าวว่า สิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิที่ชุมชนใช้รักษาทรัพยากรของชุมชนตนเองเท่านั้น แต่สิทธิชุมชนเป็นสิทธิที่สร้างประโยชน์ให้กับส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรืออื่นๆ นโยบายสาธารณะควรต้องเป็นนโยบายที่สะท้อนค่านิยม ทศนคติ และวัฒนธรรมของชุมชน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ กล่าวว่า สิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิในการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในพื้นที่นั้น พื้นที่เหล่านั้นยังคงเป็นของรัฐ แต่อำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาเป็นของชุมชน แล้วชุมชนสามารถที่จะออกกฎเกณฑ์และระเบียบต่างๆ มาเพื่อพิทักษ์สิทธิ และพื้นที่เหล่านั้นให้คงอยู่ได้ (อ้างถึงในสุภาวดี แก้วประดับ น.27)

ยศ สันตสมบัติ ได้ให้ความหมายของสิทธิชุมชนว่าหมายถึง “สิทธิร่วม (collective right) หรือสิทธิการใช้เหนือทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ชุมชนสามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์โดยคำนึงถึงความยั่งยืนและความเป็นธรรมทางสังคมเป็นสำคัญ แม้ว่าสมาชิกทุกคนจะมีสิทธิใช้ทรัพยากรส่วนรวม แต่สิทธิการใช้ยังถูกกำหนดด้วยความยั่งยืนหรือความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศด้วย (อ้างถึงในสุภาวดี แก้วประดับ (2546) น.28-29)

กิตติศักดิ์ ปรกติ (2550) ได้อธิบายว่า สิทธิชุมชนคือ สิทธิชุมชนหรือสิทธิของประชาชนที่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนและดำเนินชีวิตร่วมกันภายใต้แบบแผนการปกครองที่แน่นอนอย่างหนึ่งในความหมายอย่างกว้าง ซึ่งรวมทั้งชุมชนทั่วไป ชุมชนท้องถิ่น (Local Community) และชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม (Traditional Local Community) ชุมชนไม่จำเป็นต้องมีวัตถุประสงค์ในการมารวมตัวกันเป็นชุมชน แต่เป็นการรวมตัวกันตามธรรมชาติหรือเป็นหน่วยสังคมโดยสภาพ (นราพร อินทร์แดนดอน, 2556) น.32-33)

สำหรับแนวคิดสิทธิชุมชนในประเทศไทยได้เกิดขึ้นแล้วในช่วงระยะเวลาหนึ่งก่อนที่รัฐธรรมนูญจะบัญญัติเรื่องนี้ไว้เป็นลายลักษณ์ งานวิทยานิพนธ์ของโดม ไกรปกรณ์ (2548, น. 312) ได้ปรากฏลำดับการก่อตัวไว้ว่าสิทธิชุมชนเป็นแนวคิดที่ก่อตัวขึ้นในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2520 ถึงช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 โดยองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ที่ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับสิทธิชุมชนในช่วง พ.ศ. 2527 – 2533 และกลุ่มนักวิชาการได้วิจัยงานชุด “ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา” ในช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ 2530 ซึ่งสร้างให้เกิดความเข้าใจใหม่เพิ่มเติมเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรและกระบวนการสร้างสำนึก อีกทั้งความหมายของสิทธิชุมชนด้วย ส่วนในภาคปฏิบัติการทางสังคม ช่วงแรกๆ ของทศวรรษ 2530 กลุ่มชาวบ้าน นักศึกษา และนักพัฒนาเอกชน ได้เคลื่อนไหวประเด็นสิทธิชุมชนเพื่อผลักดันและเรียกร้องการรับรองสิทธิของชุมชนในการดูแลและจัดการทรัพยากรภายในท้องถิ่นในรูปของพระราชบัญญัติป่าชุมชน

ลักษณะของสิทธิชุมชน จะทำให้ทราบถึงความเป็นธรรมชาติของสิทธิชุมชนที่จะนำมาใช้ในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ไพลีฐ พานิชกุล (ศิริศาสตร์ดา ธรรมรัศดีกุล (2556) น.19 – 20) ได้ประมวลลักษณะเด่นความเป็นธรรมชาติของสิทธิชุมชนว่า

- 1) อุดมการณ์ของสิทธิชุมชนเป็นอุดมการณ์เพื่อความอยู่รอดของชุมชน
- 2) กระบวนการในการเกิดขึ้นของสิทธิชุมชนในแต่ละประเภท (ตามที่เกิดความขัดแย้งขึ้น) ไม่ได้เกิดจากความสัมพันธ์ในเชิงพันธสัญญา หากแต่เป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการภายในของชุมชนในแต่ละพื้นที่ที่ทดลองเรียนรู้สั่งสมขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมของชุมชน และในหลายๆกรณีมีการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์และผลิตซ้ำทางความคิด
- 3) จะตั้งอยู่บนสำนึกและการรับรู้ร่วมกันของชุมชนเป็นหลัก จึงทำให้ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร
- 4) เป็นกลไกการบังคับที่อาศัยวิธีการของแต่ละชุมชนผ่านทางระบบความสัมพันธ์ต่างๆ
- 5) สิทธิชุมชนเป็นความพยายามของชุมชนที่จะจัดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนให้สอดคล้องกับการผลิตที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้และมีทางเลือก
- 6) สิทธิชุมชนเป็นสิทธิที่มีเงื่อนไข ไม่ใช่สิทธิเด็ดขาด เพราะต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งหมดที่มีอยู่ในชุมชน
- 7) สิทธิชุมชนมักจะมีกลไกภายในชุมชนที่เกื้อหนุนทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและให้โอกาสสมาชิกของชุมชน

ซึ่งงานของไพลีฐ พานิชกุลที่กล่าวมาข้างต้นนั้นสอดคล้องกับงานของชลธิชา สัตยาวัฒนา ((2546) น.42) ที่กล่าวว่า สิทธิชุมชนเป็นอุดมการณ์ที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน ชาวชุมชนมีวิถีชีวิตร่วมกันด้วยการพึ่งพาอาศัย ร่วมสุขทุกข์กัน จนเกิดความผูกพันเอื้ออาทรระหว่างกัน ความขัดแย้งจะผลักดันให้เกิดการจัดการภายในชุมชนที่มีลักษณะกฎเกณฑ์แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อเกิดการพัฒนา กฎเกณฑ์หรือผลิตซ้ำจะกลายเป็นข้อปฏิบัติ ซึ่งความสัมพันธ์ในการปฏิบัติระหว่างจะก่อให้เกิดอำนาจอันชอบธรรมที่เรียกว่า “ระบบสิทธิชุมชน”

สิทธิชุมชนต้องอาศัยเงื่อนไขในการเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการคลี่คลายเปลี่ยนแปลง ซึ่งงานศึกษาวิจัยของ ดร. เลิศชาย ศิริชัย และคณะ (2546) ภายใต้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขต่างๆ ไว้ดังนี้

1. ฐานทรัพยากรคือปัจจัยพื้นฐาน ชุมชนจะต้องสามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่ดำรงอยู่ ถ้าคนทุกคนไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตได้ สิทธิชุมชนก็จะหมดความหมาย

2. การรื้อเครือข่ายของชุมชนท้องถิ่น เป็นการช่วยเหลือพึ่งพากันระหว่างชุมชน ทั้งการแลกเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรม เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ ฯลฯ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เช่น การต่อสู้เคลื่อนไหว ฯลฯ

3. อำนาจในการจัดการของชุมชน ที่จะจัดระเบียบว่าแต่ละคนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้มากน้อยแค่ไหน เพื่อให้ทรัพยากรยังคงความสมบูรณ์ตลอดไป โดยที่คนทั้งภายในและภายนอกชุมชนสามารถที่จะใช้ทรัพยากรร่วมกันได้อย่างเท่าเทียม

เงื่อนไขสิทธิชุมชนในข้อ 3 นี้ มีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของ Elinor Ostrom ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์ในสำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสถาบันนิยม (Institutional Political Economic) ที่ได้ศึกษาเรื่องการจัดการกรรมสิทธิ์ส่วนรวมตั้งแต่ในช่วง ค.ศ.1980 (พ.ศ.2523) เป็นต้นมา โดยชี้ให้เห็นว่า การเข้าสู่ทรัพยากรแบบเปิดที่ใครก็สามารถเข้าไปใช้ได้ จำนวนมากน้อยเท่าไรก็ได้ ตามแต่ความต้องการของตัวเอง จะทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรแบบสิ้นเกิน (Overuse) เกิดเป็นความขัดแย้ง (Conflict) ขึ้นได้ และสุดท้ายจะนำไปสู่ปัญหาการทำลายทรัพยากรตามมา แต่ปัญหาเหล่านี้จะสามารถแก้ไขได้โดยระบบสิทธิในทรัพย์สิน ที่จะกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อนำมาบังคับควบคุมผู้ที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากผู้ทรัพยากรเอง ทั้งนี้เพื่อให้ระบบเกิดขึ้นมาจากผู้ใช้จริงๆ และเป็นไปตามสภาพจริง “ระบบจึงจะมีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากกว่าระบบที่ถูกกำหนดโดยอำนาจ (Authority) จากภายนอก เพราะระบบสิทธิในทรัพย์สินที่หลากหลายตามท้องถิ่นต่างๆ ไม่จำเป็นต้องหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับธรรมชาติและโครงสร้างทรัพยากร บรรทัดฐานและจารีตประเพณีของผู้ใช้ทรัพยากร” (ดร. เลิศชาย ศิริชัย และคณะ, น.373)

Elinor Ostrom ยังกล่าวอีกว่า ชุมชนนั้นมีศักยภาพที่จะสามารถรวมตัวกัน วางกติกาใหม่ๆ เพื่อให้ทุกฝ่ายยอมรับ แม้ในกรณีที่เกิดข้อพิพาทก็สามารถแก้ไขกันเองภายในโดยไม่ต้องพึ่งพิงอำนาจอื่นๆ เช่น อำนาจของรัฐ อำนาจทุนนิยมจากบริษัทข้ามชาติมาช่วยในการจัดการ การอาศัยการจัดการตัวเองเช่นนี้คือ Self- Governance ซึ่งมีวิธีการซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการ 8 ข้อ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2556)) ด้วยกันคือ

1. ชุมชนต้องมีความชัดเจนในการกำหนดขอบเขตของกลุ่มและสมาชิกของชุมชนว่าเป็นใคร (Define clear group boundaries)
2. กฎกติกาทั้งหลายนั้นต้องมีความเหมาะสมกับท้องถิ่นและระบบนิเวศนั้น (Match rules governing use of common goods to local needs and conditions)
3. สมาชิกในชุมชนจะต้องมีสิทธิอย่างเต็มที่ ทุกคนต้องมีส่วนร่วม (Ensure that those effected by the rules can participate in modifying the rules)
4. เป็นสิทธิของกลุ่มที่สร้างกฎหรือรัฐธรรมนูญด้วยตนเองอย่างเต็มที่ โดยที่ไม่มีการแทรกแซงจากภายนอก (Make sure the rulemaking rights of community members are respected by outside authorities)
5. ต้องมีการพัฒนาระบบ ดูแลระบบโดยคนในชุมชน ว่าคนในชุมชนทำตามหรือมีการเบี่ยงเบนกฎกติกาหรือไม่ (Develop a system, carried out by community members for monitoring members' behavior)
6. มีการลงโทษทั้งระดับเบาและหนักกับคนที่ไม่ทำตามกฎ (Use graduated sanctions for rule violators)
7. ต้องมีกลไกบริหารจัดการความขัดแย้ง เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น (Provide accessible, low-cost means for dispute resolution)
8. การสร้างการบริหารจัดการต้องเชื่อมโยงกับการบริหารระบบใหญ่ด้วย จากระดับล่างสู่ระดับบน หรือกล่าวได้ว่าการบริหารจัดการควรมาจากรากหญ้าหรือคนในชุมชนเอง (Build responsibility for governing the common resource in nested tiers from the lowest level up to the entire interconnected system)

จากทฤษฎี 8 ข้อ เมื่อนำมาสังเกตการณ์จัดการสิทธิชุมชนที่ทุกคนต่างมีกรรมสิทธิ์ส่วนรวมในทรัพยากรอย่างหนึ่งอย่างเท่าเทียมกัน การที่ทุกคนจะสามารถใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้นๆ และยังคงสภาพความสมบูรณ์ไว้ได้โดยไม่เกิด Tragedy of commons ต้องทำให้สมาชิกทุกคนรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของร่วมกัน ทุกคนมีส่วนร่วมในการตั้งกฎกติการ่วมกัน ทุกคนช่วยกันดูแลตรวจตราการบังคับใช้ ซึ่งสอดคล้องตามหลักการสิทธิมนุษยชนในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญปี 2550 ที่กล่าวว่า บุคคลในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อความสมดุลยั่งยืน

งานวิจัยเรื่องประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมกับการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชนของชฎานันท์ ตีมา ได้ทำการศึกษาการจัดการชุมชนบ้านนาอิน (2554) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Elinor Ostrom ที่ทุกคนในชุมชนมีสิทธิ์เท่ากันในการกำหนดและมีส่วนร่วม “ชุมชนบ้านนาอินเริ่มกิจกรรมการต่อสู้

เพื่อสิทธิชุมชนจากความตื่นตัวในการรวมกลุ่มปรึกษาหารือและนำเรื่องเข้าสู่การพิจารณาในที่ประชุมประชาคมเพื่อให้ทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาข้อพิพาทแนวเขตการปกครองอย่างจริงจัง การประชุมประชาคมเป็นกิจกรรมสำคัญที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดยุทธศาสตร์และแนวทางการดำเนินกิจการต่างๆ ที่จะช่วยทำให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้นั้นล้วนเป็นผลมาจากการปรึกษาหารือและตัดสินใจร่วมกันของชุมชนในเวทีประชาคมทั้งสิ้น” (ชญาภัท ตีมา, น.252)

แต่ตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมาของสังคมไทย การจัดการปัญหาในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นไม่ค่อยได้อาศัยสิทธิชุมชนและกระบวนการตามแนวคิดการจัดการกรรมสิทธิ์ส่วนรวมของ Elinor Ostrom เข้าไปใช้มากนัก การจัดการยังคงอยู่ในการควบคุมดูแลของรัฐ ซึ่งที่ผ่านมาั้นยังไม่ประสบความสำเร็จ ทรัพยากรถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่า เช่น นโยบายรัฐมักอ้างกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรร่วมของชุมชน ด้วยการประกาศเขตป่าทับที่ชุมชน ทำให้กฎเกณฑ์ของชุมชนขาดความศักดิ์สิทธิ์ ระบบทรัพยากรร่วมกลายเป็นพื้นที่เสรี รัฐไม่รับรองสิทธิชุมชน และยังสนับสนุนการเข้ามาตักดวงของเอกชนในทรัพยากรร่วมของชุมชน การกำหนดทิศทางนโยบายและการจัดการองค์ความรู้เช่นนี้เป็นการเบียดขับและทำลายสิทธิชุมชน ซึ่งเป็นไปตามแนวการพัฒนาแบบเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberalism) รัฐพยายามให้มีการผลักดันถ่ายโอนระบบกรรมสิทธิ์ที่ผูกขาดโดยรัฐไปสู่เอกชน

ดังนั้นจึงเกิดแนวคิดที่จะนำมาใช้ในการจัดการปัญหาทรัพยากรร่วมหรือสิทธิชุมชน ด้วยการพัฒนาชุมชนที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน การศึกษาการพัฒนาชุมชนของผู้ช่วยศาสตราจารย์อัจฉรา โพธิยานนท์ (2539) ก็ได้นำเสนอการพัฒนาชุมชนที่เน้นการกระทำที่มีส่วนร่วมจากประชาชนทั้งทางด้านความคิด การวางแผนโครงการ การดำเนินการ การประเมินและติดตามผล การตัดสินใจร่วมกันระหว่างประชาชน รัฐ และเอกชน ที่จะปรับปรุงปัญหาโดยใช้ประสบการณ์จากอดีตเป็นบทเรียนในการพัฒนา

กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางหนึ่งที่ถูกมองว่าน่าจะเป็นวิธีการที่สามารถที่จะแก้ปัญหาในเรื่องสิทธิชุมชนได้ Elinor Ostrom ก็เห็นสอดคล้องเช่นกันว่าการพัฒนาและแก้ปัญหาของชุมชนจำต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมที่ทุกคนมีสิทธิอย่างเท่าเทียมกันในการกำหนดการเข้าไปใช้ประโยชน์ในทรัพยากรส่วนรวม เพื่อให้ทรัพยากรทางธรรมชาติเกิดความสมดุลและดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

2.2 แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วม ตามความหมายขององค์การสหประชาชาติ คือ การปะทะสังสรรค์ทางสังคมทั้งในลักษณะการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม การประชุมวิชาการของสถาบันพระปกเกล้า เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ความยั่งยืนของประชาธิปไตย (2544) ก็ให้ความหมายว่า การที่ประชาชนนับตั้งแต่บุคคลไปจนถึงองค์กรในรูปแบบต่างๆ ที่ประชาชนจัดขึ้นเอง สามารถเข้าไปร่วมตัดสินใจหรือดำเนินการตัดสินใจในเรื่องที่อยู่อาศัยในพื้นที่สาธารณะ รวมทั้งแม้ในพื้นที่ส่วนบุคคลที่มีผลกระทบต่อประโยชน์สาธารณะด้วย

แอนดรู เพียร์ส และมาเทียส สโทเฟล ปี 1979 (สุรัสวดี หุ่นยนต์ (2543) , น. 25) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมคือ การที่กลุ่มประชาชนหรือขบวนการซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นผู้อยู่นอก ได้เพิ่มความสามารถในการควบคุมทรัพยากรและสถาบันต่างๆ ตามสภาวะสังคมที่เป็นอยู่

อคิน รพีพัฒน์ (อ่างในแสงจันทร์ เมธาตระกูล, 2543, น.7) กล่าวว่า ให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ที่ทำทุกอย่าง ไม่ใช่กำหนดไปให้ประชาชนเข้ามาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างเป็นเรื่องของประชาชนที่คิดขึ้นมา และสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมหมายถึง การที่กลุ่มคนซึ่งในอดีตที่ผ่านมาเป็นผู้ที่อยู่นอก หรือกลุ่มคนยากจนส่วนใหญ่ ได้มีสิทธิและโอกาสในการควบคุมทรัพยากรและสถาบันต่างๆ ในสังคม รวมถึงการเข้าไปจัดการการกระจายปัจจัยการผลิตและทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมด้วยตนเองโดยไม่มีผู้ใดเป็นผู้กำหนดมาให้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (อ่างในแสงจันทร์ เมธาตระกูล, 2543, น. 7) กล่าวว่า การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ผลที่เกี่ยวข้องเป็นเหตุเราให้กระทำเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มกับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

สายทิพย์ สุคติ (อ่างในแสงจันทร์ เมธาตระกูล, 2543, น. 8) ให้ความหมายว่าเป็น การคืนอำนาจการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ และอนาคตของเขา

อเล็กซานดรา สตีฟเฟ่น (อ่างในแสงจันทร์ เมธาตระกูล, 2548, น. 8) ให้ความหมายว่าเป็น การวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจ การวางแผนงาน การดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ การติดตามประเมินผล ตลอดจนการแปลข้อมูลป้อนกลับ อีกทั้งการทำงานในลักษณะนี้ต้องเป็น “กลุ่มกิจกรรม” ซึ่งนักพัฒนาและประชาชนจะเป็น “หุ้นส่วน” ซึ่งกันและกันเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของตนเอง และพัฒนาสังคมชุมชนขึ้นเรื่อยๆ

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน ได้สรุปว่า เป็นการเข้าร่วมอย่างเต็มที่ด้วยความแข็งขัน ของกลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกๆ ขั้นตอน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคาดว่าจะได้รับการตอบสนองว่าจะได้สิ่งที่ตรงกับความต้องการอย่างแท้จริง และมั่นใจว่าทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้า

จากความหมายของแนวคิดการมีส่วนร่วมสามารถสรุปได้ว่า เป็นกระบวนการที่สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนทั้งการรับรู้ คิด และตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่พวกเขามีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นเสมือนคนวงในไม่ใช่คนวงนอกเช่นในอดีตที่กระบวนการตัดสินใจตกอยู่ในมือของผู้มีอำนาจหรือผู้มีความรู้ นอกจากนี้แนวคิดการมีส่วนร่วมยังมีลักษณะของกลุ่มที่ทุกคนได้เข้ามาจัดสรรทรัพยากรให้ตอบสนองความต้องการของตนเองและชุมชน คนจะเกิดความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งกับสิ่งนั้นและเกิดความรับผิดชอบ การแก้ไขปัญหาที่ดีจะต้องเกิดจากความร่วมไม้ร่วมมือ ความเห็นพ้องต้องกัน ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จของกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนั้นจะเห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงอยู่บ่อยครั้งในประเด็นที่เกี่ยวกับชุมชน อีกทั้งในกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับที่ผ่านมา (พ.ศ. 2550) ยังได้บัญญัติแนวคิดดังกล่าวไว้อีกด้วย

เดชรัตน์ สุขกำเนิด ได้ให้มิติของการมีส่วนร่วมไว้ 4 ส่วน คือ 1. ระดับของการมีส่วนร่วม โดยดูว่าประชาชนควรอยู่ในระดับใด เช่น ระดับของการทำนโยบาย หรือระดับของการตัดสินใจทำโครงการพัฒนา 2. ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ควรจะมีขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นตัดสินใจทำโครงการหรือไม่ 3. ลักษณะและกลไกของการมีส่วนร่วม คือรูปแบบ วิธีการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม ไม่ใช่แต่เฉพาะประชาพิจารณ์ 4. องค์กรประกอบของผู้มีส่วนร่วม เฉพาะผู้มีส่วนได้เสีย หรือประชาชนทั่วไป

โกวิท พวงงาม ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้นต้องประกอบด้วย

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม จะทำให้ชาวบ้านรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำข่าวสารและปัจจัยต่างๆ มาใช้ในการวางแผน
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติ สิ่งนี้เองจะทำให้ชาวบ้านติดตามการดำเนินการได้อย่างใกล้ชิด

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม

ในกระบวนการพัฒนา ปัจจัยที่เป็นตัวส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการต่อสู้เคลื่อนไหวนั้นมาจากหลายๆ ปัจจัยด้วยกัน

สกล สติวิทยานันท์ (อ่างในทรงชัย ทองปาน, 2543, น. 6) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเกิดจากแนวคิดที่สำคัญ 3 ประการคือ

- 1) ความสนใจและความห่วงใยกังวลร่วมกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญตรงกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนร่วม
- 2) ความเดือดร้อน/ความไม่พึงพอใจร่วมกันต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น จะเป็นตัวผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำการร่วมกัน
- 3) การตกลงร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา โดยการตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำการสนองตอบความเห็นของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

William Reeder (อ่างในทรงชัย ทองปาน, 2543, น.7) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้บุคคลเข้าหรือไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ นั้น มีดังนี้

กิจกรรมนั้นจะต้องสอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐาน ทศนคติ และค่านิยม

1. กิจกรรมนั้นๆ จะต้องมีคุณค่าสอดคล้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มหรือบุคคลที่เข้าร่วม
2. กิจกรรมนั้นจะต้องมีเป้าหมายที่จะส่งเสริมและปกป้องรักษาประโยชน์ของกลุ่มหรือบุคคลที่เข้าร่วม
3. กิจกรรมนั้น กลุ่มหรือบุคคลที่เข้าร่วมได้เคยมีอคติต่อกิจกรรมนั้นมาแล้ว
4. กิจกรรมนั้นจะต้องสอดคล้องกับสิ่งที่กลุ่มหรือบุคคลที่เข้าร่วมได้มาหรือหวังเอาไว้
5. การเข้าร่วมขึ้นอยู่กับความคิดของกลุ่มหรือบุคคลเป็นใหญ่
6. การเข้าร่วมจะเกิดการบีบบังคับไม่ได้
7. การเข้าร่วมเกิดจากอุปนิสัยและจารีตประเพณีของกลุ่มหรือบุคคลที่เข้าร่วม
8. การเข้าร่วมขึ้นอยู่กับโอกาสที่เอื้อประโยชน์
9. การเข้าร่วมขึ้นอยู่กับโอกาสที่เอื้ออำนาจ
10. การเข้าร่วมขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มหรือบุคคล
11. การเข้าร่วมอาจเกิดจากการได้รับการสนับสนุนกระตุ้นยั่วยุ และแรงจูงใจให้เกิดขึ้น

ทรงชัย ทองปาน (2543, น.7) ยังได้สรุปในผลงานวิจัยของเขาว่า “...คุณลักษณะของกิจกรรมที่กลุ่มหรือบุคคลเข้าร่วมหมายถึง กิจกรรมนั้นๆ จะต้องเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐาน ทศนคติ และค่านิยมของกลุ่มหรือบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วม มีคุณค่าสอดคล้องกับ

ผลประโยชน์ของกลุ่มหรือบุคคลที่เข้าร่วม มีเป้าหมายร่วมกันที่จะส่งเสริมและปกป้องรักษา
 ผลประโยชน์ของกลุ่มหรือบุคคลที่เข้าร่วม สอดคล้องกับสิ่งที่กลุ่มหรือบุคคลที่เข้าร่วมได้มาหรือหวัง
 เอาไว้ ...กลุ่มหรือบุคคลที่จะเข้าร่วมนั้นจะต้องไม่ถูกบีบบังคับ แต่เป็นไปด้วยความสมัครใจ การเข้า
 ร่วมจะต้องขึ้นอยู่กับโอกาส ความสามารถของกลุ่มหรือบุคคล หรืออุปนิสัย ตลอดจนจารีตประเพณี
 ของกลุ่มหรือบุคคลที่เข้าร่วม

ปัจจัยที่เป็นตัวส่งเสริมให้บุคคลหรือกลุ่มเข้าไปมีส่วนร่วมคือต้องมีความเชื่อและ
 ความสนใจในเรื่องนั้นก่อน หรือเรื่องนั้นๆต้องก่อให้เกิดความเดือดร้อน จึงทำให้พวกเขาต้องลุกขึ้นมา
 เข้าร่วมเพื่อปกป้องหรือเป็นส่วนหนึ่งที่จะเข้ามาดูแลและแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือ
 เป็นไปตามแนวทางที่พวกเขาคาดหวัง ในกระบวนการของการมีส่วนร่วมต้องเกิดมาจากความสมัครใจ
 ของผู้เข้าร่วม เพราะเมื่อมาจากความสมัครใจ มีความเห็นพ้องกับสิ่งนั้น จะทำให้เกิดเป็นพลังที่
 เข้มแข็งในการมีส่วนร่วม

งานของกมลศักดิ์ ตรีครุฑพันธ์ ศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ชุมชน และ
 กลุ่มผลประโยชน์ กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอมะเข่ จังหวัดระยอง (2549) พบว่า
 กระบวนการพัฒนาและการกำหนดนโยบายในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมีการกำหนดนโยบาย
 จากส่วนกลางได้เสนอแนะการปรับแนวคิดและแนวทางในการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาค
 ตะวันออกที่การกำหนดนโยบายมาจากส่วนกลางโดยบุคคลที่อยู่โครงสร้างส่วนบน ทำให้ปัญหาไม่ได้
 รับการแก้ไข และไม่ได้สนองความต้องการของคนในพื้นที่ กระบวนการนโยบายสาธารณะควรเน้นไป
 ที่การมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เกิดความเข้าใจสังคม คุณค่าของสังคม และการ
 ปฏิบัติที่ส่งผลกับผู้คนในสังคมนั้น และในการศึกษายังได้เสนอแนะการปรับแนวคิดและแนวทางในการ
 พัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกโดยจะต้องเปลี่ยนกรอบแนวคิดเพื่อส่งเสริมการมีส่วน
 ร่วม และการเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่ร่วมกันเพื่อให้ชุมชนเกิดการพัฒนารัฐต้องส่งเสริมให้มีการ
 พัฒนานโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากชุมชน องค์การ
 บริหารส่วนท้องถิ่น และภาคอุตสาหกรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการตั้งโจทย์และเรียนรู้จากผลวิจัย
 ร่วมกัน

จากการศึกษาของนายชญาณ์ทัต ตีมา ในชุมชนนาอินและบ้านห้วยหินลาดใน (2554)
 พบว่า การดำเนินนโยบายของรัฐฝ่ายเดียวทำให้ทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นหมดลงไปอย่างรวดเร็ว
 ผลจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้อยู่กับคนทุกคน แต่อยู่กับคนแค่บางกลุ่มเท่านั้น นี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่
 ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม และนำไปสู่ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรของชุมชน
 ท้องถิ่น มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของธีรพงศ์ ไชยมังคละ ซึ่งเป็นอีกงานหนึ่งที่ศึกษามาบตาพุดโดย

ศึกษาผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่างๆ (2551) พบว่า รัฐได้สิทธิและใช้อำนาจหน้าที่แทนประชาชน ตัดสินใจในการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งในความเป็นจริงประชาชนทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ทิศทางการพัฒนาจึงไม่สมดุล งานของกมลศักดิ์ ตรีครุฑพันธ์ ก็ได้กล่าวถึงบทบาทของรัฐที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ไม่มีการกระจายอำนาจการตัดสินใจออกไป ทำหน้าที่ควบคุมต่างๆ โดยใช้กฎ ซึ่งผลการศึกษาพบคล้ายกันว่า ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เสมอภาค ประชาชนในพื้นที่ไม่ได้มีส่วนร่วมกับการกำหนดนโยบาย ประชาชนยังขาดความรู้และความเข้าใจ ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ จึงไม่มีข้อมูลเพียงพอในการเลือกการพัฒนาในพื้นที่ หรือการกำหนดสถานที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรม

2.3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

กระบวนการมีส่วนร่วมถือเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยให้ปัจเจกมีจุดมุ่งหมายร่วมกันในสิ่งหนึ่ง อาจจะคาดหวังผลประโยชน์หรือไม่ได้คาดหวังผลประโยชน์จากการเข้าร่วมก็ได้ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเป็นแนวคิดที่นำมาอธิบายการกระทำของบุคคลที่เป็นไปในลักษณะรวมหมู่เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แนวคิดนี้ได้มีผู้ให้คำนิยามต่างๆ ไว้มากมาย อาทิ

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ (2545) ได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นการกระทำรวมหมู่ที่มีจุดมุ่งหมายหรือต้องการให้เกิดผลในการเปลี่ยนแปลงสังคมในทางสร้างสรรค์ ผู้ที่เข้าร่วมขบวนการอาจมีจุดมุ่งหมายที่เหมือนกันที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมหรือมีจุดมุ่งหมายต่างกันตั้งแต่เริ่มแรก เมื่อขบวนการเกิดความเข้มแข็ง ขยายตัวออกไป สามารถที่จะเปลี่ยนระบบค่านิยม (Value) สถาบัน (Institutions) และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ประชาชน หรือกลุ่มทางสังคมกลุ่มต่างๆ ในการเข้าร่วมขบวนการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของตัวผู้เข้าร่วมเอง ทั้งการกระตุ้นจิตสำนึกทางการเมือง และทำให้เกิดการตื่นตัวขึ้นมา ปรับเปลี่ยนทัศนคติของตนเอง ซึ่งขบวนการนี้เปรียบเสมือนการโต้ความคึกคึกในสังคม (Counter hegemonic movement) และนภาพร อติวานิชยพงศ์ ก็นิยามว่าหมายถึง การกระทำรวมหมู่ของกลุ่มคนที่มีเป้าหมายร่วมกันในบางสิ่ง ที่จะเป็แรงผลักดันสังคมให้มีทิศทางไปดังที่ต้องการ หรือเพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มที่เข้าร่วม กระบวนการเคลื่อนไหวจะต้องลักษณะที่ยาวนานและต่อเนื่องเป็นระยะเวลาานพอที่จะรวบรวมผู้ที่มีอุดมการณ์และเป้าหมายเหมือนกัน

ประกาศ ปับตบแต่ง (2540) อธิบายว่าการนิยามให้ความหมายและการให้คุณค่าที่มีต่อขบวนการทางสังคมนั้นจะเป็นไปตามบริบทของสังคมการเมือง การเคลื่อนไหวทางสังคมในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ปี 1940-1950 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอยู่ในแง่จิตวิทยา เพราะสถานการณ์ที่อยู่กับโครงสร้างที่ไร้แบบแผน มีความขัดแย้ง และไม่มีทิศทาง ต่อมาในปี 1960 ขบวนการเคลื่อนไหวท้าทายต่อสังคมในวงกว้าง เกิดทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) ที่ต้องรวบรวมทรัพยากรทั้งเงิน คน และพันธมิตร ฯลฯ และกิจกรรมในการรวบรวมทรัพยากร การเข้าร่วมของกลุ่มคนในขบวนการต้องการที่จะใช้กลุ่มในการปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่ม อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวที่อยู่ในชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง ด้วยหวังที่จะเข้ายึดอำนาจรัฐ แต่ในช่วงปี 1997 เป็นต้นมาเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้หวังแต่จะยึดอำนาจรัฐเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเคลื่อนไหวในประเด็นที่หลากหลายมากขึ้น เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม เพศสถานะ ฯลฯ และเป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่ได้อยู่ในชนชั้นหนึ่งชนชั้นใดอีกต่อไป

ขบวนการเคลื่อนไหวแต่ละกลุ่มมักมองสิ่งที่จะเกิดขึ้นแตกต่างกันออกไป หนังสือวาทกรรมการพัฒนาของ ดร. ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2554) ได้ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้าในประเทศโลกที่สาม พบว่าขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนจะเรียกร้องการเคารพในคุณค่าและวัฒนธรรมพื้นบ้าน/พื้นเมือง วัฒนธรรมชุมชน/ท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมทั้งการบริหารทรัพยากรธรรมชาติแบบพื้นบ้าน ท้องถิ่น หรือชุมชนด้วย จึงถือเป็นการเคลื่อนไหวที่มีความสำคัญ

เอกสารทางวิชาการของอนันท์ กาญจนพันธุ์ ในหนังสือฐานทรัพยากร...ทุนชีวิตของสังคมไทย (2546) พบว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) จะช่วยให้กลุ่มชนต่างๆ ในสังคมสามารถระดมความร่วมมือ พัฒนากฎเกณฑ์ และสร้างความชอบธรรมของสิทธิขึ้นมาใหม่ในสังคม โดยเฉพาะการนิยามความหมายของสิทธิชุมชนและการแสดงความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ (Identity)

จากงานของประกาศ ปับตบแต่ง ในหนังสือการเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจน (2541) ได้กล่าวถึงกลุ่มสมัชชาคนจนซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีประวัติการต่อสู้เรียกร้องกันมาอย่างยาวนานเพราะสู้กับอำนาจรัฐมาทุกยุคทุกสมัย สมัชชาคนจนเกิดจากการรวมตัวของคนที่ได้รับผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านวิถีชีวิตและความเป็นชุมชน การมีส่วนร่วมคือสิ่งที่สมัชชาคนจนพยายามทำกับภาครัฐ เพื่อให้ขบวนการเคลื่อนไหวเข้าไปมีบทบาทร่วมด้วย แต่กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนกลับมองว่าในบางครั้งการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนกับภาครัฐไม่ได้เป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เพราะความเดือดร้อนจากกรณีปัญหาต่างๆ ล้วนเกี่ยวข้องกับปัญหาในเชิงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจที่รวมศูนย์อยู่ที่ภาครัฐและภาครัฐกิจ

ดังนั้นจึงไม่เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ส่วนใน ขบวนการเคลื่อนไหวของปัจเจกบุคคลที่รวมกันเป็นกลุ่มก็มักจะปรากฏกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อให้ บรรลุเป้าหมาย

งานวิจัยของซูลีรัตน์ เจริญพร เรื่องการเคลื่อนไหวของชุมชน และองค์กรชุมชนบ้าน คร้าว (2542) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหว โดยมีการทำงานในรูปของ กรรมการชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วม เพื่อประสานกับหน่วยงานของรัฐและเข้ามามีการจัดการแก้ไขปัญหา ของตนเอง

งานของโตม ไกรปรกรณ์ ก็เป็นอีกงานหนึ่งที่ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย โดยศึกษาการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน เขื่อนแก่งกรุง และเขื่อนปากมูล (2548) ซึ่งพบว่าการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย เป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนหลายชนชั้นที่มาร่วมทำกิจกรรมทางสังคมการเมือง ในการเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพเชิง อำนาจ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะขบวนการสังคมแบบใหม่หรือขบวนการประชาสังคม สำหรับการ เคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน เขื่อนแก่งกรุง และเขื่อนปากมูลเกิดจากการรวมตัวของกลุ่ม คนที่หลากหลายชนชั้น ชชาติพันธุ์ ศาสนา ความเชื่อและอุดมการณ์ ซึ่งให้ความสำคัญในการจัดการ เรื่องทรัพยากรสิ่งแวดล้อมระหว่างรัฐกับประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือให้ความหมายกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่แตกต่างจากรัฐ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าการจัดการปัญหาเรื่องสิทธิชุมชน อาจจะต้องอาศัย การมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและเกิดความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎ กติกา การจัดการทรัพยากรใช้กลไกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งการเรียนรู้ อาจเกิดจากการทำเวที มีวิทยากรเข้าไปจัดการ เหล่านี้จึงเป็นเครื่องมือในการสร้างองค์ความรู้ และ ความร่วมมือในระดับปัจเจกชนได้ อีกทั้งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างหมู่บ้านเพื่อให้เกิดการ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดกำลังใจตามมาด้วย ซึ่งงานวิจัยที่จะศึกษาจะ ใช้ทฤษฎี แนวคิด และสิ่งที่ได้จากทบทวนวรรณกรรมไปสังเกตกระบวนการจัดการปัญหาเรื่องสิทธิ ชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนาว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่ก่อให้เกิดการร่วมกลุ่ม ความร่วมมือร่วมใจของ ประชาชนและผู้คนจากทุกภาคส่วน จนสามารถที่จะทำให้สิทธิชุมชนและกระบวนการพัฒนาอยู่ ด้วยกันได้อย่างบูรณาการ สมดุล และยั่งยืนต่อไปได้

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาทำความเข้าใจ (Subjective Understanding) ปรัชญาการณึ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative approach) ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากภาคสนาม ด้วยกระบวนการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลทั้งหมด (Holistic) ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิทธิชุมชนและปัญหาสิทธิชุมชนที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะปัญหาสิทธิชุมชนของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

กระบวนการนี้จะศึกษาปรากฏการณ์และสภาพปัญหาเรื่องสิทธิชุมชนของนิคมอุตสาหกรรมในบริบทและสภาพแวดล้อมที่ปัญหานั้นๆ ได้เกิดขึ้น (Contextual) ในขณะที่ทำการวิจัยหรือสัมภาษณ์จะใช้วิธีการจดบันทึกภาคสนาม การบันทึกเสียง และจะนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาตรวจสอบความถูกต้อง ด้วยการนำมาตรวจสอบกับข้อมูลการศึกษาหรือตัวเอกสารที่มีการรวบรวมมาก่อนหน้านี้

3.1 นิยามการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีผู้ให้นิยามความหมายของคำนี้ไว้มากมาย อาทิ

สุภางค์ จันทวานิช (2536, น.5) กล่าวไว้ว่า “งานวิจัยเชิงคุณภาพคืองานที่ต้องการที่จะเข้าใจระบบความเชื่อ และตรรกะของผู้ที่อยู่ในชุมชนหรือสังคม การศึกษาระบบความคิดนี้ไม่สามารถศึกษาได้จากการเก็บข้อมูลเพียงครั้งเดียว หรือโดยการใช้แบบสอบถาม ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยจำเป็นต้องซักถามผู้ตอบอย่างละเอียดถี่ถ้วน ให้เข้าใจจริงๆ ว่าการสื่อความหมายระหว่างผู้ถามและผู้ตอบนั้นตรงกัน ข้อมูลที่ได้จะต้องเป็นข้อมูลที่สะท้อนระบบคิดของผู้ตอบโดยตรง”

อคิน รพีพัฒน์ ได้กล่าวในหนังสือสลัมในวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ (สุภางค์ จันทวานิช, 2536 น. 40) ว่า “การวิจัยเชิงคุณภาพหมายถึงการวิจัยที่ใช้วิธีการสังเกตโดยเข้าไปอยู่ในชุมชนที่ศึกษาประกอบการสนทนาพูดคุยและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ” ดังที่นักมานุษยวิทยาปฏิบัติ หรืออาจเป็นนักศึกษาโดยอาศัยเอกสารดังที่นักประวัติศาสตร์ศึกษา การตีความสร้างข้อสรุปก็

มิได้อาศัยตัวเลขสถิติเป็นหลัก หากแต่สร้างขึ้นจากที่ได้สังเกตมาด้วยตนเองและเรื่องราวที่ได้รับฟังมาจากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ”

สนิท สมัครการ ได้กล่าวในหนังสือการวิจัยเชิงคุณภาพ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2536, น. 40) ว่า “การวิจัยเชิงคุณภาพคือการวิจัยซึ่งเกี่ยวข้องกับข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรมหลายประการ ซึ่งยังไม่อาจนำมาจัดทำในรูปปริมาณได้ ข้อมูลเหล่านี้ อาทิ ความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ประวัติชีวิต ค่านิยม และประสบการณ์หรือปัญหาในการดำเนินชีวิตบางประการรวมทั้งอุดมการณ์ (Ideology) ต่างๆ เป็นต้น”

Blumer (พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์, 2530 น.6-10) กล่าวว่าการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาแบบธรรมชาติจะประกอบไปด้วยสองขั้นตอน คือ ขั้นตอนในการค้นคว้า (Exploration) และขั้นตอนในการพินิจสอบสวน (Inspection) โดยในขั้นตอนของการค้นคว้าเป็นขั้นตอนในการที่นักวิจัยเข้าไปคลุกคลีทำความคุ้นเคยกับปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษาอย่างใกล้ชิด โดยเป็นการศึกษาแบบจิตเปิดกว้าง (Open mind) หลังจากนั้นนักวิจัยจะต้องมีการพรรณนาและปรับปรุงความแจ่มชัดรัดกุมของการสร้างแนวความคิดที่ทำการศึกษาเพื่อให้ นักวิจัยสามารถเข้าถึงการมองปรากฏการณ์ตามสายตาของผู้ที่ร่วมอยู่ในปรากฏการณ์นั้นๆ นอกจากนี้ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะต้องพรรณนาปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างลึกซึ้งโดยใช้ความคิดพื้นฐานทางทฤษฎีมาเป็นแนวทางและกำหนดขอบเขตในการพรรณนา ในส่วนของขั้นตอนการพินิจตรวจสอบนั้น นักวิจัยจะต้องทำการพัฒนาความคิดรากฐานทางทฤษฎีและความสัมพันธ์ทั้งหลายโดยทำการพัฒนามโนทัศน์ และการสร้างข้อเสนอทางทฤษฎี

อมรา พงศาพิชญ์ (2536, น.4) ได้กล่าวว่า การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยที่ให้ความสำคัญกับแหล่งข้อมูลและความหมายของข้อมูลในทัศนะของผู้ให้ข้อมูลซึ่งมองปรากฏการณ์จากทัศนะของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์นั้น จะช่วยทำให้เข้าใจความหมายและเหตุผลว่าอะไรเกิดขึ้น เพราะอะไรตามตรรกะของผู้ที่ให้ข้อมูล (Meaning) เนื่องจากในบางครั้งปรากฏการณ์หรือข้อมูลมีความหมายลึกซึ้งเกินกว่าที่จะปรากฏให้เห็น ดังนั้นหน้าที่ของนักวิจัยเชิงคุณภาพคือ การพยายามทำความเข้าใจปรากฏการณ์โดยการตีความ ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีลักษณะของการให้คำอธิบายที่ลึกซึ้งจากความหมายที่ซ่อนอยู่ (Interpretative)

จากข้างต้นกล่าวได้ว่า การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาที่ตัวของนักวิจัยเข้าไปสังเกตอย่างมีส่วนร่วมหรือรับรู้สิ่งที่สนใจศึกษาในพื้นที่นั้น โดยอาศัยบริบทแวดล้อมของปัญหามาใช้ในการพิจารณาพร้อมด้วย วิธีการเช่นนี้จะทำให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกมากกว่าการศึกษาข้อมูลผ่านเอกสาร หรือการใช้แบบสอบถาม เพราะการศึกษาผ่านเอกสารหรือแบบสอบถามจะได้เพียงข้อมูลเบื้องต้น ผิวเผินและเป็นข้อมูลที่ล้าหลัง ไม่มีความทันสมัย

3.2 พื้นที่การศึกษา

นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครและพื้นที่โดยรอบ ในการศึกษาจะศึกษาปัญหาสิทธิชุมชนที่เกิดขึ้นจากโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ซึ่งเป็นนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในปัจจุบัน และพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้ก่อสร้างโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งที่ 2 โดยแห่งแรกจะดูจากปัญหาที่ชุมชนได้รับและไปกระทบต่อสิทธิของชุมชนของชาวบ้าน โดยศึกษาพื้นที่เปรียบเทียบกับตั้งแต่ช่วงก่อนที่จะมีนิคมอุตสาหกรรม จนกระทั่งถึงปัจจุบันที่ได้มีนิคมอุตสาหกรรมเกิดขึ้นแล้วอย่างสมบูรณ์ การศึกษาจะเน้นถึงความเปลี่ยนแปลงในทุกมิติทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน มลภาวะและสิ่งแวดล้อม การรวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องต่อสู้กับนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร การจัดการปัญหาของอมตะนคร หน่วยงานรัฐ และหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม รวมถึงการนำเรื่องกรณีสิทธิส่วนร่วมมาใช้ ส่วนในพื้นที่ที่จะก่อสร้างเป็นนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งที่ 2 จะศึกษาว่าถ้าหากเกิดการก่อสร้างขึ้น ชาวบ้านจะไปกระทบกับสิทธิชุมชนอะไรบ้าง วิธีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่มีหรือไม่ มีขั้นตอนที่ต้องโปร่งใสหรือไม่ เช่น กระบวนการจัดทำประชาพิจารณ์ การทำประชาคมหมู่บ้าน ความเข้าใจของชาวบ้านเรื่องพื้นที่สีเขียว องค์กรหรือผู้ให้การสนับสนุนที่ถือว่าเป็นพันธมิตรของชาวบ้านมีใครบ้าง ช่วยเหลืออย่างไร ทำที่และความพยายามของอมตะนคร และบทบาทของหน่วยงานรัฐและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น

3.3 เทคนิคและวิธีการศึกษา

1. การศึกษาจากเอกสาร จากหนังสือ หรือจากบทความทางสื่อต่างๆ ทั้งหนังสือพิมพ์ นิตยสาร Internet ที่มีการบันทึกรวบรวม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิชุมชน ตั้งแต่แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนในประเทศไทย เพื่อ หนึ่ง ให้ศึกษาสิทธิชุมชนในมิติกว้างระดับประเทศ มีความรู้ความเข้าใจคำว่าสิทธิชุมชน สิทธิชุมชนกับสังคมไทย สอง เพื่อศึกษาพัฒนาการเรื่องสิทธิชุมชน การดำรงอยู่ และการปรับตัวของสิทธิชุมชนในบริบทต่างๆ สาม ศึกษาแนวความคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วมทั้งที่เป็นประสบการณ์จากต่างประเทศและแนวคิดในประเทศไทย การศึกษาในขั้นนี้เพื่อให้การลงภาคสนามจริงๆ มีข้อมูลเบื้องต้นเป็นพื้นฐานประกอบการสัมภาษณ์ การสังเกตและการพูดคุย ช่วยทำให้เกิดความเข้าใจในตัวปัญหาและพื้นที่นั้นๆ ได้อย่างดี

ยิ่งขึ้น การศึกษาจะไม่ต้องเริ่มต้นจากศูนย์ การพูดคุยให้ข้อมูลระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์มีความต่อเนื่อง คู่สนทนา รู้สึกว่าผู้สัมภาษณ์มีความใส่ใจหรือสนใจศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาสิทธิชุมชนของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครมาแล้วพอสมควร

2. การสัมภาษณ์ (Interview) จะสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง (Sample Population) ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้คือ ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งแรก ชาวบ้านที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งที่สอง ซึ่งชาวบ้านได้รวมตัวกันเคลื่อนไหวภายใต้ชื่อ “เครือข่ายแม่พระธรณี” และชาวบ้านผู้ที่ได้รับปัญหาจากการเกิดขึ้นของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร โดยจะแบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 ส่วนคือ

หนึ่ง ปัญหาของชุมชน เป็นการสัมภาษณ์เพื่อศึกษาปัญหาสิทธิชุมชนในกรณีศึกษาเฉพาะ (Case Study) เพื่อให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ ในพื้นที่หนึ่งๆ ได้ชัดเจนขึ้น เพื่อทำความเข้าใจปัญหานั้นเอง และทำให้สามารถอนุมานไปเห็นถึงปัญหาสิทธิชุมชนในภาพรวมได้ นอกจากนี้เราสัมภาษณ์เพื่อให้ทราบถึงผลกระทบที่ชาวบ้านได้รับจากโครงการนิคมอุตสาหกรรม ทั้งเรื่องวิถีชีวิต ตั้งแต่ก่อนเริ่มโครงการจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และความเป็นชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหา และเห็นพลวัตกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การแก้ปัญหาของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครที่มีต่อปัญหาที่เกิดขึ้น การทำหน้าที่ของหน่วยงานรัฐและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะตัวแทนของชาวบ้าน และทัศนคติมุมมองต่อการอยู่ร่วมกันของสิทธิชุมชนกับกระบวนการพัฒนาของชาวบ้าน เมื่อประเทศจำเป็นต้องพัฒนาเดินหน้าต่อไป ในขณะที่ต้องคำนึงถึงสิทธิของบุคคลอื่น สิทธิของชาวบ้าน และสิทธิของชุมชน การคำนึงถึงเรื่องทรัพยากรร่วม อาจจะเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะอย่างไรให้ 2 สิ่งนี้ สามารถเดินไปด้วยกันได้

สอง ขบวนการ จะเป็นการสัมภาษณ์ผู้เคลื่อนไหวในนามเครือข่ายแม่พระธรณีถึงแนวทางการต่อสู้เรื่องสิทธิชุมชน และปัญหาของสิทธิชุมชน การสัมภาษณ์จะเป็นการถ่ายทอดข้อมูลที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์ตรงของผู้ที่ร่วมเคลื่อนไหวทั้งในระดับแกนนำและแนวร่วมเครือข่าย และเป็นข้อมูลที่ได้จากการเรียนรู้ของผู้ให้สัมภาษณ์ผ่านการรับรู้มุมมองเรื่องสิทธิชุมชนและปัญหาของสิทธิชุมชนจากนักพัฒนาเอกชนหรือขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การสัมภาษณ์ในขั้นนี้อาจจะทำให้เห็นถึงการรวมตัว การกำหนดยุทธวิธีการต่อสู้ในบริบทที่ต่างกันตั้งแต่ก่อนเริ่มก่อตั้งเครือข่ายแม่พระธรณีจนกระทั่งถึงปัจจุบันที่เครือข่ายได้ประสบมา การปรับตัวของขบวนการ การจัดองค์กรการเคลื่อนไหว การเรียนรู้ผ่านการถ่ายทอดประสบการณ์สิทธิชุมชน การสร้างพันธมิตรและการผสมผสานเครือข่าย เหตุผล อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ของชาวบ้านที่มีต่อปัญหา

และดูความเข้าใจของชาวบ้าน บริษัท และหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ในเรื่องสิทธิชุมชนผ่านการแสดงบทบาทการเคลื่อนไหวของแต่ละกลุ่ม

สิ่งสำคัญในงานวิจัยคือดูว่าสุดท้ายทั้งการพัฒนาและสิทธิชุมชนจะไปด้วยกันอย่างไร แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมที่เกิดในชุมชนจากทุกฝ่ายเป็นอย่างไร การประนีประนอมและการเจรจาพูดคุยจะเกิดขึ้นใหม่ มากน้อยแค่ไหน และกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นทุกฝ่ายได้เข้ามาร่วมอย่างเท่าเทียมกันหรือไม่ คำตอบที่เกิดขึ้นถือได้ว่าเป็นเสียงที่สะท้อนออกมาจากคูกรณี ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้ได้รับผลกระทบจริงๆ ซึ่งทุกเสียงถือได้ว่ามีความสำคัญมากเพราะเป็นหน่วยย่อยของกลุ่มที่จะทำให้เราเข้าใจภาพของปัญหาในกรณีนี้และเข้าใจภาพของปัญหาสิทธิชุมชนในภาพรวมได้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้การสัมภาษณ์ในระดับนี้จะทำให้ได้คำตอบเชิงลึก

3. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participation Observation) ด้วยการเข้าไปร่วมทำกิจกรรมกับเครือข่ายแม่พระธรณีในการประชุมเพื่อกำหนดทำที่ต่อโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นโครงการที่จะดำเนินการใหม่แทนการขึ้นโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 2 ที่ชาวบ้านไม่ยอมรับการก่อสร้างและองค์กรอิสระชี้ว่าละเมิดสิทธิชุมชนก่อนหน้านี้ และเข้าร่วมสังเกตการณ์การประชุมของสภาลุ่มน้ำคลองหลวงซึ่งเป็นกลุ่มที่เครือข่ายแม่พระธรณีเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมร่วมกันของชาวบ้าน

สำหรับช่วงระยะเวลาที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลอยู่ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม 2558 หลังจากเดือนพฤษภาคมก็มีการเก็บเนื้อหาบางประเด็นที่ยังไม่ชัดเจน ซึ่งทั้ง 4 เดือน ได้ทำการสัมภาษณ์และสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ได้พูดคุยกับแกนนำและแนวร่วมเครือข่ายแม่พระธรณี รวมทั้งชาวบ้านในชุมชนที่อยู่โดยรอบนิคมอุตสาหกรรม สำหรับกระบวนการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจะทำควบคู่กันไปด้วยทั้งเป็นผู้สังเกตในการประชุมพูดคุยและศึกษาจากสภาพแวดล้อมของพื้นที่ประกอบกัน การเข้าไปสัมภาษณ์เริ่มจากรู้จักแกนนำคนหนึ่งผ่านการยื่นเรื่องร้องเรียนมาที่คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ได้มีการติดต่อกันทางโทรศัพท์ว่ามีความสนใจในประเด็นการเคลื่อนไหวต่อกรณีโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร จุดเริ่มต้นการสัมภาษณ์จึงเกิดที่แกนนำคนแรกที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานเครือข่ายแม่พระธรณีด้วย ทำให้สามารถแนะนำแกนนำแนวร่วม และสมาชิกคนอื่นๆ ของเครือข่ายแม่พระธรณี การเข้าถึงแหล่งข้อมูลแต่ละคนจึงได้ง่ายขึ้นเมื่อได้ข้อมูลมาจะเห็นจุดร่วมกันของคำตอบ ซึ่งการสัมภาษณ์จะสัมภาษณ์จนข้อมูลที่ได้มีทิศทางสอดคล้องกันในเรื่องของเครือข่ายแม่พระธรณี สำหรับประเด็นความรู้สึกร่วมกันบ้างเป็นปกติซึ่งเป็นความคิดเห็นเฉพาะบุคคล

แหล่งข้อมูลและผู้ให้สัมภาษณ์

ใช้วิธีการสัมภาษณ์โดยแบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนชาวบ้านผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการละเมิดสิทธิชุมชนของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร เพื่อศึกษาการรับทราบข้อมูลของชาวบ้านก่อนเริ่มโครงการจนถึงตอนนี้มีความรู้มากน้อยแค่ไหนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนของชาวบ้าน ชาวบ้านได้รับผลกระทบด้านใด อะไรบ้าง ตั้งแต่เริ่มโครงการนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ และผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตหากปัญหาที่เป็นอยู่ไม่ได้รับการแก้ไขหรือเกิดโครงการนิคมอุตสาหกรรมแห่งใหม่ๆ ขึ้นมา ในส่วนของบริษัทมีกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างไร ทำอย่างไรในการกำจัดมลภาวะที่ต้องปล่อยออกสู่ภายนอก บริษัทพร้อมที่จะรับฟังและเข้าใจในปัญหาหรือไม่ ในขณะที่หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะคนกลางของทั้ง 2 ฝ่าย ได้เข้าไปจัดการปัญหาอย่างไร ด้วยวิธีใด ประสบผลสำเร็จและล้มเหลวมากน้อยแค่ไหน และการมองทิศทางของสิทธิชุมชนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และกระบวนการพัฒนา

การสัมภาษณ์ในอีกระดับหนึ่งคือการสัมภาษณ์กลุ่มเครือข่ายแม่พระธรณีที่ลุกขึ้นมาปกป้องรักษาสิทธิชุมชน ต่อสู้กับปัญหาที่กระทบต่อสิทธิชุมชนในกรณีนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ศึกษาถึงการก่อขบวนการทางสังคม ลักษณะการทำงานในพื้นที่ว่ามีการทำงานอย่างไร เข้าไปช่วยเหลือเรื่องสิทธิชุมชนในลักษณะไหน มีการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงพันธมิตรอย่างไร มองปัญหาในพื้นที่เช่นไร คิดว่าปัญหาในพื้นที่จะจบเช่นไร มีทิศทางไปทางไหน และคิดเห็นว่าสิทธิชุมชนจะอยู่กับการพัฒนาได้ในรูปแบบไหน นอกจากนี้จะดูความสัมพันธ์กับ NGOs ว่ามีหรือไม่ที่เข้ามาช่วยเหลือในการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมของชาวบ้าน และศึกษาความรู้ความเข้าใจด้านสิทธิชุมชน วิธีการเรียกร้องต่อสู้ กระบวนการมีส่วนร่วม การจัดการทรัพยากรสาธารณะ เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ตามความหมายของชยันต์ วรรณะภูติ (2536, น.145) คือการนำเอาข้อมูลที่ได้รับจากการค้นคว้าวิจัยมาจัดกระทำให้เป็นระบบ และหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยอาจจะใช้เครื่องมือทางทฤษฎีมาช่วยในการอธิบายและวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะความหมายและความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ก็ได้ ชยันต์ วรรณะภูติยังได้ให้ความหมายการวิเคราะห์ข้อมูลลึกลงไปว่าการวิเคราะห์ข้อมูล นั้น “หมายถึงการจำแนกและจัดระบบข้อมูล เพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะความหมายและความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์จากทัศนะของผู้ถูกวิจัย (Native’s Category) การวิเคราะห์ข้อมูลในความหมายนี้จึงเป็นการจัดหมวดหมู่ของข้อมูล หาแบบแผน ความหมาย และความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ภายใต้

บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ศึกษา และทำความเข้าใจกับความหลากหลายและความแตกต่างของ ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา” สอง “...เป็นการหาความสัมพันธ์ของข้อมูลแยกแยะเงื่อนไขเพื่ออธิบาย สาเหตุความสัมพันธ์ รวมทั้งเป็นการอธิบายการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของ ปรากฏการณ์ที่ศึกษา”

สรุปได้ว่าการวิเคราะห์ข้อมูลคือการหาความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ที่เรามี เพื่อนำไปสู่ การทำความเข้าใจสิ่งเหล่านี้อย่างรอบด้านและใกล้เคียงกับความจริงที่ปรากฏมากที่สุด งานวิจัยนี้จะ นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาผ่านงานเขียน เอกสาร บทความมาเชื่อมโยงกับการสัมภาษณ์ การพูดคุย และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม เพื่อให้ผลของการศึกษาสามารถสะท้อนเรื่องราวของชุมชนที่เกิดขึ้นใน มิติรอบด้านของบริบทปัจจุบัน

บทที่ 4

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

4.1 ที่มาของโครงการ

รัฐบาลได้บรรจุแผนการพัฒนาชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกไว้ใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) แผนพัฒนาชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก (Eastern Seaboard)

ทำให้เกิดการพัฒนาพื้นที่อุตสาหกรรมมาบตาพุดสำหรับอุตสาหกรรมเคมี และนิคมอุตสาหกรรม แหลมฉะซึ่งเน้นอุตสาหกรรมเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อ ส่งเสริมการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมทั้งสองแห่ง และรัฐบาลญี่ปุ่นให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ ผ่านกองทุนไจก้า (Japan International Cooperation Agency) มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523

ในปี พ.ศ. 2528 ค่าเงินเยนแข็งตัวขึ้นมาก ทำให้นักลงทุนชาวญี่ปุ่นมองหาที่ตั้งโรงงาน ในต่างประเทศ ซึ่งในขณะนั้นประเทศไทยและมาเลเซียเหมาะสำหรับการตั้งโรงงานเป็นอย่างมาก ทำให้คลื่นนักลงทุนชาวญี่ปุ่นเข้ามาทำธุรกิจในไทยอย่างต่อเนื่องจนถึงปลายปี พ.ศ. 2529

คณะกรรมการด้านการลงทุนของประเทศไทยได้ประกาศว่าภายในครึ่งปีแรกมีนักลงทุนชาวญี่ปุ่นใน ประเทศไทยเพิ่มมากขึ้นถึง 50% กระตุ้นให้นักลงทุนจากไต้หวัน ฮองกงและเกาหลีเริ่มเบนเข็มการ ลงทุนมาที่ประเทศไทย ในปี พ.ศ.2530 มีเจ้าหน้าที่ชาวไต้หวันท่านหนึ่งได้ขอให้คุณวิกรม กรมดิษฐ์ (ซึ่งขณะนั้นเป็นประธานทีมหอการค้านักเรียนไทยแห่งมหาวิทยาลัยไต้หวัน) ช่วยหาทำเลที่ตั้งโรงงาน

ภาพที่ 4.1 ช่วงเริ่มก่อตั้งโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

คุณวิกรม กรมดิษฐ์ ได้เป็นผู้ก่อตั้งอมตะนครเพื่อเป็นธุรกิจด้านการพัฒนาพื้นที่สำหรับการตั้งโรงงานใหม่ๆ ในปี พ.ศ. 2531 คุณวิกรม กรมดิษฐ์ ได้ซื้อที่ดินจำนวน 750 ไร่ (120 เอเคอร์) ในราคา 4,700,000 ดอลลาร์สหรัฐ ตั้งอยู่ระหว่างกรุงเทพและท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบังใหม่ นอกจากนี้ยังติดกับถนนสายหลักที่เชื่อมถึงกรุงเทพและชลบุรี ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มของอมตะ โดยใช้ชื่อว่า “บางปะกอก อินดัสเทรียล พาร์ค” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น บริษัทอมตะ คอร์ปอเรชั่น จำกัด ในปี พ.ศ.2532 และปัจจุบันคือ บริษัท อมตะ คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) หลังจากก่อตั้ง 5 ปีนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ได้ขยายพื้นที่เพิ่มขึ้นเป็น 18,840 ไร่ (7,459 เอเคอร์) และมีบริษัทที่ดำเนินกิจการในนิคมมากกว่า 680 บริษัท โดยมีบริษัทญี่ปุ่นจำนวน 50 บริษัท เช่น บริษัทอาซาฮี กลาส บริษัทอิตาชิ และบริษัทมิสซูบิชิ ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 อมตะนครจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย มีสำนักงานแห่งใหญ่ ตั้งอยู่ที่กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย บริหารงานโดย คุณวิกรม กรมดิษฐ์ ประธานเจ้าหน้าที่บริหาร¹

4.2 ข้อมูลทั่วไป

นิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก หรืออีสเทิร์น ซีบอร์ด (Eastern Seaboard) ซึ่งธนาคารโลกยกให้เป็นหนึ่งในเขตพื้นที่พัฒนาทางอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในเอเชีย และถือเป็นนิคมอุตสาหกรรมขนาด

¹ ที่มาของข้อมูลจาก www.amata.com บริษัท อมตะนคร คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) (2553)

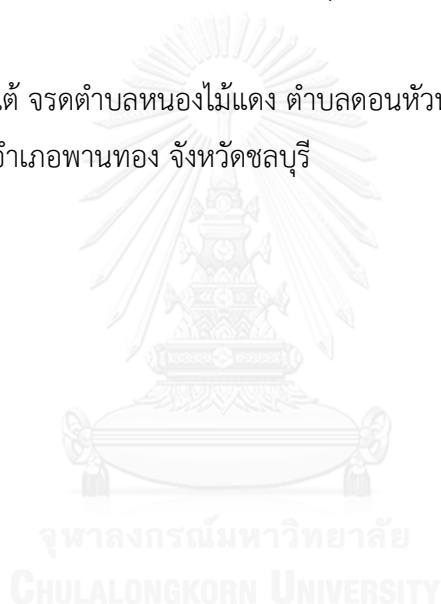
ใหญ่ที่สุดจาก 58 โครงการของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันเปิดดำเนินโครงการแล้ว 42 โครงการ ตัวโครงการตั้งอยู่บนถนนบางนา-ตราด กิโลเมตรที่ 57 ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ซึ่งอาณาเขตดังนี้

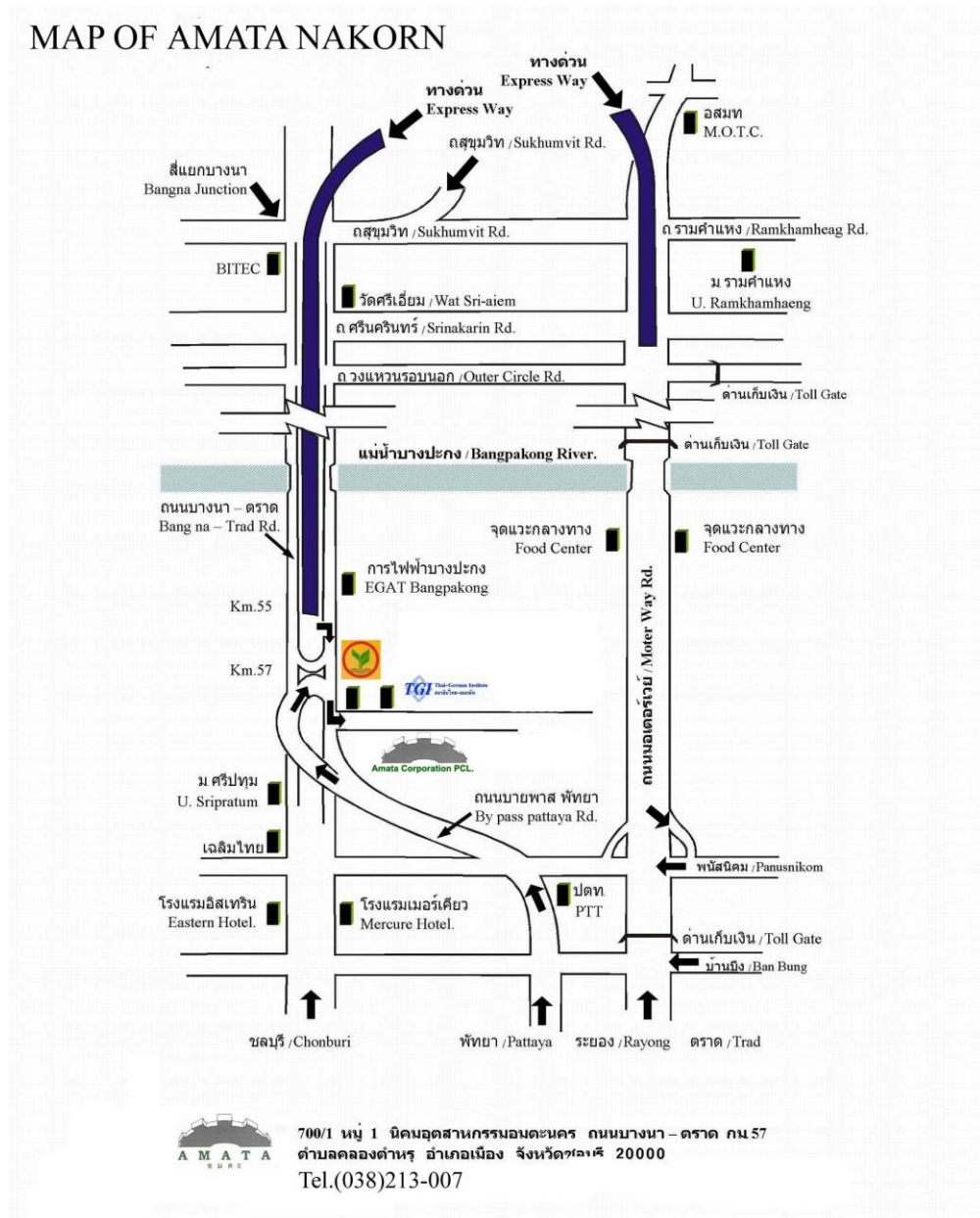
ทางทิศเหนือจรดเขตตำบลท่าข้าม อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ตำบลคลองตำหรุ ตำบลบ้านเก่า ตำบลบางนาง ตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี และถนนสายสุขุมวิท- พานทอง

ทางทิศตะวันออก จรดเขตตำบลพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี และถนนทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3127

ทางทิศตะวันตก จรดตำบลคลองตำหรุ อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรีและติดถนนสายบางนา-ตราด

ทางทิศใต้ จรดตำบลหนองไม้แดง ตำบลดอนหัวฬ่อ อำเภอเมือง และตำบลหนองตำลิ่ง ตำบลหนองกะขะ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี

ภาพที่ 4.2 แผนที่ตั้งโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

ในเรื่องของทำเลที่ตั้ง นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครถือว่าอยู่ในทำเลที่เหมาะสมกับการเดินทางขนส่งเพราะอยู่ห่างจากท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ ประมาณ 40 กิโลเมตร และห่างจากท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบังประมาณ 45 กิโลเมตร การเดินทางเข้าสู่พื้นที่ตั้งของโครงการ สามารถเดินทางด้วยเส้นทางทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 หรือใช้ทางยกระดับ (บูรพาวิถี) รวมทั้งการใช้เส้นทางหลวง

พิเศษหมายเลข 7 (Motorway กรุงเทพฯ-ชลบุรี) ออกจากทางหลวงพิเศษบริเวณด้านพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

นิคมแห่งนี้จดทะเบียนจัดตั้งโครงการขึ้นเมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2532 ด้วยทุนจดทะเบียนทั้งสิ้นจำนวน 120,000,000 บาท (หนึ่งร้อยยี่สิบล้านบาท)² บนเนื้อที่จำนวน 2,358.2 ไร่ และได้เปลี่ยนชื่อเป็นนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 ซึ่งจัดอยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุนเขตที่ 2 เพราะเป็นโครงการที่ดำเนินงานโดยภาคเอกชนร่วมกับการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) มีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ในรูปแบบการเช่าที่พัฒนานิคมอุตสาหกรรมแล้วขายให้กับผู้ประกอบการอุตสาหกรรมทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ซึ่งถือเป็นกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งบริการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้กับนักลงทุนด้วย เช่น ถนน ระบบสาธารณูปโภค ระบบบำบัดน้ำเสีย และพื้นที่สีเขียว เป็นต้นอมตะนครเป็นผู้พัฒนานิคมอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่ง นิคมอุตสาหกรรมอมตะมีลูกค้าจากทั่วทุกมุมโลกจำนวนมากกว่า 1,000 ราย จึงมีส่วนสำคัญที่ช่วยทำให้ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศไทย (GDP) เติบโตขึ้นคิดเป็นอัตราเกือบร้อยละสิบ (10%) ลูกค้าต่างๆซึ่งถือเป็นครอบครัวของอมตะนั้นล้วนแต่เป็นบริษัทชั้นนำจัดอันดับของ Fortune 500 อาทิ Toyota Motor, Cardinal Health, BMW Group, Nestle, BASF, Hitachi, Sony, Pepsico, Robert Bosch, Posco, Idemitsu Kosan, Continental, Denso, Mitsubishi Electric, Bridgestone และบริษัทอื่นๆ

4.3 พันธกิจของอมตะนคร

พัฒนาเมืองที่มีความทันสมัย บริการคุณภาพ และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

4.4 ความรับผิดชอบต่อสังคม

อมตะนครได้ดำเนินธุรกิจ ควบคู่ไปกับการดูแลและรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อให้ชุมชนและนิคมอุตสาหกรรม สามารถเติบโตไปด้วยกันได้ อย่างยั่งยืน โดยมีความมุ่งมั่นที่จะป้องกันและลดผลกระทบด้านมลภาวะ ไม่ให้ส่งผลต่อชุมชน ส่งเสริมความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น โดยมีแผนการดำเนินงาน 4 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

² แบบแสดงรายงานข้อมูลประจำปี (56-1) สิ้นสุดวันที่ 31 ธันวาคม 2557 ของบริษัท อมตะนคร คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) ที่ยื่นกับสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (2557)

1. สิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย ดูแลและจัดการสิ่งแวดล้อมภายในนิคม และดำเนินกิจกรรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมต่อชุมชน เช่น โครงการปลูกป่าชายเลนเฉลิมพระเกียรติ / ปลูกป่า เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวในนิคมฯ นอกจากนี้ยังได้มีการสนับสนุนกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนได้จัดขึ้น
2. สังคม จัดกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ และส่งเสริมสังคมชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี ผ่านโครงการต่างๆ ดังนี้

- โครงการคาราวานอมตะสร้างรอยยิ้ม เพื่อออกบริการขั้นพื้นฐานให้กับชุมชน อาทิ บริการเปลี่ยนถ่ายน้ำมันเครื่อง/ซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า/ตัดผม/ตรวจสอบสุขภาพเบื้องต้น และอื่นๆ โดยร่วมกับ พันธมิตรใกล้เคียง สถานศึกษา/องค์การบริหารส่วนตำบล หรือเทศบาล
- จัดกิจกรรมงานวันเด็กแห่งนิคมอมตะในฝัน เพื่อให้เปิดโอกาสให้เด็กๆ ในชุมชนรอบนิคมฯ ได้เข้าร่วมกิจกรรมสนุกสนานมากมาย โดยภายในงานเด็กๆ จะได้ร่วมสนุกกับขั้มกิจกรรมทาง วิชาการ และขั้มเกมส์ เครื่องเล่น อีกทั้ง ยังได้พบกิจกรรมแสดงความสามารถของเด็กๆ มากมาย เช่น การประกวดร้องร้องเพลง การแสดงโขน นาฏศิลป์ จากเด็กๆ ในชุมชนรอบนิคมซึ่งถือได้ว่าเป็น แห่งวันครอบครัวที่ได้ใช้เวลาแห่งความสุขร่วมกันเพื่อกระชับความสัมพันธ์ในครอบครัวให้อบอุ่นยิ่งขึ้น อีกด้วย
- จัดงานมหกรรมนัดพบแรงงานจังหวัดชลบุรีและจังหวัดระยอง โดยร่วมกับ สำนักงานจัดงานจังหวัด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ว่างงาน แรงงานในท้องถิ่น หรือผู้ที่ต้องการเปลี่ยนงานใหม่ ได้สมัคร งาน และได้พบกับนายจ้างโดยตรง ปีละ 1 ครั้ง
- สนับสนุน และร่วมสืบสานกิจกรรมประเพณี ที่ชุมชนได้จัดขึ้นเป็นประจำ
- ให้ความช่วยเหลือชุมชน ที่ประสบภัยธรรมชาติ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนเบื้องต้นอย่าง ทันทีว่งที่ เช่น อุทกภัย อัคคีภัย และภัยทางธรรมชาติอื่นๆ

3. สุขภาพ จัดกิจกรรมส่งเสริมด้านสุขภาพ สำหรับผู้ทำงานในนิคมฯ และชุมชนที่อยู่โดยรอบนิคม ดังนี้

- กีฬามอมตะเพื่อมิตรภาพอมตะ จัดขึ้นสำหรับพนักงานที่ทำงานในสถานประกอบการในนิคม อุตสาหกรรมอมตะได้ออกกำลังกาย และเสริมสร้างความสามัคคีในองค์กร
- กีฬามอมตะจูเนียร์ลีก จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียนในชุมชนรอบอมตะได้ออกกำลังกาย ห่างไกลยาเสพติด
- อมตะมินิมารารอน จัดขึ้นสำหรับพนักงานที่ทำงานในสถานประกอบการในนิคม อุตสาหกรรมอมตะ และผู้สนใจทั่วไป ได้มาวิ่งออกกำลังกายร่วมกันในนิคมอุตสาหกรรม เป็นประจำปี นอกจากนี้ยังได้ร่วมสนับสนุนโครงการเพื่อสุขภาพที่หน่วยงานท้องถิ่นได้จัดขึ้น เช่น กีฬา ประเพณีพื้นบ้าน กีฬาต้านยาเสพติด และการอบรมเพื่อเพิ่มองค์ความรู้ของ อสม. ในชุมชน

4. เศรษฐกิจชุมชน สนับสนุนและส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยการนำมาใช้เป็นของที่ระลึกในวาระโอกาสต่างๆ ของบริษัท และได้เปิดโอกาสให้ชุมชนนำสินค้ามาจำหน่ายในนิคมอุตสาหกรรม พร้อมทั้งสนับสนุนเรื่องขององค์ความรู้ และเครื่องมือในการพัฒนาสินค้า หรือบริการของชุมชนเพื่อให้ต่อยอดและพึ่งพาตนเอง

นิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้เป็นธุรกิจที่ประกอบกิจการโดยตระกูลกรมดิษฐ์เป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ ซึ่งข้อมูล ณ ปี 2557 มีพื้นที่โครงการทั้งหมด 23,355.61 ไร่ และมีทุนจดทะเบียนอยู่ที่ 1,067,000,000 บาท และสามารถสร้างรายได้รวมคิดเป็นร้อยละ 7 ของ GDP และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 20 หากเกิดเมืองวิทยาศาสตร์ขึ้นมา ซึ่งนอกจากนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแล้ว บริษัทอมตะ คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) ยังมีการจัดตั้งบริษัทย่อยๆ เพื่อดำเนินธุรกิจนิคมอุตสาหกรรมอีก 3 บริษัท คือ

1. บริษัท อมตะ ซิตี้ จำกัด ดำเนินธุรกิจพัฒนาที่ดินในรูปนิคมอุตสาหกรรม ภายใต้โครงการชื่อ “นิคมอุตสาหกรรมอมตะซิตี้”
2. ได้ร่วมทุนกับรัฐบาลเวียดนาม ในการจัดตั้ง Amata (Vietnam) Joint Stock Company ซึ่งดำเนินโครงการชื่อว่า “Amata City (Bien Hoa)”
3. บริษัท พัฒนาอสังหาริมทรัพย์เพื่อการอุตสาหกรรมระยอง (ไทย-จีน) ดำเนินการพัฒนา นิคมเพื่อขายที่ดินหรือให้เช่าโรงงานสำเร็จรูปแก่นักลงทุนจากจีนแผ่นดินใหญ่

นอกจากนี้ยังจัดตั้งบริษัทที่ทำกิจการด้านสาธารณูปโภคอีก 8 บริษัท เช่น บริษัท อมตะ บี กริม พาวเวอร์ จำกัด เพื่อก่อตั้งบริษัทร่วมทุนสร้างโรงงานผลิต และจำหน่ายกระแสไฟฟ้าไอน้ำ ทั้งในและต่างประเทศ หรือบริษัท อมตะนคร วอเตอร์ จำกัด ซึ่งดำเนินกิจการเกี่ยวกับน้ำเพื่อการอุตสาหกรรม การบริโภค อุปโภค หรือผลิตภัณฑ์ซึ่งแปรสภาพจากน้ำเพื่อการบริโภคหรืออุปโภค (ให้บริการน้ำดิบ น้ำประปา และบริการบำบัดน้ำเสีย) เป็นต้น

สำหรับผลประกอบการของบริษัท อมตะ คอร์ปอเรชั่น จากการขายอสังหาริมทรัพย์ ตั้งแต่ปี 2555-2557 พบว่ามีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง จากปี 2555 ขายได้ 1,945 ล้านบาท เพิ่มขึ้นเป็น 2,259 ล้านบาทในปี 2556 และปีล่าสุด 2557 มีมูลค่ารายได้ถึง 3,483 ล้านบาท หรือมีส่วนเป็นร้อยละ 41

การพัฒนาโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร มีการจัดพื้นที่ตามลักษณะการใช้งานออกเป็น 5 เขต คือ

1. พื้นที่เขตอุตสาหกรรมทั่วไป (General Industrial Zone) เป็นเขตพื้นที่ที่กำหนดไว้สำหรับการประกอบอุตสาหกรรม และกิจการอื่นที่เป็นประโยชน์ หรือเกี่ยวเนื่องกับการประกอบอุตสาหกรรม คิดเป็นประมาณร้อยละ 67.35 ของพื้นที่โครงการทั้งหมด
2. พื้นที่เขตปลอดอากร (Free Zone) หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดไว้สำหรับประกอบอุตสาหกรรมพาณิชย์กรรม หรือกิจการอื่นที่เป็นประโยชน์แก่การเศรษฐกิจของประเทศ โดยของที่นำเข้าไปในเขตดังกล่าวจะได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษีอากรตามที่กฎหมายบัญญัติ คิดเป็นประมาณร้อยละ 2.81 ของพื้นที่โครงการทั้งหมด
3. พื้นที่เขตพาณิชย์กรรม (Commercial Zone) หมายถึง เขตพื้นที่ที่กำหนดไว้สำหรับการประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการประกอบกิจการพาณิชย์กรรม เช่น ธนาคาร ไปรษณีย์ โรงพยาบาล สถานบริการน้ำมัน และสถานศึกษา เป็นต้น คิดเป็นประมาณร้อยละ 12.19 ของพื้นที่โครงการทั้งหมด
4. พื้นที่ส่วนกลางและระบบสาธารณูปโภค เป็นเขตพื้นที่ที่กำหนดไว้สำหรับการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค รวมทั้งพื้นที่ส่วนกลาง เช่น ถนน โรงผลิตน้ำประปา โรงบำบัดน้ำเสีย โรงกำจัดขยะ อ่างเก็บน้ำ สวนหย่อม และทะเลสาบ ฯลฯ คิดเป็นประมาณร้อยละ 7.1 ของพื้นที่โครงการทั้งหมด
5. พื้นที่สีเขียวและแนวพื้นที่กันชน (Buffer Zone) เป็นพื้นที่ปลูกพืชคลุมดิน ไม้ยืนต้น เพื่อดูดซับมลพิษต่างๆ คิดเป็นประมาณร้อยละ 10.54 ของพื้นที่โครงการทั้งหมด

สำหรับเขตอุตสาหกรรมทั่วไปมีเนื้อที่ 3,174.96 ไร่ คิดเป็นมูลค่า 19,049.76 ล้านบาท และยังมีพื้นที่ดินรกรการพัฒนาประมาณ 3,970.73 ไร่ มีมูลค่า 23,824.38 ล้านบาท กลุ่มลูกค้าเข้ามาประกอบกิจการในเขตอุตสาหกรรมทั่วไปมีทั้งบริษัทขนาดใหญ่ที่มีชื่อเสียง อุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดย่อมจะเป็นบริษัทข้ามชาติ สำหรับกลุ่มนักลงทุน นักลงทุนที่เข้ามาลงทุนส่วนมากจะเป็นนักลงทุนชาวญี่ปุ่น มีประมาณ 67.9% จากนักลงทุนทั้งหมด ซึ่งปัจจุบันมีจำนวน 960 ราย เมื่อมองถึงความได้เปรียบในแง่การต่างๆ นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษีจาก BOI ตามทำเลที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรม และยังได้จัดเป็นผู้นำทางการตลาดใน BOI Zone 2 อีกทั้งยังเป็นนิคมอุตสาหกรรมที่ร่วมดำเนินการกับการนิคมอุตสาหกรรมด้วย นอกจากนี้ยังมีข้อได้เปรียบที่สำคัญอื่นๆ อาทิเช่น

1. นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครมีทำเลที่ตั้งที่มีศักยภาพในการพัฒนาและขยายตัวในทางเศรษฐกิจสูง เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพฯ อยู่ในเมืองใหญ่อย่างจังหวัดชลบุรีซึ่งเป็นศูนย์กลางในภาคตะวันออก เพราะมีความพร้อมทางด้านกาแพทย์ มีโรงพยาบาลทันสมัยหลายแห่งตั้งอยู่ มี

สถาบันการศึกษาทั้งมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน วิทยาลัยอาชีวเทคนิค รวมแล้วกว่า 15 แห่ง จึงทำให้สามารถผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพ เป็นศูนย์กลางทางการเงินและเศรษฐกิจเนื่องจากมีธนาคาร 45 แห่ง นอกจากนี้ยังมีโครงสร้างพื้นฐานทางคมนาคมที่ขยายตัวทั้งการคมนาคมขนส่งและสาธารณูปโภค เพื่อรองรับการเจริญเติบโตในภูมิภาคที่มากขึ้น เช่น ความสะดวก ความรวดเร็วในการเดินทางขนส่ง ทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ สำหรับโครงสร้างพื้นฐานทั้งระบบ ภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครมีระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการครบวงจรที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน พร้อมทั้งในด้านการดำเนินงาน การอยู่อาศัย หรือการสันทนาการ เช่น การร่วมทุนจัดตั้งโรงไฟฟ้าพลังความร้อนร่วมอมตะ- เอ็กโก เพาเวอร์ จำหน่ายไฟฟ้าและไอน้ำ การมอบที่ดินให้สถานศึกษา จัดตั้ง Y.W.C.A เพื่อเปิดรับเลี้ยงเด็กกำพร้า โรงเรียนอนุบาล- ประถม และศูนย์บริการด้านกีฬา มีสถานพักผ่อนอุตสาหกรรม ธนาคาร สถานีบริการน้ำมัน สวนพักผ่อนหย่อนใจ ร้านอาหาร อมตะแมนชั่น สนามฝึกซ้อมกอล์ฟ ห้างสรรพสินค้า และโรงพยาบาล เป็นต้น

2. นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครมีการให้บริการอย่างครบวงจร (One Stop Service)

เนื่องจากบริษัท อมตะนคร คอร์ปอเรชั่น มีการจัดตั้งและร่วมดำเนินการธุรกิจที่มีความสัมพันธ์ในการดำเนินกิจการภายในนิคมอุตสาหกรรม เช่น การจัดหาบุคคลกรที่ดูแลเรื่องความสะอาด ปลอดภัย และระบบสาธารณูปโภคต่างๆ โดยบริษัท อมตะ ฟาซิลิตี้ เซอร์วิส จำกัด การให้บริการจัดหาแหล่งน้ำ และบำบัดน้ำเสีย โดยบริษัท อมตะ วอเตอร์ จำกัด หรือการจัดตั้งโรงพยาบาลวิภาวดี สาขามะตะนคร เพื่อให้บริการกับพนักงานในโรงงาน และชุมชนโดยรอบนิคม เป็นต้น นอกจากนี้มีบริการหลังการขายที่ให้บริการเรื่องการติดต่อขอสิทธิ์หรือเอกสารกับการนิคมอุตสาหกรรม ทำวีซ่าสำหรับพนักงานต่างชาติ ทำ Work Permit รวมทั้งอำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

3. ในสายตาของนักลงทุนต่างชาติ ที่ตั้งภูมิศาสตร์ของประเทศเปรียบเสมือนศูนย์กลางของภูมิภาคอินโดจีน ด้วยการพัฒนาโครงข่ายถนนที่เชื่อมระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้านก็ช่วยสนับสนุนให้การค้าระหว่างประเทศมีความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น อีกทั้งความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานและการปรับเปลี่ยนนโยบายการส่งเสริมการลงทุน (BOI) สนับสนุนการขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกและภาคกลาง จากข้อมูลศูนย์วิจัยกสิกรไทยพบว่า นโยบายส่งเสริมการลงทุนใหม่ของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนหรือ BOI ได้ปรับเปลี่ยนการให้สิทธิประโยชน์ตามประเภทกิจการ (Activity-Based Incentives) กับสิทธิและประโยชน์ตามคุณค่าของโครงการ (Merit-Based Incentives) โดยเน้นส่งเสริมในกลุ่มอุตสาหกรรมอย่างเช่น อุตสาหกรรมยานยนต์และอุปกรณ์ขนส่ง อุตสาหกรรมไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น ซึ่งอุตสาหกรรมยานยนต์

และชิ้นส่วนยานยนต์เป็นอุตสาหกรรมที่ส่วนใหญ่ลงทุนในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ประกอบกับพื้นที่ที่มีความสะดวกในด้านห่วงโซ่อุปทาน และการขนส่งสินค้า นี่จึงเป็นข้อได้เปรียบอีกข้อหนึ่ง

ส่วนปัจจัยความเสี่ยงของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร จากสถานการณ์ทางการเมือง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 จนกระทั่งถึง ปี 2556 นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครได้รับความเสียหายจากเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ ส่วนในช่วงครึ่งปีแรกของปี 2557 การบริโภคน้ำมันในประเทศที่ปรับตัวลดลงประกอบกับการส่งออกที่ลดลงด้วยจึงส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของนักลงทุนและผู้ประกอบการทางธุรกิจ โดยบางธุรกิจอาจจะย้ายฐานการผลิตไปในประเทศเพื่อนบ้านเพื่อลดความเสี่ยง ซึ่งปัจจัยนี้เป็นความเสี่ยงที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ บริษัทจึงปรับตัวโดยการเข้าไปขยายธุรกิจการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านอย่างประเทศเวียดนาม เพื่อรองรับการขยายตัวในตลาดอาเซียน ส่วนความเสี่ยงจากสถานะเศรษฐกิจมาจากภาวะเศรษฐกิจโลกที่ชะลอตัว ทั้งเศรษฐกิจสหภาพยุโรปที่เปราะบาง นโยบายปรับสมดุลการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศจีน ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่น ทำให้เกิดการหดตัวของอุปสงค์ และการลงทุนของภาคการผลิต เศรษฐกิจในประเทศเองก็เผชิญกับสถานะส่งออกที่อ่อนแอ เกิดการหดตัวของภาคอุตสาหกรรมการผลิต และความต้องการสินค้าภายในประเทศลดลง โดยเฉพาะการที่ประเทศไทยสูญเสียสิทธิพิเศษทางภาษีศุลกากรของสหภาพยุโรปในปีหน้า จึงทำให้หลายธุรกิจปรับแผนย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศที่มีแรงงานและวัตถุดิบต่ำกว่าเพื่อลดต้นทุนการผลิต ด้านความเสี่ยงจากอุทกภัยนั้น ด้วยทำเลที่ตั้งของอมตะนครอยู่ใกล้ทะเล มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 2 เมตร อีกทั้งมีแม่น้ำบางปะกงเป็นคันกั้นน้ำตามธรรมชาติ ทำให้ป้องกันน้ำที่ไหลทะลักจากกรุงเทพ พื้นที่นี้จึงไม่ใช่พื้นที่น้ำท่วม อีกทั้งยังมีโครงการควบคุมอุทกภัยและพัฒนาระบบระบายน้ำที่เกิดจากฝนตกหนักให้ลงสู่ทะเลอย่างมีประสิทธิภาพ มีระบบสูบน้ำและคันกั้นน้ำ โดยเสริมความสูงและสร้างใหม่เพื่อลดผลกระทบที่เกิดจากน้ำท่วมซึ่งภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครได้จัดตั้งศูนย์ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยเพื่อรับมือฉุกเฉินหากเกิดเหตุการณ์ โดยร่วมมือกับบริษัทต่างๆ ภายในนิคมอุตสาหกรรม สำหรับความเสี่ยงในด้านกฎระเบียบ และสิ่งแวดล้อม หลังจากปัญหาเกี่ยวกับโครงการลงทุนพื้นที่มาบตาพุดในปี 2552 และคำสั่งศาลปกครองทำให้มาตรการกฎระเบียบเข้มงวดขึ้น นักกิจกรรม นักวิชาการ และภาคประชาชนต่างตระหนักและให้ความสำคัญกับการพัฒนาตามแนวทางที่ยั่งยืน อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนั้นการพัฒนา นิคมอุตสาหกรรมและการเติบโตทางเศรษฐกิจต้องคำนึงถึงความสมดุลเป็นสำคัญ นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครก็ได้รับการรับรองคุณภาพตามมาตรฐานระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม หรือระบบ ISO 14001 เพื่อลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นจากกิจการภายในนิคมอุตสาหกรรมให้น้อยที่สุด โดยการกำจัดของเสียจะไม่ปล่อยน้ำเสียและขยะอื่นๆ ออกสู่ภายนอก

นอกจากนี้ยังมีการเฝ้าติดตามร่วมกับการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยอย่างใกล้ชิดเพื่อการประกอบกิจการภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครส่งผลกระทบต่อชาวบ้านและชุมชนโดยรอบน้อยที่สุด ซึ่งเป็นนิคมอุตสาหกรรมที่การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ยกให้เป็นตัวอย่างการพัฒนา นิคมอุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์หรือนิคมอุตสาหกรรมสีเขียวที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่าง เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม โดยการประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ ใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ลด สารพิษและของเสีย ตลอดจนอยู่ร่วมกับชุมชนและสังคม

สำหรับแผนการลงทุนอื่นๆ จะมีการลงทุนพัฒนาเมืองวิทยาศาสตร์ (Science City) ภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการลงทุนฉบับใหม่ที่ได้รับการยกเว้น ภาษีเงินได้นิติบุคคลในอัตราสูงสุด

บทที่ 5

บริบทของชุมชนและปัญหาของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครที่กระทบต่อชุมชน

การปรับทิศทางการผลิตของประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เคยนำมาใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับการผลิตแบบพอเพียงของชุมชนนั้นไม่เพียงพออีกต่อไป ด้วยรัฐส่งเสริมวิธีการผลิตเพื่อการส่งออก จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกดึงเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมจำนวนมาก และเมื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจดำเนินไปได้ก่อให้เกิดผลเสียตามมา มีการกอบโกยทรัพยากรเข้าสู่ระบบ เกิดความบกพร่องและขาดการตระหนักในเรื่องทรัพย์สินส่วนรวม จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาผลกระทบกับภายนอก (externality) อย่างชุมชนและชาวบ้านโดยรอบด้วย เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติเป็นทรัพย์สินส่วนรวม (Communal Property) ที่เปิดโอกาสให้กับคนทุกคน (Open Access) เข้าไปใช้ประโยชน์ได้ จึงเกิดลักษณะที่เรียกว่า “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” ตามมา เพราะภาคธุรกิจไม่ได้คำนึงถึงการที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน จนนำไปสู่การใช้ทรัพยากรเกินระดับที่เหมาะสม ทำลายความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สถานการณ์ดังกล่าวได้นำไปสู่ปัญหาด้านสิทธิชุมชนที่ชุมชนและชาวบ้านในฐานะที่เป็นเจ้าของทรัพย์สินเช่นกันรู้สึกถึงการละเมิดและแย่งชิงทรัพยากรสิ่งแวดล้อมไปอยู่ในมือคนที่มีอำนาจเพียงฝ่ายเดียว และมองเห็นความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมจากการใช้อย่างสิ้นเกินที่ต้องเร่งเข้าไปแก้ไขฟื้นฟูร่วมกัน

ปัญหาสิทธิชุมชนในช่วงแรกๆ ของสังคมไทยเป็นเรื่องของการไม่เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ จึงนำมาสู่การจัดการของรัฐแบบแยกส่วน โดยรัฐมองว่าคนกับธรรมชาติไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ เช่น คนที่อาศัยอยู่ในป่าคือผู้บุกรุก มีวิธีการดำเนินชีวิตที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นการมองที่ขาดมิติเชิงวัฒนธรรมและความผูกพันระหว่างคนกับป่าที่แสดงให้เห็นผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ และการอนุรักษ์ ที่ปรากฏขึ้นตลอดช่วงเวลาที่ยังคนกลุ่มนี้อาศัยอยู่กับธรรมชาติ ต่อมาปัญหาสิทธิชุมชนขยายกว้างขึ้น เป็นปัญหาที่เกิดจากนโยบายการพัฒนาของภาครัฐอันเป็นผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่หันมาส่งเสริมภาคอุตสาหกรรม ชลบุรีซึ่งเป็นหนึ่งในจังหวัดที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่รองรับได้เกิดท่าเรือน้ำลึกและนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ขึ้นหลายแห่ง เช่น นิคมอุตสาหกรรมบ่อวิน นิคมอุตสาหกรรมทองโกร้ว ท่าเรือแหลมฉบังและนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง ฯลฯ โดยเริ่มแรกภาครัฐคาดหวังการลงทุนจากนักลงทุนต่างชาติและการจ้างงานที่จะเกิดขึ้นใน

ประเทศ ซึ่งจะช่วยส่งผลต่อมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพิ่มดัชนีผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) และลดปัญหาการว่างงาน

นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครเป็นโครงการหนึ่งจากแผนนโยบายดังกล่าว ก่อนการเกิดขึ้นของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร สภาพของพื้นที่บริเวณอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี เป็นพื้นที่ทางการเกษตร ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ปลูกข้าว เลี้ยงเป็ด เลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้งกุลาดำและกุ้งก้ามกราม ทำอรัญมอญ หรือเป็นลูกจ้างในภาคการเกษตร จึงมีฐานะไม่ร่ำรวย ลักษณะของชุมชนเป็นสังคมชนบท บ้านเรือนตั้งอยู่กันอย่างหนาแน่นในบริเวณที่มีวัดและโรงเรียน ตั้งอยู่ เพราะวัดและโรงเรียนถือเป็นจุดศูนย์รวมของชุมชน ส่วนพื้นที่ที่ไกลออกไปบ้านเรือนจะตั้งอยู่กันอย่างห่างๆ สำหรับในพื้นที่เขตอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ชุมชนมีลักษณะเป็นสังคมชนบท เช่นเดียวกัน วิถีชีวิตอยู่กันแบบพึ่งพาอาศัย ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาเกลือ นากุ้งและนาปลา หรือรับจ้างทำฟืนโดยใช้ไม้ภายในพื้นที่ นอกจากนี้มีการเพาะพันธุ์กุ้ง ไรแดง และไรทะเลเพื่อเลี้ยงตัวอ่อน พื้นที่เริ่มเปลี่ยนเป็นสังคมเมืองที่เจริญขึ้นจากการซื้อขายที่ดิน ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของชาวบ้านในพื้นที่ที่เป็นแบบตัวใครตัวมัน สำหรับพื้นที่ที่ทางอมตะนครวางแผนว่าจะเป็นที่ตั้งของโครงการใหม่อีกแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลบ้านเก่า ตำบลบางนาง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี และตำบลท่าข้าม อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ลักษณะของชุมชนเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับภาคการเกษตร ในช่วงก่อนปี 2535 ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนาทำสวน แต่ต่อมาผ่านหลังปี 2535 มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตมาเป็นการเลี้ยงปลากระพงและปลานิล มีการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำและกุ้งขาวด้วย การเป็นสังคมชุมชนเกษตรกรรมทำให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำ ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับคลอง ย่อมส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน

เริ่มแรกเมื่อชาวบ้านเห็นว่านิคมอุตสาหกรรมเกิดขึ้นใกล้ๆ บ้านก็คำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับมากกว่าผลเสียที่จะเกิดขึ้น ทั้งเรื่องของปากท้อง ชีวิตความเป็นอยู่ และจำนวนเงินที่จะหมุนเวียนเข้ามาในท้องถิ่นจากการจ้างแรงงาน การลงทุนปรับปรุงและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ของภาครัฐที่จะช่วยอำนวยความสะดวกให้กับกระบวนการผลิตของภาคอุตสาหกรรม ชาวบ้านจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายมากขึ้นด้วย โดยภาพรวมแล้ว ชาวบ้านมองเห็นทิศทางของความเจริญก้าวหน้า ความทันสมัย และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่จะเป็นผลดีกับตนเองและชุมชน จนไม่ได้ตระหนักว่า “เหรียญย่อมมีสองด้านเสมอ” ซึ่งอีกด้านหนึ่งนั้นจะส่งผลกระทบต่อชาวบ้านและชุมชนในเวลาต่อมา สาเหตุประการหนึ่งคือ ผลกระทบที่มีสาเหตุมาจากกระบวนการผลิตของนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ยังไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ทั้งในพื้นที่ของจังหวัดชลบุรีหรือในเขตภาคตะวันออก จึงทำให้ชาวบ้านและชุมชนขาดความเท่าทันต่อปัญหา และมองไม่เห็นภัยที่จะเผชิญในอนาคต

ช่วงแรกหลังจากมีนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแล้ว ผลกระทบยังไม่ปรากฏมากนัก จนเมื่อนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครได้ดำเนินโครงการไปสักระยะหนึ่ง มีโรงงานเข้ามาตั้งฐานการผลิตมากขึ้นเรื่อยๆ ปัญหาต่างๆ จึงค่อยๆ ปรากฏขึ้น ทั้งปัญหาทางตรงและปัญหาทางอ้อม บางปัญหาอมตะนครในฐานะเจ้าของนิคมอุตสาหกรรมสามารถเข้ามาทำหน้าที่แก้ไขปัญหาหรือเป็นคนกลางคอยประสานระหว่างชุมชนกับโรงงานได้ ในขณะที่บางปัญหาเป็นตัวแปรตามที่ยากจะควบคุม อมตะนครจึงไม่สามารถใช้อำนาจที่มีเข้ามาจัดการกับปัญหาได้อย่างถาวร ซึ่งปัญหาที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครได้สร้างผลกระทบให้กับชาวบ้านและชุมชนมีหลายปัญหาด้วยกัน แต่ปัญหาที่ถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดคือ ปัญหาเรื่องน้ำ

5.1 ปัญหาเรื่องน้ำ

ภาพที่ 5.1 คลองพานทอง และชุมชนตำบลบ้านเก่า อำเภopanทอง จังหวัดชลบุรี ในปัจจุบันซึ่งน้ำมีสีดำคล้ำ

ปัญหาเรื่องน้ำถือเป็นปัญหาสิทธิชุมชนที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครได้สร้างผลกระทบต่อชุมชนและชาวบ้านเป็นอย่างมาก ทั้งปัญหาน้ำเน่าเสีย ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาการแย่งชิงและขาดแคลนน้ำ จากการศึกษาทั้งการสัมภาษณ์ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ การเข้าไปสังเกตการณ์ปัญหาในพื้นที่ การอ่านรายงานผลการตรวจสอบของอนุกรรมการด้านสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากร คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ประกอบกับรายงานการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม โครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครระยะที่ 1-8 ที่ส่งให้กับสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความกังวลใจของ

ชาวบ้านในขบวนการเคลื่อนไหวที่ติดตามในเรื่องนี้ พบว่าสาเหตุของปัญหามาจากการเกิดขึ้นของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร การละเลยในการจัดการปัญหา และการขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชนและชาวบ้าน จึงทำให้ปัญหายังดำรงอยู่

1. ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณคลองพานทองและคลองตำหรุได้เล่าถึงปัญหาน้ำเน่าเสียในคลองสาธารณะทั้งสองว่า เมื่อจำนวนโรงงานเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ของเสียที่เหลือจากกระบวนการผลิตมากขึ้นไปด้วย การบำบัดน้ำเสียภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครจึงทำงานได้ไม่เกิดประสิทธิภาพเท่าที่ควร อีกทั้งโรงงานอุตสาหกรรมบางโรงที่อยู่ติดริมรั้วก็ปล่อยน้ำเสียทิ้งลงสู่ลำคลองสาธารณะโดยตรงโดยไม่ผ่านกระบวนการบำบัดของเสียของโรงงานและนิคมอุตสาหกรรมมาก่อน จึงเป็นที่สังเกตของชาวบ้านว่าโรงงานอาจจะไม่มีระบบการบำบัดน้ำเสียอยู่ภายในหรือระบบการบำบัดน้ำเสียอาจจะไม่ได้มาตรฐาน จึงไม่สามารถนำน้ำเสียเข้าระบบส่วนกลางได้

จากรายงานการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) โครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ระยะที่ 1-8 ระบุว่าโครงการได้ปฏิบัติตามมาตรการที่กำหนด โดยโรงงานที่มีน้ำเสียเคมีปนเปื้อนจะต้องมีระบบบำบัดน้ำเสียเคมีภายในโรงงาน เพื่อบำบัดน้ำเสียเบื้องต้นก่อนระบายสู่ระบบบำบัดน้ำเสียรวม น้ำเสียที่จะระบายออกจากโรงงานนั้นต้องได้มาตรฐาน ในกรณีที่คุณภาพน้ำทิ้งของโรงงานมีค่าเกินมาตรฐาน โรงงานจะต้องมีระบบบำบัดน้ำเสียเบื้องต้นและต้องบำบัดน้ำเสียให้ได้มาตรฐานก่อนลงสู่ระบบบำบัดน้ำเสียส่วนกลาง ถ้ายังไม่ได้มาตรฐานจะมีหนังสือแจ้งไปยังโรงงาน ถ้าการแก้ไขยังไม่เรียบร้อย โครงการจะหยุดรับน้ำเสียและแจ้งให้โรงงานแก้ไขต่อไป ซึ่งอมตะนครได้มีการชี้แจงกับคณะกรรมการด้านสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากร คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในประเด็นนี้ด้วยว่าทางบริษัทมีแผน CSR³ ในเรื่อง การจัดการน้ำในคลองพานทองโดยมีกิจกรรมการรักษาคลองภายในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร และกิจกรรมโครงการรักษาลุ่มน้ำพานทอง อีกทั้งจะมีการตรวจวัดคุณภาพน้ำอยู่ตลอดเวลา มีการตรวจทั้งที่ตัวโรงงานเองและตรวจก่อนเข้าสู่ระบบบำบัดน้ำเสียส่วนกลาง จะมีการตรวจคุณภาพน้ำในลำรางสาธารณะตั้งแต่ก่อนเข้านิคมอุตสาหกรรมจนกระทั่งออกจากริมนิคมอุตสาหกรรม ดังนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นจึงน่าจะเกิดจากโรงงานและชุมชนที่อยู่ด้านนอกนิคมอุตสาหกรรม แต่ในความเป็นจริงที่ปรากฏคือ ไม่มีการตรวจวัดคุณภาพน้ำเสียหลังการบำบัดที่ต้องทำสัปดาห์เว้นสัปดาห์หรือเดือนละสองครั้ง ไม่ปรากฏรายงานการตรวจวัดโลหะหนักในโรงงานด้วย

³ CSR ย่อมาจาก Corporate Social Responsibility หมายถึง ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กร ซึ่งคือการดำเนินกิจการภายใต้หลักจริยธรรมและการจัดการที่ดี โดยรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับโลกและใกล้ อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (ที่มา www.csrcom.com)

ในปี 2549 เกิดเหตุการณ์ที่สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน โรงงานภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครปล่อยน้ำเสียลงมาในคลองตำหรุ ทำให้ปลากับกุ้งที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ตาย ชาวบ้านไม่สามารถสูบน้ำจากคลองมากักเก็บสำหรับการอุปโภค ซึ่งน้ำเสียที่ถูกปล่อยออกมาส่วนใหญ่มจะมีลักษณะเป็นสารแขวนลอยมีตะกอนนอนก้นคลอง พอประตุน้ำเปิด น้ำจะลงสู่คลองตำหรุ ความเดือดร้อนในครั้งนั้นชาวบ้านได้แจ้งไปยังอมตะนครเพื่อให้ดำเนินการ เมื่ออมตะนครทราบเรื่องได้แจ้งให้โรงงานแก้ไข และติดตามการบำบัดน้ำเสียของโรงงานต่อไป สำหรับคลองพานทอง ได้มีการวัดค่า BOD พบว่ามีค่าสูงมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อปลาในกระชังที่ลอยแพตาย การแก้ปัญหานอกจากอาศัยความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ได้มีความพยายามจะทำบ่อบำบัดน้ำเสียขึ้น แต่ค่าใช้จ่ายในการทำที่สูง ทำให้ต้องใช้วิธีการขุดลอก เก็บผักตบชวา และพยายามเปิดประตุน้ำให้น้ำผ่านตลอด

ตามแผนการดำเนินการระบบบำบัดน้ำเสียส่วนกลางหรือระบบรวบรวมน้ำเสีย จะต้องมีการแยกกรองน้ำฝนออกจากน้ำเสีย และต้องมีเจ้าหน้าที่ตรวจสอบรอบนิคมอุตสาหกรรม เพื่อไม่ให้มีการระบายน้ำเสียลงสู่ทางระบายน้ำฝน แต่สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีหน้าที่ติดตามการดำเนินโครงการของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร เพื่อไม่ให้กระทบสิ่งแวดล้อม เคยได้รับเรื่องร้องเรียนว่ามีการปนเปื้อนน้ำเสียลงทางระบายน้ำฝนจากโรงงานที่ตั้งอยู่ในโครงการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำในคลองสาธารณะ ทั้งนี้ในรายงานได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับระบบบำบัดน้ำเสียส่วนกลางทางชีวภาพของอมตะนครก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงโครงการ ทางอมตะนครสามารถบำบัดน้ำเสียได้ปริมาณ 60,975 ลูกบาศก์เมตร/วัน แต่โครงการได้เปลี่ยนแปลงระบบบำบัดน้ำเสียที่เกิดขึ้นเหลือเพียง 60,513 ลูกบาศก์เมตร/วัน โดยระบุว่าระบบบำบัดน้ำเสียทั้งหมด 6 แห่ง มีความสามารถในการบำบัดน้ำเสียเพิ่มขึ้นจาก 70,000 ลูกบาศก์เมตร/วัน เป็น 86,500 ลูกบาศก์เมตร/วัน ทำให้อมตะนครมีระบบบำบัดน้ำเสียมากกว่าปริมาณน้ำเสีย ดังนั้นอมตะนครจึงได้ยกเลิกโครงการบำบัดน้ำเสียแห่งที่ 5 ไป นอกจากนี้ในมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางด้านชีวภาพได้ปรากฏว่า “โครงการต้องมีการควบคุมให้มีการนำน้ำผ่านการบำบัดกลับไปใช้ประโยชน์ทั้งหมด ห้ามมิให้ทิ้งน้ำที่ผ่านการบำบัดลงสู่แหล่งน้ำตามธรรมชาติ”⁴ น้ำที่ทางโครงการอมตะนครได้จากการบำบัด อมตะนครจะนำน้ำดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ เช่น รดน้ำต้นไม้และใช้บริเวณพื้นที่สีเขียวภายในนิคมอุตสาหกรรม นำไปแจกจ่ายให้กับสนามกอล์ฟ ทั้งภายในและภายนอกนิคมอุตสาหกรรม ส่วนน้ำในเกรตที่สองจะนำไปขายเพื่อผลิตน้ำประปาด้วยเทคโนโลยีคุณภาพสูง Wastewater Reclamation Plant เพื่อใช้ในนิคมอุตสาหกรรมต่อไป โดย

⁴ รายงานการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ระยะที่ 1-8 (ครั้งที่ 3) ของบริษัท อมตะนคร คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) (2556)

ปัจจุบันโครงการไม่มีการระบายน้ำทิ้งภายหลังการบำบัดออกนอกนิคมอุตสาหกรรม แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับความเดือดร้อนต่างมีความเห็นร่วมกันว่าของเสียที่ไหลจากการผลิตของโรงงานภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครนั้นเป็นสาเหตุ ชาวบ้านในคลองตำหรุและชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณปากแม่น้ำบางปะกงซึ่งประกอบอาชีพประมง ได้รับความเสียหายจากน้ำเสียที่ปล่อยออกมา แม้ค่ามลพิษจะไม่เกินมาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด แต่ก็มีสารพิษอื่นปนเปื้อนจนประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์น้ำไม่ได้เช่นเดิม

จากผลการสำรวจทัศนคติของประชาชนต่อโครงการนิคมอุตสาหกรรมระยะที่ 1-8 โดยบริษัท อมตะนคร คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) เป็นผู้สำรวจเอง พบว่าประชาชนได้รับผลกระทบจากเรื่องน้ำเสียร้อยละ 45.1 ซึ่งมีแหล่งกำเนิดมาจากโรงงานถึงร้อยละ 56.8 แล้วพบว่าน้ำเสียเป็นปัญหาหนึ่งของการใช้น้ำเพื่อการเกษตรของเกษตรกรด้วย เมื่อถามประชาชนที่รู้จักอมตะนครมีถึงร้อยละ 50 ได้รับผลกระทบในรอบ 1 ปี ผลกระทบระดับรองนั้นเป็นเรื่องน้ำดื่มน้ำใช้มีคุณภาพลดลงประมาณร้อยละ 31.7 ก่อนหน้านี้ที่ยังไม่มีภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่ชาวบ้านใช้อุปโภคบริโภคยังคงมีสภาพสมบูรณ์ น้ำไม่มีกลิ่นเหม็นหรือสีดำคล้ำ และไม่มีสารแขวนลอยในน้ำที่มาของปัญหาน้ำเน่าเสียอีกประการหนึ่งคือของเสียที่มาจากครัวเรือน เมื่อนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครเกิดขึ้น แรงงานจากต่างถิ่นจึงอพยพย้ายเข้ามาทำงานในโรงงาน เมืองซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยเกิดการขยายตัวเรื่อยๆ ตามไปด้วยจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ปริมาณของเสียที่เหลือใช้ในครัวเรือนจากการอุปโภคบริโภคถูกปล่อยลงสู่ลำคลองสาธารณะจนธรรมชาติไม่สามารถฟื้นฟูได้ทัน สภาวะความเสียหายของคลองทั้งสองแห่งจึงเป็นปัญหาขึ้นเรื่อยๆ และควรจะต้องเร่งดำเนินการแก้ไข เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศและพื้นที่เกษตรกรรมที่มีอยู่โดยรอบ

2. ปัญหาการแย่งน้ำและขาดแคลนน้ำ เป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงเมื่อมีนิคมอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมา ซึ่งแต่เดิมภาคตะวันออกก็มีปัญหาเรื่องขาดแคลนน้ำในหน้าร้อนและช่วงฤดูการผลิตของภาคการเกษตรอยู่แล้ว ด้วยลักษณะภูมิประเทศของภาคตะวันออกเป็นแม่น้ำสายสั้นๆ ประกอบกับอ่างเก็บน้ำมีขนาดไม่ใหญ่นัก ทั้งเขื่อนบางพระ จังหวัดชลบุรี (ความจุน้ำสูงสุด 117 ล้านลูกบาศก์เมตร) เขื่อนหนองปลาไหล จังหวัดระยอง (ความจุน้ำสูงสุด 164 ล้านลูกบาศก์เมตร) เขื่อนคลองสียัด จังหวัดฉะเชิงเทรา (ความจุน้ำสูงสุด 420 ล้านลูกบาศก์เมตร) เขื่อนประแสร์ จังหวัดระยอง (ความจุน้ำสูงสุด 248 ล้านลูกบาศก์เมตร) และเขื่อนขุนด่านปราการชล (ความจุน้ำสูงสุด 224 ล้านลูกบาศก์เมตร) ความจุของปริมาณน้ำสูงสุดของทุกเขื่อนในภาคตะวันออกตลอดทั้งปีมีความจุ 1,173

ล้านลูกบาศก์เมตร⁵ เมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ ภาคตะวันออกถือว่ามีปริมาณน้ำกักเก็บน้อยที่สุด และเมื่อมีอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เกิดขึ้นมาทำให้ปริมาณการใช้น้ำเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับความต้องการน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคของผู้คนที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาเป็นแรงงานด้วย อีกทั้งปริมาณน้ำส่วนหนึ่งจะต้องนำไปใช้ในภาคบริการ เพราะภาคตะวันออกเป็นจุดหมายปลายทางหนึ่งในการเดินทางมาของนักท่องเที่ยว ดังนั้นทรัพยากรน้ำจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ปัญหาการแย่งน้ำและขาดแคลนน้ำในภาคตะวันออกถือเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม ภาคการบริการการท่องเที่ยว และภาคครัวเรือน ซึ่งปัจจุบันภาคการเกษตรกับภาคครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาก่อนกำลังประสบปัญหาอย่างหนักทั้งในหน้าแล้งและในช่วงที่ฝนทิ้งช่วง การปลูกพืชผลบางที่ที่ต้องทิ้งระยะออกไป หรือบางครั้งผลผลิตเสียหายเนื่องจากน้ำไม่เพียงพอ สำหรับภาคครัวเรือนก็ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน จึงทำให้บางบ้านต้องหันไปซื้อน้ำจากเอกชนมาใช้ในการอุปโภคบริโภคแทน นี่จึงเป็นอีกปัญหาหนึ่งภายหลังของการเกิดขึ้นมาของนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

สำหรับปัญหาของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ปัญหาการแย่งน้ำเป็นปัญหาความขัดแย้งที่ค่อนข้างมีความรุนแรงระหว่างภาคการเกษตรที่ต้องการใช้น้ำในการเพาะปลูกกับภาคอุตสาหกรรมที่ต้องการใช้น้ำในกระบวนการผลิต และภาคครัวเรือนที่ต้องการใช้น้ำในอุปโภคบริโภค เคยมีเหตุการณ์การทะเลาะเบาะแว้งกันระหว่างชาวบ้านกับโรงงานในหลายพื้นที่ ชาวบ้านไม่ยอมนิคมอุตสาหกรรมที่แย่งน้ำไปใช้แต่เพียงฝ่ายเดียวจึงออกมาประท้วงแล้วเผาท่อส่งน้ำของบริษัทที่จัดการน้ำส่งน้ำให้กับอมตะนคร หรือเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2554 มีการขุดหน้าดินชายจนเป็นบ่อขนาดใหญ่ลึกกว่า 40 เมตร จำนวนหลายร้อยบ่อเพื่อตักเอาน้ำมาขายให้กับอมตะนครและโรงงาน ซึ่งเป็นการแย่งน้ำของภาคอุตสาหกรรมจากชาวบ้านอย่างแนบเนียน ปัญหาดังกล่าวยังคงมีอยู่ต่อเนื่องและยิ่งจะทวีความรุนแรงขึ้นอีก ทางอมตะนครเองก็ได้สำรวจทัศนคติของชุมชน ซึ่งผลการสำรวจก็แสดงให้เห็นปัญหาในเรื่องการแย่งชิงน้ำและขาดแคลนน้ำด้วย โดยพบว่าประชาชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีปัญหาการใช้น้ำเพื่อการเกษตรร้อยละ 66.7 ส่วนใหญ่คือไม่พอใช้และขาดแคลนน้ำ

3. ปัญหาเรื่องน้ำปัญหาสุดท้ายคือเรื่องน้ำท่วม เป็นกรณีที่ส่งผลกระทบในวงกว้างและก่อให้เกิดความเสียหายมูลค่ามหาศาล ตามแนวคิดการวางผังพื้นที่และแนวคิดการออกแบบระบบระบายน้ำและป้องกันน้ำท่วมของโครงการที่ทางอมตะนครได้ชี้แจงเป็นลายลักษณ์อักษรกับทางคณะกรรมการด้านสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากรของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนระบุว่า แนวคิด

⁵ ข้อมูลตารางสรุปสภาพน้ำในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ทั่วประเทศ จากศูนย์ประสานงานและติดตามสถานการณ์น้ำกรมชลประทาน (2558)

การวางผังพื้นที่โครงการจะวางผังแม่บทให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด การวางผังต้องไม่ปิดกั้นทางเดินสาธารณะ ทางน้ำสาธารณะ หรือสาธารณสถานต่างๆ ของชุมชน ส่วนแนวความคิดการออกแบบระบบระบายน้ำและป้องกันน้ำท่วม จะไม่ปิดกั้นทางน้ำสาธารณะ มีระบบรองรับน้ำฝนออกจากพื้นที่โรงงานและถนนนำไปเก็บไว้ในบ่อน้ำดิบให้มากที่สุด มีบ่อหน่วงน้ำเพื่อชะลอน้ำฝนก่อนออกนอกพื้นที่โครงการ และก่อสร้างคันป้องกันน้ำท่วมโดยรอบพื้นที่โครงการ ซึ่งค่าใช้จ่ายนั้นไม่สอดคล้องกันกับลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏในพื้นที่

ที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครส่วนหนึ่งอยู่ในเขตอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มแอ่งกระทะ มีแก้มลิงสำหรับรับน้ำตามธรรมชาติ เมื่อถึงฤดูที่ฝนตกหนักหรือเป็นช่วงมรสุม พื้นที่ตรงนี้จะกลายเป็นพื้นที่รับน้ำที่ไหลมาจากอำเภอพนสนนิคม และอำเภออื่นๆ ที่อยู่ต้นลุ่มน้ำคลองหลวง ต่อมาเมื่อมีการสร้างนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครจึงมีการถมที่เพื่อปรับพื้นดินก่อนการก่อสร้าง และสร้างคันดินให้กลุ่มโรงงานติดกันจำนวนมาก มีการบุกรุกพื้นที่แก้มลิงตามธรรมชาติ ทั้งยังถมคลองเพื่อเพิ่มพื้นที่รองรับการขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรมและชุมชน จนทำให้คลองสาขาหลายคลองต้องหายไป หรือต้องเปลี่ยนลักษณะจากลำคลองสาธารณะเป็นคูเล็กๆ แทน ส่วนคลองและคูที่สามารถทำหน้าที่เป็นทางระบายน้ำได้ก็ตื้นเขิน

สาเหตุของปัญหาการก่อสร้างตัวอาคาร โรงงาน และบ้านเรือน ขวางทางน้ำ เช่น ถมพื้นที่นาเกลือเพื่อสร้างหมู่บ้านจัดสรรและคอนโดมิเนียม การเปลี่ยนทางระบายน้ำเป็นพื้นที่ถนน เป็นต้น ทำให้เห็นถึงการขาดการศึกษาสภาพพื้นที่และไม่มีการวางผังเมืองที่ดี ซึ่งส่งผลให้ปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ที่มีสถานการณ์รุนแรงมากขึ้น เพราะเมื่อน้ำไหลมาถึงไม่มีพื้นที่แก้มลิงสำหรับกักเก็บและชะลอน้ำ การปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างขวางทางน้ำและถมคลองทำให้น้ำไม่มีทางไปและไม่สามารถไหลตามทิศทางปกติที่จะไหลลงสู่แม่น้ำบางปะกงและออกไปยังทะเลอ่าวไทยได้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นคือ ชาวบ้านที่เป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิมของชุมชนต้องทนรับกับสภาพน้ำท่วมที่หนักกว่าปกติ เพราะบ้านเรือนตั้งอยู่ระดับต่ำกว่าพื้นที่ของโรงงานและชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ดังจะเห็นจากเหตุการณ์น้ำท่วมเมื่อปลายปี พ.ศ. 2556 ที่สร้างความเสียหายอย่างหนัก ชาวบ้านหลายรายต้องสูญเสียเงินเป็นจำนวนมาก นอกจากบ้านเรือนที่ถูกน้ำท่วมเสียหายแล้ว ชาวบ้านบางรายยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่ก็ขาดทุน เพราะปลาและกุ้งที่เลี้ยงไว้ตายและไหลไปกักกระแสน้ำ ส่วนภาคอุตสาหกรรมก็ได้รับความเดือดร้อน เพราะการผลิตไม่สามารถดำเนินไปได้ การเดินทางคมนาคมขนส่งลำบาก จึงพยายามป้องกันโครงการนิคมอุตสาหกรรมให้เสียหายน้อยที่สุด ด้วยการทำแนวกระสอบทรายเป็นคันกั้นน้ำ เนื่องจากกังวลว่าเครื่องจักรจะถูกน้ำท่วม แต่นั่นเป็นการซ้ำเติมความเดือดร้อนของชาวบ้านเพิ่มขึ้นอีกโดยผลึกความเสียหายไปให้ ความขัดแย้งระหว่างอมตะนครกับชาวบ้านจึงเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ชาวบ้านที่เคยชื่นชมอมตะนคร หรือชาวบ้านที่เคยนิ่งเฉยกับการประกอบธุรกิจของอมตะนครเริ่มเห็นแล้วว่าสุดท้ายบริษัท

ก็เลือกที่จะรักษาความน่าเชื่อถือของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครและผลประโยชน์ของนักลงทุนเอาไว้มากกว่าชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้าน แต่บทบาทของอมตะนครหลังจากนั้นก็พยายามจะเข้าไปช่วยเยียวยาและแก้ปัญหาพร้อมกับชุมชนเช่นกันในรูปแบบของชุมชนสัมพันธ์หรือสร้างสภาลุ่มน้ำคลองหลวง เพื่อช่วยการวางแผนการบริหารจัดการน้ำ (ซึ่งปัจจุบันอยู่ในช่วงก่อตั้งกลุ่ม)

น้ำจึงเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความผูกพันที่หล่อเลี้ยงชุมชนมาอย่างยาวนาน เนื่องจากชาวบ้านมีวิถีชีวิต วิธีการผลิต สภาพเศรษฐกิจและสังคม ที่ต้องใช้น้ำ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นจึงส่งผลกระทบต่อชุมชนและกิจกรรมการผลิตที่จำเป็นของชาวบ้าน อีกทั้งน้ำคือทรัพยากรส่วนรวมที่ทั้งชุมชนและนิคมอุตสาหกรรมเป็นเจ้าของร่วมกัน ไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นเจ้าของ แต่ที่ผ่านมามีฝ่ายหนึ่งพยายามตัดดวงผลประโยชน์จากทรัพยากรร่วมโดยขาดการแบ่งปันและไม่ดูแลรักษาช่วยทำให้ทรัพยากรนั้นเสื่อมโทรมและถูกทำลายลง จนก่อให้เกิด “tragedy of the commons” หรือที่เรียกว่า “โศกนาฏกรรมของทรัพยากรส่วนร่วม” เพราะใครก็ได้สามารถเข้าไปใช้ทรัพยากร ซึ่งในทางเศรษฐศาสตร์เห็นว่าระบบกรรมสิทธิ์ที่เปิดกว้างเช่นนี้จะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า overexploitation คือการใช้ทรัพยากรเกินกว่าระดับที่เหมาะสมซึ่งจะส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและความยั่งยืนของทรัพยากรได้

5.2 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมอื่นๆ

ส่วนปัญหาอื่นๆ ของนิคมอุตสาหกรรมที่สร้างผลกระทบกับชาวบ้านและชุมชน ในด้านสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องคุณภาพอากาศ กลิ่น และเสียง จากการพูดคุยปัญหาดังกล่าวจะมีผลกระทบกับชาวบ้านในวงกว้างน้อย ส่วนใหญ่ชาวบ้านผู้ที่จะได้ผลกระทบจริงคือชาวบ้านที่มีบ้านเรือนอยู่ใกล้กับรั้วของนิคมอุตสาหกรรมมาก ซึ่งชาวบ้านมีปัญหาเรื่องกลิ่น ส่วนเสียงจะมีบ้างแต่น้อย คนที่อาศัยอยู่ใกล้โรงงานมีบางรายที่มีอาการเจ็บป่วยเพราะมีฝุ่นขึ้น แต่ชาวบ้านยังไม่ทราบสาเหตุที่แน่ชัดและคิดว่าอาจจะเป็นการแพ้ธรรมดา แต่มีบางรายได้ไปตรวจทางการแพทย์และพบค่าสารพิษในร่างกายเกินจากมาตรฐาน จึงต้องย้ายออกนอกพื้นที่เพราะคิดว่ามาจากคุณภาพอากาศ การย้ายออกไปส่งผลดีต่อสุขภาพขึ้นตามลำดับ จึงทำให้อนุมานได้ว่านิคมอุตสาหกรรมอมตะนครก่อให้เกิดอาการป่วยกับตนเอง นอกจากนี้มีการให้ข้อมูลว่านักเรียนมัธยมบางโรงเรียนในพื้นที่เมื่อตรวจสุขภาพประจำปี ก็พบโลหะหนักในร่างกายเช่นกัน แต่ไม่ทราบที่มาและไม่มั่นใจว่าเป็นผลกระทบที่เกิดโรงงานอุตสาหกรรมหรือไม่

อมตะนครได้เสนอรายละเอียดภายในรายงานการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการของรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม โครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ระยะที่ 1- 8 ว่า “กำหนดให้โรงงานที่เข้ามาตั้งต้องเป็นโรงงานที่มีปริมาณสารพิษที่ปล่อยออกมาจากโรงงานไม่เกินกว่าค่ากำหนดของกรมโรงงานอุตสาหกรรม (กรอ.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลประเมินพบว่าโรงงานที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่โครงการเป็นโรงงานในกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดและไม่มีโรงงานอยู่ในข่ายประเภทโรงงานที่ห้ามเข้ามาตั้งแต่อย่างใด” โรงงานที่เข้ามาตั้งต้องมีการกรอรายละเอียดในแบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับโรงงานซึ่งแนบมาพร้อมสัญญาซื้อ - ขาย ในกรณีที่โรงงานที่เข้ามาตั้งอยู่ติดกับชุมชน โครงการต้องพิจารณาเลือกโรงงานประเภทที่ไม่ก่อผลกระทบด้านกลิ่น อากาศ และเสียงต่อชุมชน ซึ่งผลการประเมินพบว่าโรงงานปฏิบัติตามมาตรฐาน ซึ่งอมตะนครพิจารณาโรงงานภายในนิคมอุตสาหกรรมที่มีพื้นที่ติดกับชุมชนให้เป็นประเภทที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกับชุมชนโดยรอบ เช่น Logistic, Warehouse, Autoport แต่จากการติดตามตรวจสอบของคณะอนุกรรมการด้านสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากรพบว่าการตรวจวัดทิศทางและความเร็วลมไม่ครบ 7 สถานี ตามที่มาตรการกำหนดเอาไว้ มีการตรวจวัดแค่ 1 สถานี รวมทั้งสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รายงานว่ามีรายงานผลการตรวจวัดการระบายนมลพิษทางอากาศจากปล่องโรงงานในหน่วยของอัตราการระบายนมลพิษอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง และต้องนำผลดังกล่าวไปเปรียบเทียบกับอัตราการระบายนมลพิษตามมาตรฐานของกระทรวงอุตสาหกรรมและข้อกำหนดของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครด้วย ซึ่งพบว่าตามหลักการที่ต้องปฏิบัติตามสภาพเป็นจริงไม่สอดคล้องกัน จึงทำให้ปัญหาเกิดขึ้นและยังดำรงอยู่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

5.3 ปัญหาด้านสังคมและคุณภาพชีวิต

ในด้านสังคม เป็นปัญหาที่เกิดตามมาหลังจากการมีนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแล้ว ซึ่งเป็นปัญหาทางอ้อมที่ทางอมตะนครยังไม่สามารถจัดการได้ เริ่มตั้งแต่ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่จากท้องทุ่งเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมและชุมชนเมือง ความเจริญที่ค่อยๆ เข้ามาทำให้คนที่อยู่ในท้องถิ่นตั้งแต่ดั้งเดิมเริ่มย้ายออกไป เนื่องจากพื้นที่ไม่เหมาะสมกับการผลิตแบบเดิม คนงานไทยและคนงานต่างชาติอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาเป็นประชากรแฝงประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรม สภาพของชุมชนเปลี่ยนจากชุมชนเมืองขนาดเล็กที่สงบและบางพื้นที่ยังเป็นสังคมชนบทที่พึ่งพาธรรมชาติ กลายเป็นสังคมเมืองที่ขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ และเริ่มแออัด มีความเจริญทางด้านวัตถุเข้ามาแทนที่ เกิดร้านขายสินค้าในรูปแบบเงินเชื่อ ร้านอาหาร สถานบันเทิง หมู่บ้านจัดสรร คอนโดมิเนียม ห้างสรรพสินค้า ฯลฯ นอกจากนี้การหลั่งไหลของแรงงานเข้ามาอย่างต่อเนื่องเพื่อ

แสวงหาความมั่นคงในชีวิตและความอยู่รอด จึงทำให้ปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นมาอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน และปัญหาสังคมนั้นเป็นปัญหาที่ยากจะควบคุมและแก้ไข เช่น

(1) ปัญหาอาชญากรรม เนื่องจากมีประชากรแฝงมาจากหลายพื้นที่ ความเป็นชุมชนเดียวกัน จึงไม่เกิดขึ้นเพราะมีลักษณะความต่างกันอยู่ ชุมชนจึงไม่เข้มแข็ง ประกอบกับรูปแบบการทำงานที่ทำให้คนมีเวลาอยู่กับครอบครัวน้อยลง นำไปสู่เรื่องการทะเลาะเบาะแว้ง ทำร้ายร่างกายกันจนถึงขั้นเสียชีวิต การลักขโมยสิ่งของ การลักลอบค้ายาเสพติด และเสพยาเสพติด ซึ่งเป็นปัญหารุนแรงที่เกิดขึ้นรายวันและมีแนวโน้มเพิ่มสูง ชาวบ้านที่อยู่มาแต่ดั้งเดิมรู้สึกถึงความไม่ปลอดภัยในชีวิตและรู้สึกถึงความเสี่ยงที่จะเกิดภัยคุกคามใกล้ๆ บ้าน

(2) ปัญหาสาธารณสุข มีการพบโรคใหม่ๆ อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในท้องถิ่น เช่น โรคไข้กาฬหลังแอ่น ประชากรสุขอนามัยไม่ดีนัก การรักษาพยาบาลไม่ทั่วถึงเพราะจำนวนผู้ป่วยมีมากกว่าจำนวนบุคลากร ยา และอุปกรณ์ทางการแพทย์ ทำให้ต้องแย่งกันเข้าถึงการบริการการรักษา

(3) ปัญหาการจราจร ถนนเต็มไปด้วยรถรับส่งคนงาน รถบรรทุกขนส่งสินค้าให้กับโรงงาน ภายในนิคมอุตสาหกรรม รถของคนที่อยู่เข้ามาทำงาน จึงทำให้ถนนทุกสายรอบๆ นิคมอุตสาหกรรมติดอย่างหนัก และส่งผลต่อการจราจรภายในตัวจังหวัด อีกทั้งอุบัติเหตุบนท้องถนนเกิดได้ง่าย

นอกจากนี้ชาวบ้านยังกังวลในเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เมื่อมีโรงงานมาตั้งอยู่ใกล้บ้าน เช่น กลังสารเคมีรั่วไหล การระเบิดและไฟไหม้ เพราะไม่เชื่อมั่นในมาตรการการตรวจสอบว่าจะมีความรัดกุมแค่ไหน ทำให้เกิดความไม่มั่นใจกับการดำเนินชีวิตใกล้กับนิคมอุตสาหกรรมอยู่

5.4 มิติความสัมพันธ์ด้านต่างๆและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครกับชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันดำเนินไปทั้งในด้านดีและด้านที่ก่อให้เกิดผลกระทบ ในด้านดีคือ ทางอมตะนครเข้ามาสนับสนุนชุมชน ทำให้ชุมชนมีสาธารณูปโภคที่ดีขึ้น ให้การส่งเสริมกิจกรรมนันทนาการและกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ชุมชนมีกองทุนที่จะสามารถดำเนินการพัฒนาท้องถิ่นได้ และเงินภาษีท้องถิ่นที่เก็บได้มีเพิ่มขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ก่อให้เกิด “ปัญหา” ดังที่กล่าวไปข้างต้น ปัญหาที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงให้กับชาวบ้านและชุมชนหลายด้าน ทั้งเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วิถีการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ของชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวบ้าน วิถีชีวิตเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่อาศัยธรรมชาติในการประกอบอาชีพ ชุมชนจึงเป็นลักษณะชุมชนเกษตรกรรม มีอาชีพทำนาทำสวน ต่อมาชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนอาชีพไปทำประมง เลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง แต่ก็ยังคงต้องอาศัยระบบนิเวศเพื่อเอื้อต่อการเติบโตของสัตว์น้ำอยู่ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติจากการเข้ามาประกอบกิจการของนิคมอุตสาหกรรม ทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่เป็นเช่นเดิม บางรายยังคงทำอาชีพเดิมต่อแต่ต้องประสบกับสภาวะที่ได้ผลผลิตน้อยลง ในขณะที่บางรายไม่สามารถแบกรับภาวะขาดทุน ก็ต้องปรับเปลี่ยนอาชีพ หรือบางคนย้ายที่อยู่เพื่อไปหาที่ทำกินใหม่ ทำให้สภาวะเศรษฐกิจในชุมชนต้องเปลี่ยน จากที่พึ่งพาธรรมชาติซึ่งเป็นต้นทุนภายในที่ไม่ต้องลงทุนด้วยเงินเปลี่ยนไปเป็นการประกอบอาชีพที่ต้องอาศัยเงินมากขึ้น ต้องแสวงหาทุนจากภายนอกให้เข้ามาช่วยเหลือ วิถีชีวิตผู้คนจึงค่อยๆ เปลี่ยนตาม หลายคนกลายเป็นลูกจ้างโรงงาน หรือประกอบอาชีพที่ต้องพึ่งพานิคมอุตสาหกรรมเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว เศรษฐกิจชุมชนจึงขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรม ถ้าผลกระทบยังคงมีต่อไปเรื่อยๆ และทวีปัญหามากขึ้น ภูมิปัญญาของชาวบ้านทางด้านการเกษตรอาจจะหมดไปพร้อมๆ กับการหันไปประกอบอาชีพอื่นๆ การเติบโตของภาคอุตสาหกรรมแต่ทรัพยากรธรรมชาติกำลังเสื่อมโทรมแสดงถึงความไม่มั่นคงของพื้นที่ในอนาคต

นอกจากความเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ ความผูกพันกับสายน้ำก็ถูกแปรเปลี่ยนด้วยชาวบ้านต้องใช้น้ำประปาหรือซื้อน้ำจากเอกชนมาใช้ เพราะน้ำจากคลองสาธารณะสำหรับการอุปโภคบริโภคไม่สามารถใช้ได้เนื่องจากมีการปนเปื้อน ซึ่งเกิดเป็นผลกระทบวงกว้างกับชาวบ้านตลอดทั้งสายน้ำ นี่จึงเป็นการทำลายต้นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนที่ไม่ต้องสร้างขึ้นมามีเงิน แต่สร้างด้วยการเรียนรู้ ให้คุณค่า และดูแลรักษา สำหรับสภาพสังคม เมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยน คนท้องถิ่นดั้งเดิมย้ายถิ่นฐานออกไป มีการอพยพของคนต่างถิ่นเข้ามา ความผูกพันระหว่างกันภายในชุมชนซึ่งเป็นทุนทางสังคมหนึ่งจึงไม่กลมเกลียวเหมือนเดิม สมาชิกเก่าในพื้นที่กับสมาชิกใหม่มีความรู้สึกแปลกแยก ไม่สนิท ไม่คุ้นเคย และไม่รู้จัก ลักษณะทุนทางสังคมที่อ่อนแอไม่เหนียวแน่นส่งผลต่อการต่อสู้และเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิชุมชน “เครือข่ายแม่พระธรณี” ด้วย ในด้านการเมืองผลประโยชน์ที่ภาคอุตสาหกรรมหยิบยื่นให้ทำให้หนักการเมืองท้องถิ่นเลือกที่จะละเลยหน้าที่ตนเองในฐานะตัวแทนของชาวบ้านที่ต้องปกป้องชุมชนไปทำหน้าที่เป็นนายหน้าค้าขายที่ดินหรือเจ้าของธุรกิจที่คอยอำนวยความสะดวกให้กับนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นการแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองโดยไม่ได้คำนึงถึงผลประโยชน์เพื่อส่วนรวม นักการเมืองท้องถิ่นหลายๆ คนจึงไม่ใช่นักการเมืองที่เสียสละเพื่อชาวบ้านและชุมชน ความเป็นผู้มีอำนาจและกุมอำนาจนอกจากจะไม่สะท้อนสิ่งที่ชาวบ้านต้องการ

แล้ว ยังปิดกั้นการรับรู้เข้าถึงข่าวสารข้อมูลที่เป็นจริงของชาวบ้าน ชมพู่หากชาวบ้านพยายามมีปากมีเสียง

กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่แท้จริงไม่เกิดขึ้น ตั้งแต่การรับรู้ข้อมูลโครงการ การตัดสินใจกำหนดอนาคตในท้องถิ่นตนเอง หรือแม้กระทั่งการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งถือเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มตะนครไม่ได้คำนึงว่าจะกลายมาเป็นปัญหา ชาวบ้านรู้สึกถึงความไม่จริงใจ การไม่ได้ให้ความสำคัญกับชุมชนอย่างแท้จริง และการเพิกเฉยต่อการมีตัวตนที่สามารถมีสิทธิมีเสียง ตามสิทธิชุมชนที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ ชาวบ้านไม่เห็นด้วยกับการถูกคุกคามสิทธิจึงลุกขึ้นสู้ และเลิกหวังกับการทำหน้าที่ของผู้นำชุมชน ชาวบ้านจึงพยายามเคลื่อนไหวต่อสู้ให้ตนเองมีอำนาจทางการเมืองขึ้นมาด้วยการรวมกลุ่ม ส่วนในด้านของวัฒนธรรม นอกจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่อาจจะต้องสูญหายไปกับวิถีการผลิตและการทำลายวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งถูกแทนที่ด้วยชุมชนเมืองแล้ว การเติบโตของอุตสาหกรรมที่ขยายตัวได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนกับวัดใกล้เคียงอย่างวัดมาบสามเกลียวที่ตั้งอยู่ตำบลดอนหัวฬ่อ อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี วัดมาบสามเกลียวเป็นวัดดั้งเดิมที่อยู่กลางชุมชนมาบสามเกลียวซึ่งเป็นศูนย์รวมของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นสถานที่ทำกิจกรรมของชุมชน วัดถูกโอบล้อมด้วยโรงงานจากการขยายตัวของพื้นที่อุตสาหกรรม พระสงฆ์ต้องออกไปบิณฑบาตนอกรั้วโครงการ กิจของสงฆ์ที่ต้องปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาจึงได้รับผลกระทบ คนเข้าวัดน้อยลง และพระสงฆ์ต้องทนกับมลภาวะทั้งกลิ่นและเสียงจนทำให้ขึ้นป้ายประกาศขायวัด เพราะไม่สามารถประกอบกิจกรรมทางศาสนาได้ ซึ่งเป็นการทำลายทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนลงอีกด้วย

5.5 ปัญหาสิทธิชุมชนของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 2

ภาพที่ 5.2 สภาพพื้นที่และระบบนิเวศของชุมชนบริเวณที่คาดว่าจะตั้งเป็นโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 2

สำหรับโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งที่ 2 ถ้ามีการสร้างขึ้นมาจะอยู่ในพื้นที่ตำบลบ้านเก่า ตำบลบางนาง ตำบลเกาะลอย ตำบลโคกขี้หนอน ตำบลบางหัก อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ตำบลโคกเพลาะ อำเภอนนทบุรี จังหวัดชลบุรี และตำบลตลาดควาย ตำบลบางผึ้ง ตำบลหนองดินนก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา แต่ชาวบ้านคาดว่าความเสียหายจะไม่ได้เกิดเฉพาะแค่พื้นที่นี้เท่านั้น เพราะบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำของภาคตะวันออกตอนปลายลุ่มน้ำบางปะกง - คลองหลวง และได้รับการประกาศตามผังเมืองให้เป็นพื้นที่สีเขียว สภาพนิเวศโดยรอบยังแสดงให้เห็นถึงความเหมาะสมที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการประมงอยู่ ก่อนเริ่มโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่เช่นนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครเช่นนี้ ต้องมีการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (EHIA) ในพื้นที่ก่อน ซึ่งจากการศึกษาโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งที่ 2 (ซึ่งยังไม่ได้ส่งให้รายงานผลกระทบดังกล่าวให้กับสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ถือได้ว่าพื้นที่มีศักยภาพ มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งน้ำ ที่ลุ่ม ป่าชายเลนที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และมีการพบสัตว์คุ้มครอง สัตว์ที่มีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์จำนวนมาก เช่น โลมา เป็นต้น ชาวบ้านสังเกตว่าการสรุปผลในรายงานทำเฉพาะพื้นที่ของโครงการเท่านั้นไม่ได้ เนื่องจากถ้ามีมลภาวะทางอากาศและทางน้ำเกิดขึ้นจะส่งผลกระทบในวงกว้างต่อการประกอบอาชีพและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ชาวบ้านยังเกิดความกังวลสถานที่ประกอบ

พิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งจะถูกล้อมด้วยนิคมอุตสาหกรรมอย่างเช่นวัดมาบสามเกลียว โครงการนิคมอุตสาหกรรมแห่งที่ 2 อยู่ห่างจากวัดบางนางเพียงแค่ 300 เมตร และอยู่ห่างจากวัดใหม่วรพรตสังฆาวาสประมาณ 400 เมตร จากอดีตที่ผ่านมาตั้งแต่การเริ่มขั้นตอนการโครงการนิคมอุตสาหกรรมแห่งแรกก็ได้สร้างผลกระทบทั้งจากฝุ่นละอองและเสียง มีการดำเนินงานในช่วงกลางคืนด้วย จึงกลัวว่าจะเกิดผลกระทบต่อการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้มีความพยายามที่จะขอใช้พื้นที่วัดคาร์ธอลิกซึ่งมีอายุมากกว่า 130 ปีอยู่ทางเหนือของพื้นที่ที่ระบุจะก่อสร้างโครงการขึ้นไป วัดแห่งนี้เป็นวัดที่ชาวบ้านท้องถิ่นและพระสอนศาสนาชาวฝรั่งเศสในยุคล่าอาณานิคมร่วมกันบุกเบิก เป็นที่ดินประมาณ 20,000 ไร่ ซึ่งต่อมาได้จัดสรรให้กับชาวบ้านได้เช่า แต่กรรมสิทธิ์ยังเป็นของวัดอยู่ เมื่อประมาณปี 2552 อมตะนครขอซื้อที่ดินของวัดคาร์ธอลิกจำนวน 6,000 ไร่ แต่ชาวบ้านไม่ยอม การซื้อขายจึงยุติลง⁶ แผนผังภาพรวมของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครใหม่นี้จึงมีลักษณะเว้าแหว่งเพราะเป็นที่ตั้งของโรงเรียนและวัด อยู่ห่างกันมากที่สุดไม่เกิน 100 เมตร ทำให้เกรงว่าในอนาคตถ้าโครงการแห่งนี้เกิดขึ้นจะส่งผลกับการใช้ชีวิตของชาวบ้านในชุมชน จึงทำการยื่นเรื่องร้องเรียนไปที่คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติให้ช่วยตรวจสอบการละเมิดสิทธิชุมชน ซึ่งผลการตรวจสอบพิจารณาให้การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยยกเลิกประกาศเรื่องการจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไป นิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร (โครงการ 2) เขตนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร แห่งที่ 2 ลงประกาศ ณ วันที่ 8 พฤศจิกายน 2553 จึงทำให้โครงการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมดังกล่าวของอมตะนครระงับไป

ดังนั้น เพื่อให้โครงการต่อไปของอมตะนครเกิดขึ้นได้ อมตะนครอาจจะต้องทบทวนปัญหาที่โครงการก่อนได้สร้างผลกระทบและความเสียหายให้กับชาวบ้านและชุมชนโดยรอบว่ามีใน ส่วนไหนที่ต้องเร่งรีบแก้ไขปรับปรุง เช่น ปัญหาน้ำเน่าเสีย ปัญหามลภาวะทางกลิ่น เสียง และอากาศ เป็นต้น มีมาตรการอะไรบ้างที่ยังปฏิบัติไม่ได้ตามมาตรฐานของโรงงานและนิคมอุตสาหกรรมที่หน่วยงานของรัฐอย่างการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย กรมโรงงานอุตสาหกรรม หรือสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้กำหนดไว้ อีกทั้งอมตะนครอาจนำเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมาใช้เพื่อทำให้นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครเป็นนิคมอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ อันจะก่อให้เกิดการยอมรับและเรียกความเชื่อมั่นจากชาวบ้านได้ว่าจะไม่เกิดผลกระทบที่เป็นอันตราย หรือถ้าเกิดก็ไม่สร้างผลกระทบที่รุนแรงหรือสร้างความเสียหายต่อชุมชนมากนัก สำหรับกระบวนการมีส่วนร่วมถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะทำให้เกิดความเข้าใจตัวโครงการจุดประสงค์ของบริษัท และความต้องการของชาวบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่อมตะนครขาดตั้งแต่โครงการแรก

⁶ รายงานผลการตรวจสอบสิทธิชุมชน กรณีคัดค้านโครงการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร แห่งที่ 2 บริเวณพื้นที่จังหวัดชลบุรีและฉะเชิงเทรา (2555)

จนถึงการวางแผนโครงการใหม่ ออมตะนครยังคงมองว่าตนเป็นทุนขนาดใหญ่มีเงินอยู่ในมือ มีอำนาจต่อรองมากกว่าชาวบ้าน มองว่าสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ใช่ปัญหาด้วยการพยายามบอกกับสังคมหรือคนภายนอกถึงการเป็นผู้ผลิตที่ใส่ใจกับสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ชาวบ้านมองอมตะนครเป็นคนแปลกหน้าที่เข้ามาสร้างปัญหา นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ท้องถิ่นในแบบที่ชาวบ้านไม่ต้องการ และยังไม่รับฟังเสียงของพวกเขา จึงทำให้การอาศัยอยู่ร่วมกันระหว่างนิคมอุตสาหกรรมกับชุมชนยังคงเป็นปัญหา ทั้งที่ปัญหาหลายๆ อย่างที่เกิดขึ้นอาจจะต้องอาศัยความเข้าใจและร่วมมือจากทั้งสองฝ่ายในการแก้ไขเพื่อให้ปัญหาคลี่คลายไปในทิศทางที่ดีขึ้น

ตลอดระยะเวลา 20 กว่าปีที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครเกิดขึ้นมา ถ้ามองในแง่ทางเศรษฐกิจและการพัฒนาอาจถือได้ว่าโครงการนิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้ประสบความสำเร็จ เป็นที่รู้จักของคนไทยและคนต่างชาติ มีนักลงทุนรายใหม่ๆ ให้ความสนใจเข้ามาลงทุน และมีผลประกอบการทางธุรกิจที่ค่อนข้างสูง ตามที่ปรากฏในผลแสดงรายได้ของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครในปี พ.ศ. 2557 มีมูลค่ารายได้อยู่ที่ประมาณ 4,140,581,932 บาท* (ข้อมูล ณ วันที่ 31 ธ.ค. 57) ซึ่งแสดงถึงทิศทางการเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมที่นำรายได้มาสู่ประเทศและจังหวัดชลบุรีเป็นจำนวนมาก แต่การพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ ซึ่งจำเป็นจะต้องคำนึงถึงด้านอื่นๆ ร่วมด้วย การพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมที่ต้องแลกมากับความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ ผลกระทบจากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นกับชุมชน การที่ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตใหม่และเกิดการปรับตัวในวิถีชีวิต รวมทั้งการสูญเสียทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม ของชุมชนลงไป จึงถือว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นไม่สามารถที่จะประเมินมูลค่าความเสียหายได้เลย

การพัฒนาในลักษณะนี้เป็นการพัฒนาแบบแยกส่วนและขาดความเข้าใจในบริบทเชิงพื้นที่ มองไม่เห็นความสัมพันธ์ของผู้คนระหว่างบริษัทกับชาวบ้าน นิคมอุตสาหกรรมกับชุมชน ธุรกิจกับสิทธิชุมชน เพราะสุดท้ายทุกภาคส่วนจะต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน การคำนึงถึงอีกฝ่ายด้วยจึงเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นเมื่ออมตะนครมีแผนที่จะขยายโครงการนิคมอุตสาหกรรมแห่งใหม่โดยตั้งโครงการนิคมอุตสาหกรรมแห่งที่ 2 ขึ้นในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกับโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งแรก จึงทำให้ชาวบ้านไม่เห็นด้วยเนื่องจากชาวบ้านได้เรียนรู้จากบทเรียนของการมีนิคมอุตสาหกรรมทั้งในพื้นที่จังหวัดชลบุรีและจังหวัดข้างเคียงอย่างระยองและฉะเชิงเทรามาแล้ว และชาวบ้านมองเห็นความเสียหายที่จะเกิดขึ้นซ้ำอย่างที่เคยเกิดขึ้นในอดีต ทั้งยังมองว่าการจัดการปัญหาของอมตะนครในโครงการนิคมอุตสาหกรรมแห่งแรกยังคงไม่เรียบร้อย หลายๆ ปัญหาที่ยังคงไม่ได้รับการแก้ไข ชาวบ้านที่เคยต่อสู้กับผลกระทบในโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งที่ 1 กับชาวบ้านในพื้นที่ที่ถูกรุก

กำหนดว่าจะเกิดโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งที่ 2 และพื้นที่ใกล้เคียง จึงรวมตัวกันเพื่อ
เคลื่อนไหวปกป้องท้องถิ่นของตนเองอีกครั้งหนึ่ง

บทที่ 6

การเคลื่อนไหวประเด็นสิทธิชุมชน กรณีนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

กรณีของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 1 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิต ชุมชนและสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ชาวบ้านที่เคยมีวิถีชีวิตแบบสังคมชนบทที่ผูกพันอยู่กับ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตร เมื่ออมตะนครมีแผนที่จะขยาย โครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครเพิ่มอีกแห่งหนึ่ง จึงทำให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อต้านคัดค้านและ เรียกร้องสิทธิ เพราะสิทธิไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่ถือเป็นประดิษฐกรรมทางสังคมที่ผ่านการ ต่อสู้ต่อรอง หรือมาจากขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการยอมรับสิทธิดังกล่าว ในมุมมองของ ชาวบ้านมองว่าอมตะนครควรแก้ปัญหาโครงการแรกที่สร้างผลกระทบให้กับชุมชนเสร็จเป็นที่ เรียบร้อยก่อนถึงจะดำเนินการสร้างโครงการแห่งใหม่ขึ้น ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งซึ่งมีแนวโน้มว่า ตนจะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบในอนาคตและชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการเกิดขึ้นของโครงการนิคม อุตสาหกรรมแห่งใหม่ในพื้นที่ รวมทั้งชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเคยเคลื่อนไหวและเป็นผู้ได้รับผลกระทบ โดยตรงจากโครงการนิคมอุตสาหกรรม 1 จึงรวมกลุ่มกันต่อสู้ปกป้องสิทธิชุมชนของตนเองโดยใช้ชื่อ กลุ่มว่า “เครือข่ายแม่พระธรณี” เพื่อทำหน้าที่รักษาทรัพยากรของชุมชนให้ดำรงอยู่และฟื้นฟูระบบ นิเวศที่เสื่อมโทรมไปให้กลับคืนมา

เครือข่ายแม่พระธรณีเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่เกิดจากคน หลากหลายสาขาอาชีพที่ตระหนักในปัญหาเดียวกันมาเคลื่อนไหวรวมกันเพื่อหาทางออก ซึ่งไม่ใช่การ เคลื่อนไหวแบบเดิมเช่นในอดีตที่จะเป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนกลุ่มเดียว โดยการเคลื่อนไหวของ เครือข่ายแม่พระธรณีมีการจัดการและมีเป้าหมายที่จะขับเคลื่อนประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเพื่อ ปกป้องพื้นที่ผลิตอาหารในจังหวัดชลบุรีและฉะเชิงเทราเป็นหลัก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้าน ดำรงชีวิตและใช้ทรัพยากรประกอบอาชีพ ประกอบกับพื้นที่เป็นแหล่งข่าวแหล่งน้ำให้กับประชาชนใน ประเทศ และเป็นการหวงแหนทรัพยากรให้กับคนรุ่นหลังต่อไป ดังนั้นประเด็นนี้จึงถูกนำมาใช้อย่าง เหนียวแน่นเพื่อให้เป็นบทบาทที่ทางกลุ่มเครือข่ายแม่พระธรณีจะใช้ในการเคลื่อนไหว ขบวนการ บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยท้องถิ่นเป็นขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับราก หญ้าที่มีความน่าสนใจเพราะเน้นการพัฒนาแบบที่ให้ท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง มีที่ยืนให้กับคนที่ถูกเอาเปรียบ และด้อยโอกาส อีกทั้งเป็นขบวนการที่ไม่ได้รับการดูแลปกป้องจากรัฐ จึงต้องลุกขึ้นมาต่อสู้ (ชัยวัฒน์ เจริญสินโอสถ, 2554, น. 133-134) เครือข่ายแม่พระธรณีอาจจะดูเป็นกลุ่มใหม่เมื่อเทียบกับกลุ่ม

ทางสังคมอื่นที่เคลื่อนไหวในประเด็นสิทธิชุมชนอันเกิดจากโครงการพัฒนาเศรษฐกิจของภาครัฐ เพราะเป็นขบวนการที่เพิ่งเกิดขึ้นได้ไม่นาน (ตามพัฒนาการการเคลื่อนไหว) แต่ขบวนการของกลุ่มก็มี วิวัฒนาการการเคลื่อนไหว การสั่งสมประสบการณ์ การเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ การทบทวนบทเรียน การสร้างสายสัมพันธ์ทั้งภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มด้วย

6.1 พัฒนาการการเคลื่อนไหว

แม้เครือข่ายแม่พระธรณีจะยังเป็นขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชนกลุ่มใหม่ แต่การเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมหนึ่งๆ ย่อมต้องมีพัฒนาการหรือต้องอาศัยระยะเวลาในการก่อตัว ซึ่งการเคลื่อนไหวในชื่อเครือข่ายแม่พระธรณีเริ่มเกิดขึ้นเมื่อ 5-6 ปีที่ผ่านมา โดยก่อนหน้านี้ประมาณ 10 ปี มีการเคลื่อนไหวแล้วแต่ยังไม่เป็นลักษณะของกลุ่ม เป็นเพียงการสู้ของบุคคลจำนวนหนึ่งจึงทำให้ขาดพลังการต่อสู้ และไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก พัฒนาการการเคลื่อนไหวในหัวข้อนี้จึงเหมือนการบอกเล่าประวัติการเคลื่อนไหวของเครือข่ายแม่พระธรณี ตั้งแต่ก่อนที่จะมีกลุ่มขึ้นมา นั้นชาวบ้านเคลื่อนไหวอย่างไร เคลื่อนไหวในประเด็นใดบ้าง และได้ผลลัพธ์เป็นเช่นไร จุดเปลี่ยนที่ทำให้เกิดเครือข่ายมาจากอะไร และเรื่องราวของเครือข่ายจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

พัฒนาการการเคลื่อนไหวเริ่มต้นเมื่อปี 2535 นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครมีพื้นที่โครงการเริ่มแรก 18,873 ไร่ ซึ่งมีโรงงานที่เข้ามาตั้งภายในนิคมอุตสาหกรรมแล้วและอยู่ระหว่างการดำเนินการก่อสร้างจำนวน 484 โรงงาน จากที่คาดการณ์ทั้งสิ้น 514 โรงงาน ในขณะที่มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนโรงงานภายในนิคมอุตสาหกรรมเรื่อยๆ แต่ระบบบำบัดน้ำเสียของอมตะนครยังคงมีอยู่เท่าเดิม ซึ่งไม่ได้เพิ่มจำนวนตามไปด้วยนั้นจึงไม่เพียงพอ กระบวนการบำบัดน้ำเสียของอมตะนครไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือทำให้เกิดการปล่อยน้ำเสียลงคลองตำหรุ และคลองพานทอง สิ่งที่ชาวบ้านบริเวณคลองตำหรุพบคือน้ำในคลองมีสารแควนลอยสีดำ ปลาเริ่มลอยตัวเพราะขาดอากาศหายใจ ชาวบ้านไม่สามารถนำน้ำมาอุปโภค บริโภค และเลี้ยงสัตว์ได้ จากผลกระทบที่เกิดขึ้นชาวบ้านบางส่วนจึงออกมาเคลื่อนไหวเพื่อต้องการทราบการบริหารจัดการน้ำเสียของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครและบริษัทต่างๆ ภายในนิคมอุตสาหกรรม ทั้งเรียกร้องให้อมตะนครวางท่อน้ำทิ้งไว้บนดินแทนการฝังไว้ใต้ดิน ซึ่งการเคลื่อนไหวในตอนนั้นชาวบ้านใช้การเข้าไปพูดคุยกับทางอมตะนคร แต่ไม่ประสบความสำเร็จเพราะชาวบ้านยังขาดอำนาจต่อรอง ชาวบ้านได้เล่าให้ฟังว่า “แค่ต้องการให้เขาเปิดเผยน้ำตื้นน้ำเสียที่ยังไง โดยเข้าไปคุยกับอมตะฯ ซึ่งพอตนเองไม่ใช่คนใหญ่คนโตเขาก็ไม่ให้ความสนใจ จึงให้ผู้ใหญ่บ้านไปช่วยคุยให้ ก็ไม่สำเร็จ ทั้งอมตะฯ ยังสั่งห้ามคนที่เข้ามาช่วยไม่ให้มายุ่ง” เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ ชาวบ้านประเมินแล้วว่าตนไม่สามารถสู้ได้และจะเกิดอันตราย

หากยังคงฝันต่อไป การเคลื่อนไหวของชาวบ้านต่อกรณีของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 1 ในตอนนี้จึงต้องยุติลง

การยุติการเคลื่อนไหวในตอนนั้นยุติช่วงระยะเวลาหนึ่ง ประมาณปี 2552 อมตะนครมีแผนที่จะก่อสร้างโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 2 จึงทำให้ชาวบ้านที่มีบ้านเรือนอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่คาดว่าจะก่อสร้างโครงการหรือเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในละแวกนั้นไม่เห็นด้วย ชาวบ้านเริ่มตระหนักในผลกระทบของโครงการแรกที่ยังแก้ปัญหาไม่เรียบร้อย จึงไม่ต้องการให้เกิดปัญหาซ้ำๆ ขึ้นอีก การเคลื่อนไหวต่อสู้กับอมตะนครจึงเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยชาวบ้านคนหนึ่งรวมตัวชาวบ้านคนอื่นๆ โดยพยายามหาแนวร่วมว่ามีใครบ้างที่ไม่เห็นด้วยกับการก่อสร้างโครงการนิคมอุตสาหกรรมแห่งใหม่ในพื้นที่ หรือมีใครบ้างที่เคลื่อนไหวอยู่ก่อนหน้านี้แล้วจากปัญหาของโครงการแรก วิธีการหาแนวร่วมเริ่มด้วยการเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านบริเวณที่จะสร้างโครงการแห่งใหม่และบริเวณรอบๆ เมื่อคุยกันแล้วชาวบ้านที่เข้าไปคุยก็จะแนะนำต่อว่าต้องไปคุยกับใคร ในระหว่างที่พูดคุยก็จะประเมินท่าทีชาวบ้านคนนั้นไปด้วยว่าจะมาร่วมกับเราไหม จนได้ไปพบกับบุคคลที่เข้ามาเข้าร่วมกลุ่มในช่วงแรก บุคคลกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นครูอาจารย์ ข้าราชการเกษียณอายุ ผู้อำนวยการโรงเรียน เกษตรกรที่มีบทบาทในพื้นที่ เป็นต้น ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เคลื่อนไหวหลังจากที่อมตะนครได้ซื้อที่ดินที่ตำบลหัวไผ่จำนวน 14,000 ไร่ และบริเวณนั้นมีโบสถ์คริสต์ตั้งอยู่ หรือเป็นกลุ่มคนที่ต่อสู้ประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อยู่แล้ว พวกเขามีบทบาทในการดูแลเรื่องการจัดการของชลประทานที่มีผลต่อการทำเกษตรกรรม และเป็นคนที่คนในชุมชนต่างให้การยอมรับและให้ความเคารพซึ่งถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญ หลังจากนั้นมีการจัดการประชุมกลุ่มกันขึ้นครั้งแรกในปี 2552 เกิดเป็น “เครือข่ายแม่พระธรณี” มีการคัดเลือกประธานกลุ่มและเลขาประจำกลุ่มเพื่อทำหน้าที่ในการประสานงานต่างๆ ส่วนคนอื่นๆ ที่เข้าร่วมร่วมกับกลุ่มหลังจากนั้นส่วนใหญ่ก็เคยเห็นหน้าค่าตากันมาบ้าง แต่ไม่เคยพูดคุยกันมาก่อน พอเริ่มมีเวทีประชาพิจารณ์รับฟังความคิดเห็นของประชาชนก็ทำให้มีโอกาสในการพูดคุยกับคนที่มีจุดยืนเหมือนกัน แนวร่วมของเครือข่ายแม่พระธรณีจึงมีมากขึ้น มีทั้งคนที่ต่อสู้กับอมตะนครในกรณีนิคมอุตสาหกรรมแห่งแรกที่เคยเคลื่อนไหวมาแล้ว และคนที่คัดค้านกับการเกิดขึ้นของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครแห่งที่สองด้วย การมีเวทีสาธารณะในเรื่องนิคมอุตสาหกรรมเป็นเวทีที่ดึงดูดคนที่มีความคิดความเห็นในเรื่องนี้มารวมกันเป็นสมาชิกของเครือข่าย ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้เห็นว่าใครบ้างที่เห็นต่างออกไปจากเครือข่ายและมีความคิดเห็นอย่างไร ถือได้ว่าเครือข่ายแม่พระธรณีเป็นกลุ่มที่มีความหลากหลาย ทั้งอาชีพ รายได้ พื้นที่ที่อยู่อาศัย (มาจากหลายตำบลของจังหวัดชลบุรีและฉะเชิงเทรา) อุดมการณ์ความคิด แต่ทุกคนมีจุดร่วมเดียวกันคือไม่เห็นด้วยกับการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร และต้องการให้อมตะนครจัดการผลกระทบที่ทำลายระบบนิเวศด้วย

เมื่อรวมกลุ่มกันช่วงแรกได้ประมาณหนึ่งปี คือ ปี 2553 ก็เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงขึ้น แกนนำคนหนึ่งถูกตักทำร้ายหมายเอาชีวิตจากนักการเมืองท้องถิ่นที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการซื้อขายที่ดินในพื้นที่ เหตุการณ์เกิดขึ้นหลังจากเวทีประชุมรับความคิดเห็นที่วัดบางแสม อ.บางปะกง จ. ฉะเชิงเทรา หลังจากเหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้การเคลื่อนไหวของเครือข่ายแม่พระธรณีต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปเป็นการพูดคุยเจรจากับทางอมตะนครแทน และทางกลุ่มต้องยุติการเคลื่อนไหวลงชั่วคราวด้วย คือไม่ได้ออกมาเคลื่อนไหวแบบเรียกร้องคัดค้านในพื้นที่ หรือไปต่อสู้ในเวทีที่ทางอมตะนครหรือหน่วยงานในท้องถิ่นจัดขึ้น แต่ใช้รูปแบบการประชุมหารือกันทางโทรศัพท์หรือใช้ช่องทางการสื่อสารอื่นๆ เข้ามาแทน ในระหว่างที่ทางเครือข่ายแม่พระธรณียุติบทบาทลงชั่วคราวนั้น ได้เคลื่อนไหวโดยใช้ช่องทางการตรวจสอบจากองค์กรอิสระและองค์กรภาคประชาสังคมด้วย โดยยื่นปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครและผลที่คาดว่าจะเกิดหากมีโครงการแห่งใหม่อีกแห่งไปยังสภาพนายความและคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในปี 2554 จนกระทั่งในปี 2555 มีผลการตรวจสอบจากการลงพื้นที่ของคณะอนุกรรมการด้านสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากร คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติว่าการดำเนินโครงการนิคมอุตสาหกรรม 1 ได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับสิทธิชุมชนจริง และโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 2 นั้นมีแนวโน้มว่าจะกระทบกับสิทธิชุมชนทั้งในเรื่องพื้นที่สีเขียวและกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ซึ่งนี่ถือการยื่นร้องเรียนไปที่คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและมีผลการตรวจสอบออกมาเช่นนี้ทำให้โครงการนิคมอุตสาหกรรม 2 ต้องระงับโครงการลงไปคือส่วนหนึ่งของความสำเร็จจากการเคลื่อนไหวของกลุ่ม หลังจากนั้นในเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ปี 2556 ทางอมตะนครสูบน้ำออกจากนิคมอุตสาหกรรมเพื่อป้องกันให้นิคมอุตสาหกรรมของตนเองเสียหายน้อยที่สุด คงความเชื่อมั่นของนักลงทุนต่างประเทศไว้ ทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่พอใจออกมาร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มมากขึ้น เพราะเห็นว่าการมาตั้งนิคมอุตสาหกรรมของอมตะนครนอกจากจะขวางทางน้ำ ยังทำให้ชาวบ้านหลายๆ คนต้องเดือดร้อนจากการที่อมตะนครสูบน้ำออกมาจากนิคมอุตสาหกรรม บ้านเรือนของชาวบ้านมีระดับน้ำสูงขึ้น ผลผลิตทางการเกษตรเสียหายต้องสูญเงินเป็นจำนวนมาก เมื่อคนเริ่มตื่นตัว เครือข่ายแม่พระธรณีจึงมีแนวร่วมจากหลายๆ ภาคส่วนทั้งชาวบ้าน หน่วยงานท้องถิ่น อมตะนคร และจังหวัด มาร่วมกันจัดตั้งกลุ่มสภาบริหารจัดการลุ่มน้ำคลองหลวง⁷ เพื่อดูแลเรื่องการบริหารจัดการน้ำ เกิดการแก้ไขปัญหาาร่วมกันเพราะทุกๆ ฝ่ายต่างกลายเป็นผู้ประสบปัญหาเหมือนๆ กัน ความขัดแย้งต่างๆ ที่

⁷ เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านหลากหลายอาชีพ ผู้ประกอบการทางธุรกิจ นิคมอุตสาหกรรม นักวิชาการ ผู้นำท้องถิ่น พนักงานการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และข้าราชการ ซึ่งเป็นภาคีที่รวมตัวกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างระบบการบริหารจัดการในมิติของการอนุรักษ์ฟื้นฟู การสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และให้ประชาชนทุกภาคส่วนในจังหวัดได้ร่วมรับผิดชอบคุณภาพชีวิตที่มีร่วมกัน

เกิดก่อนหน้านั้นถูกพักไว้ มีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ได้เพื่อนใหม่เพิ่มขึ้นที่จะเป็นประโยชน์กับงานมวลชนและการเคลื่อนไหวกับอมตะนคร เมื่อสถานการณ์ในพื้นที่กลับคืนสู่ปกติไม่มีอะไรเกิดขึ้น กลุ่มยังคงมีการติดต่อกับเพื่อนใหม่หลายๆ คนอยู่ ส่วนการติดตามความเคลื่อนไหวของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครและการหาข่าวทางเครือข่ายแม่พระธรณียังคงทำกันอยู่อย่างต่อเนื่อง

จนกระทั่งเมื่อต้นปี 2558 อมตะนครมีแผนที่จะเปลี่ยนแปลงโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 2 เป็นเมืองวิทยาศาสตร์ โดยโครงการเมืองวิทยาศาสตร์ที่จะเกิดขึ้นมาเป็นการร่วมมือของอมตะนครกับกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และมหาวิทยาลัยอีก 8 แห่ง เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งสร้างนวัตกรรมให้กับผู้ประกอบการกลุ่มอุตสาหกรรมยานยนต์เป็นส่วนใหญ่ จากการคาดการณ์ของทางอมตะนคร คาดว่าจะใช้เงินลงทุนประมาณ 3 พันล้านบาท โดยจะแบ่งพื้นที่สำหรับการพัฒนาออกเป็นระยะ ในระยะที่หนึ่งจะใช้ที่ดิน 300 ไร่ มีการออกแบบโครงสร้างพื้นฐานที่เน้นการนำเทคโนโลยีมาใช้ ซึ่งคาดว่าผู้ประกอบการกลุ่มแรกที่จะเข้ามาลงทุนคือนักลงทุนชาวญี่ปุ่นที่ประกอบการอยู่แล้วภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร นักลงทุนกลุ่มนี้มีแผนที่จะตั้งแผนกวิจัยและพัฒนาในประเทศไทยจากนโยบายส่งเสริมการลงทุนของคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) โดยคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนมองว่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางด้านพัฒนาและวิจัยในภูมิภาค⁸

ภายหลังจากการทราบการเคลื่อนไหวของภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านเครือข่ายแม่พระธรณีเริ่มกลับมาเคลื่อนไหวกันอีกครั้งด้วยการนัดประชุมระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายเองเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารและให้ข้อมูลเพิ่มเติมทั้งจากส่วนที่ปรากฏตามข่าวสารสาธารณะและจากข้อมูลที่ได้จากอมตะนคร การพูดคุยกับอมตะนครเป็นไปเพื่อสอบถามโครงการที่กำลังมีแผนจะก่อสร้าง ทางเครือข่ายแม่พระธรณีได้แสดงความคิดเห็นและจุดยืนของกลุ่มให้ทางอมตะนครรับทราบว่าสุดท้ายแล้วโครงการต้องเป็นประโยชน์กับชาวบ้านและชุมชนมากที่สุด ซึ่งทางเครือข่ายแม่พระธรณีได้เสนอว่า หนึ่ง ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการออกแบบร่วมกันในเรื่องของพื้นที่ที่จะสร้างเพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในวันข้างหน้า และสอง ต้องมีพื้นที่สำหรับการวิจัยเรื่องต่างๆ ของชุมชน เช่น วิจัยเรื่องพันธุ์ข้าว พันธุ์ปลากะพง ปลานิล ปูทะเล ปูแสม หรือในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประมาณ 20% เพื่อเป็นประโยชน์กับชุมชนในเขตพื้นที่

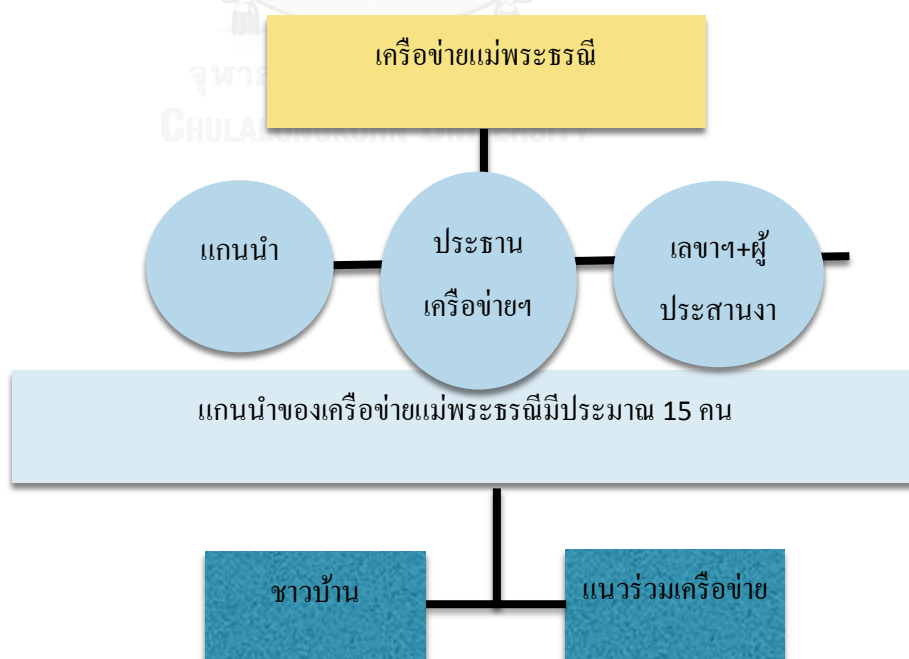
ข้อสังเกตพัฒนาการของเครือข่ายแม่พระธรณี ความยั่งยืนและความมั่นคงของเครือข่ายจำเป็นต้องอาศัยเวลาเป็นตัวพิสูจน์ถ้าเครือข่ายไม่สามารถยึดโยงเป็นกลุ่มเดียวกันได้ก็จะสลายตัวไป แต่ถ้าเครือข่ายยังมีความเข้มแข็งเพราะต่างมีจุดประสงค์ร่วมกันที่ชัดเจน เวลาจะช่วย

⁸ หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ ปีที่ 35 ฉบับที่ 3,025 วันที่ 8-11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558

รักษาแกนนำและแนวร่วมที่เหนียวแน่นให้อยู่กับกลุ่ม ขณะเดียวกันเวลาจะช่วยคัดกรองคนที่มีอุดมการณ์ต่างออกไป หรือเข้ามาร่วมเพื่อแสวงหาผลประโยชน์บางอย่างให้ค่อยๆ ออกจากกลุ่มไป จนสุดท้ายจะเหลือสมาชิกที่ได้ชื่อว่าเป็นเครือข่ายแม่พระธรณีที่มีแนวทางการเคลื่อนไหวเดียวกัน มองเป้าหมายการต่อสู้เหมือนกัน

6.2 การจัดระเบียบทางสังคม

พัฒนาการตลอดระยะเวลาเกือบ 10 ปีที่ผ่านมา เครือข่ายแม่พระธรณีมีการก่อตัวขององค์กรอย่างค่อยเป็นค่อยไป เริ่มจากกลุ่มคนกลุ่มเล็กๆ และค่อยๆ เพิ่มสมาชิกขึ้น จนกลายเป็นองค์กรทางสังคมองค์กรหนึ่งที่ไม่ได้ใหญ่มากแต่พยายามสร้างความเข้มแข็ง สมาชิกในกลุ่มที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวรู้สึกเป็นพวกเดียวกันเพราะมีเป้าหมายร่วมกันที่จะปกป้องรักษาพื้นที่ทางอาหาร น้ำ และพื้นที่ทางการเกษตรเอาไว้ ภายในกลุ่มมีการปะทะสังสรรค์ทางสังคมระหว่างสมาชิกทั้งการทำความรู้จัก การไต่ถามสารทุกข์สุกดิบ การแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ปัญหา นอกจากนี้มีการปฏิสัมพันธ์ภายนอกกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ขยายเครือข่าย และหาแนวร่วม การจัดระเบียบทางสังคมจึงถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือในการทำให้กลุ่มที่มีสมาชิกแตกต่างกันหลากหลายสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีระเบียบแบบแผน ด้วยการกำหนดบทบาทหน้าที่ให้กับสมาชิกแต่ละคน และต้องมีบรรทัดฐานเพื่อยึดให้กลุ่มเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน

ภาพที่ 6.1 แผนภาพโครงสร้างของเครือข่ายแม่พระธรณี

หลังจากการประชุมเครือข่ายแม่พระธรณีครั้งแรกประมาณปลายปี 2552 ได้มีการเลือกประธานกลุ่มและเลขานุการกลุ่มซึ่งเป็นผู้ประสานงานให้กับกลุ่มด้วย โดยเลือกขึ้นมาจากแกนนำแต่ละชุมชนที่มาเข้าร่วมในช่วงแรกของการก่อตั้งเครือข่ายแม่พระธรณี ซึ่งประธานกลุ่มจะมีหน้าที่รวบรวมปัญหา หรือพูดคุยกับแกนนำคนอื่นๆ แนวนร่วม และชาวบ้าน ส่วนเลขานุการกลุ่มจะทำหน้าที่ในการติดต่อประสานกับแกนนำในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อนัดประชุม เมื่อมีการประชุมจะทำหน้าที่ชี้แจงข้อมูลกับแจ้งข่าวสารให้ที่ประชุมทราบ ทำหน้าที่นัดหมายเรื่องต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น สรุปผลการประชุม สิ่งทีกลุ่มจะต้องติดตามหรือดำเนินการต่อไป ในขณะที่แกนนำคนอื่นๆ จะแบ่งหน้าที่กันไปตามความถนัด เช่น บางคนถนัดงานมวลชนก็จะลงไปในพื้นที่พูดคุย หาข่าว ทำกิจกรรม บางคนถนัดงานวิชาการก็จะทำหน้าที่หาข้อมูลมาให้กับกลุ่ม หรือบางคนถนัดงานประสานขยายเครือข่ายก็จะชักชวนให้ข้อมูลกับชาวบ้าน แกนนำทุกคนจะทำงานของตนเองตามหน้าที่ แต่หน้าที่หนึ่งที่ทุกคนทำคล้ายๆ กันคือการใช้ข้อมูลความรู้กับคนในพื้นที่ของตนเอง ทั้งการเคลื่อนไหวของอมตะนคร การเคลื่อนไหวของทางกลุ่มเอง ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากมีนิคมอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งแห่ง และการชักจูงให้คนที่ไม่เห็นด้วยกับกลุ่มมาร่วม เพื่อประสานให้เครือข่ายสามารถยึดโยงกันไว้ได้และขยายขนาดเครือข่ายแม่พระธรณีออกไป ส่วนการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างแกนนำในกลุ่มเองจะใช้เวลาพูดคุยกันอย่างเป็นมิตรแบบเพื่อนพ้องน้องพี่ อะลุ่มอล่วย การพบปะกันบ่อยๆ ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยกระชับความสัมพันธ์ให้สนิทกันมากขึ้น เครือข่ายแม่พระธรณีมีข้อตกลงที่ทุกคนรู้ว่าเมื่อมีการพูดคุยทุกคนจะต้องฟังความคิดเห็นของคนอื่นด้วย ถึงแม้ว่าความเห็นนั้นจะแย้งกับตัวเองก็ตาม ทุกคนพร้อมที่จะเปิดใจรับฟังความคิดเห็น เพื่อไม่ให้ปิดกั้นโอกาสคนอื่นๆ ซึ่งการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันถือเป็นการควบคุมทางสังคมที่กลุ่มนำมาใช้ การพูดคุยที่ดีนอกจากจะช่วยลดความขัดแย้ง ยังก่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน และได้ผลสรุปที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันอีกด้วย ส่วนการเข้าร่วมประชุมในแต่ละครั้ง ถ้าแกนนำบางคนไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้จะมีการบอกกล่าว แต่จะไม่ได้มีการบังคับหรือการลงโทษคนที่ไม่เข้าร่วมประชุม เพราะถือว่าการเข้าร่วมเคลื่อนไหวเป็นเรื่องจิตสาธารณะ ความเสียสละ และแต่ละคนที่มาก็มากันด้วยใจ ไม่ได้มีการว่าจ้างหรือผลประโยชน์อื่นแอบแฝง ดังนั้นการเข้าร่วมตรงนี้จึงเกิดจากคนในพื้นที่ที่ใส่ใจในบ้านเกิด ต้องการรักษาสีงแวดล้อมและความเป็นชุมชนของตนเอาไว้

นอกจากนี้เครือข่ายแม่พระธรณียังมีการจัดระเบียบภายในขบวนการที่ให้ความสำคัญกับแกนนำทุกคนอย่างเท่าเทียม ทุกคนต่างเสมอภาคกันหมด ไม่มีแกนนำคนไหนที่โดดเด่นมีอำนาจตัดสินใจแทนคนอื่นๆ เพราะทุกเรื่องต้องผ่านการตกลงร่วมกันของที่ประชุม เพราะถ้าหากการเคลื่อนไหวมีการนำของแกนนำเพียงคนเดียวเช่นขบวนการอื่นจะทำให้มีโอกาสพลาดสูง เกิดการทะเลาะกันระหว่างแกนนำได้ง่าย เนื่องจากแกนนำบางคนที่รู้สึกอยากที่จะโดดเด่นขึ้นมาบ้าง และ

ถ้าในการต่อสู้แกนนำสำคัญไม่สามารถเข้าร่วมได้อีกต่อไป หรือถูกชักจูงเพราะมีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง จะทำให้การเคลื่อนไหวของเครือข่ายไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ตามที่ต้องการ ซึ่งเครือข่ายแม่พระธรณีได้เห็นตัวอย่างมาจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งด้านสิทธิชุมชนและสิ่งแวดล้อมหลายๆ ขบวนการก่อนหน้านี้แล้ว

ดังนั้นการก่อรูปก่อร่างของขบวนการด้านสิทธิชุมชนอย่างเครือข่ายแม่พระธรณี นอกจากต้องอาศัยระยะเวลาในการเปลี่ยนผ่านเป็นพัฒนาการการเคลื่อนไหวแล้ว ยังจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบทางสังคมร่วมด้วย เพื่อให้ขบวนการที่เกิดขึ้นเป็นกลุ่มเป็นก้อนเดียวกัน องค์ประกอบแต่ละส่วนทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างเต็มที่ ไม่ขัดแย้งกัน และสอดคล้องกัน เป็นองค์กรทางสังคมที่ขับเคลื่อนได้อย่างเต็มศักยภาพ ซึ่งเปรียบเทียบแล้วก็เหมือนกับร่างกายมนุษย์ที่ต้องอาศัยระยะเวลาในการเจริญเติบโต อวัยวะต่างๆ ในร่างกายทำงานตามหน้าที่ของมันอย่างเกื้อกูลและพึ่งพิงกันเป็นระบบ การดำรงอยู่ของร่างกายมนุษย์จึงสมดุล แต่นั่นก็เป็นเพียงปัจจัยทางกายภาพ เพราะการมีชีวิตต่อไปจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยอื่นๆ ร่วมด้วย อย่างเช่น การเรียนรู้ การต่อสู้ การใช้ชีวิตและเอาตัวรอด ซึ่งต้องมาจากกลยุทธ์ที่แต่ละคนต้องกำหนดและวางแผน คล้ายๆ กันกับการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนที่ชาวบ้านต้องเลือกแนวทางการต่อสู้

6.3 กลยุทธ์การต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน

แนวทางการต่อสู้คือกลยุทธ์ที่ทางกลุ่มเลือกใช้และเล็งเห็นแล้วว่านี่คือวิธีการที่เหมาะสมที่สุดที่จะนำมาใช้เพื่อเดินไปสู่จุดหมายปลายทางที่วางเอาไว้ โดยการเคลื่อนไหวทั้งหมดที่จะเป็นเครือข่ายแม่พระธรณีและเป็นเครือข่ายแม่พระธรณีแล้ว ทางกลุ่มจะกำหนดแนวทางการต่อสู้จากสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ ทรัพยากรที่กลุ่มมีอยู่ในมือขณะนั้น ทั้งเรื่องของกำลังคน กำลังแรงงาน กำลังทรัพย์ เวลา ความปลอดภัย และความพร้อม ซึ่งทุกปัจจัยคือตัวแปรที่ทำให้วิธีการเคลื่อนไหวที่ถูกนำมาใช้ในแต่ละช่วงของขบวนการนั้นแตกต่างกันออกไป ไม่ได้ตายตัวและไม่ได้เหมือนกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มอื่นๆ แม้วิธีการที่ทางกลุ่มเลือกในขณะนั้นแล้วว่าจะเหมาะสมที่สุด แต่ก็อาจจะไม่ใช่เป็นวิธีการที่ดีที่สุด เพราะด้วยข้อจำกัดกับตัวแปรแวดล้อม หรือแม้ว่ากลุ่มมองแล้วว่าจะก่อให้เกิดผลสำเร็จ แต่สุดท้ายก็อาจไม่เป็นแบบที่คาดหวังเอาไว้ ดังนั้นเครือข่ายแม่พระธรณีจึงมีการปรับกลยุทธ์ในการเคลื่อนไหวแต่ละครั้งตามความเหมาะสม

โดยการเคลื่อนไหวของชาวบ้านก่อนมีเครือข่ายแม่พระธรณี ช่วงปี 2535 จะเลือกเคลื่อนไหวบางประเด็นที่ตนเองและชุมชนประสบปัญหาเท่านั้น เช่น ปัญหาการปล่อยน้ำเสียทำให้ปลาในคลองตาย การเรียกร้องให้กรมตะนกรเอาท่อน้ำทิ้งมาไว้บนดิน เป็นต้น ชาวบ้านใช้วิธีการเข้าไป

พูดคุยกับอมตะนครที่นิคมอุตสาหกรรม แต่การเรียกร้องไม่ประสบความสำเร็จเพราะขาดพลังการต่อสู้ ชาวบ้านที่ออกมาเคลื่อนไหวมีไม่กี่คน จึงไม่สามารถต่อรองกับอมตะนครได้เลย ชาวบ้านจึงใช้วิธีการต่อมาโดยมองหาคนที่น่าจะเป็นตัวแทนของพวกเขาได้ มีอำนาจมากกว่าตนเองพอที่จะใช้อำนาจนั้นต่อรองกับอมตะนครได้ จึงได้ขอให้พนักงานเมืองท้องถิ่นเข้าไปช่วยเจรจาให้ แต่สุดท้ายก็ไม่เป็นผล ผู้ใหญ่บ้านที่เป็นคนกลางบอกกับชาวบ้านหลังเข้าไปคุยว่าให้หยุดเคลื่อนไหวจะดีกว่า ดังนั้นการเคลื่อนไหวก็ต้องหยุดไปด้วยกำลังคนที่มีไม่มากและอันตรายที่จะเกิดขึ้นหากยังคงสู้ต่อไป จะเห็นได้ว่าหนทางในการแก้ปัญหาของชาวบ้านในขณะนั้นมีเพียงแค่การเข้าไปคุยกับเจ้าของปัญหาโดยตรงซึ่งก็ไม่สำเร็จ เพราะเป็นการสู้แบบปัจเจกบุคคล หรือสู้แบบกลุ่มย่อยๆ ไม่มีพลังและอำนาจในการต่อสู้ ยังไม่มีองค์ความรู้ ไม่มีประสบการณ์การเคลื่อนไหวมาก่อน พอเมื่อหวังที่จะพึ่งพนักงานเมืองท้องถิ่นที่ชาวบ้านมองเห็นว่าน่าจะช่วยเหลือได้ ก็มีอำนาจไม่พอ หรือใช้อำนาจที่มีอย่างไม่เต็มความสามารถ จนทำให้กลยุทธ์ที่ชาวบ้านเลือกใช้ในขณะนั้นต้องล้มเหลวลงไป การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในตอนนั้นก็เหมือนกับสำนวนไทยที่ว่า “เอาไม่ซึกไปงัดไม้ซุง” ก็ไม่อาจสู้อะไรได้ ถ้าวายุทธวิธีที่ชาวบ้านเลือกมาใช้นั้นไม่ได้ผล เป็นการสู้แบบวิถีชาวบ้าน คือเดินหน้าเข้าไปพูดคุยเลย ไม่ได้คำนึงถึงปัจจัยอื่นที่จะทำให้ตัวเองสามารถต่อรองได้ มองแค่ว่าตนเองเป็นผู้เดือดร้อน คุณกรณีจะต้องรับฟังและรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นมา และชาวบ้านไม่ได้คำนึงถึงอิทธิพลที่อีกฝ่ายมีเหนือกว่าตนเองมากนัก

ต่อมาเมื่อรวมกลุ่มกันในนามเครือข่ายแม่พระธรณีแล้ว ช่วงปี 2552 ชาวบ้านก็ยังคงเลือกใช้วิธีการเข้าชนกับอมตะนครโดยตรงเช่นเดิม เช่น เมื่อไม่เห็นด้วยกับอมตะนครก็จะดำเนินการคัดค้าน เมื่ออมตะนครมีเวทีชี้แจงที่ไหนก็จะเข้าไปปิดเวทีเพื่อไม่ให้ออมตะนครจัดเวทีได้ หรือการเข้าป้วนั้ร่วมกับชาวบ้านและชกถามหรือโต้เถียงจนทำให้อมตะนครจมนมไม่สามารถตอบคำถามได้ ซึ่งวิธีการที่ใช้ไม่ได้ส่งผลดีให้กับขบวนการเคลื่อนไหวสักเท่าไร ความรุนแรงยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ มีการลอบทำร้าย มีการหมายหัวจะจัดการแกนนำหลายคน เพราะชาวบ้านที่ออกมาเคลื่อนไหวไปขัดผลประโยชน์ของอมตะนครและพนักงานเมืองท้องถิ่นบางรายที่เป็นนายหน้าขายที่ดิน ทางอมตะนครก็มีความพยายามที่จะเข้ามาล้มคนกลุ่มนี้ด้วยการเสนอเงินให้คนละ 10 ล้านบาท เพื่อแลกกับการยุติบทบาท แต่ชาวบ้านก็ยังสามารถรักษากลุ่มไว้ได้ด้วยการปฏิเสธเงินจำนวนนั้น และยึดมั่นในการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชนต่อไป แต่เนื่องจากสถานการณ์ที่รุนแรงที่แกนนำคนหนึ่งถูกยิงทำให้ต้องหยุดขบวนการเคลื่อนไหวไว้ชั่วคราว กลยุทธ์การเคลื่อนไหวที่เลือกนำมาใช้ในช่วงนั้นเหมือนกับการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชนกลุ่มอื่น เพราะเป็นการเลียนแบบวิธีการการเคลื่อนไหวและได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์จากนักพัฒนาเอกชนที่เข้ามาช่วยมาเป็นพี่เลี้ยง การต่อสู้ช่วงนั้นจึงมีลักษณะ

คัดค้าน แสดงความคิดเห็น ปะทะลงไม้ลงมือกัน โดนลอบทำร้าย ถูกหมายเอาชีวิต กลุ่มเลือกใช้วิธีการนี้เพราะยังติดอยู่กับวิธีการเก่า มองว่าเราต้องแสดงจุดยืนของกลุ่มอย่างชัดเจน และไม่อ่อนข้อให้กับฝ่ายตรงข้าม นักการเมืองท้องถิ่นไม่ได้ถูกขอให้เข้ามาช่วยเหลือเป็นคนกลางเพราะหลายๆ คนเลือกข้างชัดเจนว่าตนเองคือผู้ได้รับผลประโยชน์ถ้ายังมีนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ แต่มีนักการเมืองอีกกลุ่มหนึ่งที่เลือกที่จะสนับสนุนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายแม่พระธรณีด้วยการให้ข้อมูล ส่วนพันธมิตรอื่นๆ มีทั้งนักวิชาการ สื่อมวลชน ฯลฯ ที่เข้ามาข้อมูลความรู้และเผยแพร่เรื่องราวออกไปสู่สาธารณะ วิธีการที่กลุ่มเลือกนำมาใช้นี้สุดท้ายก็ไม่ประสบความสำเร็จเพราะเสี่ยงต่ออันตรายและเต็มไปด้วยความรุนแรง การเคลื่อนไหวของกลุ่มด้วยวิธีการนั้นจึงต้องยุติลง เป็นที่น่าสังเกตจากการศึกษาพบว่าในช่วงนี้ที่กระบวนการเคลื่อนไหวเกิดขึ้น ถึงแม้ทางกลุ่มเลือกเข้าไปคัดค้านตามเวทีต่างๆ แต่เวทีต่างๆ ที่จัดขึ้นมาจากทางอมตะนครร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น หรือทางอมตะนครเป็นผู้จัดขึ้นเองไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่มีความเห็นต่างหรือชาวบ้านที่มีส่วนได้ส่วนเสียจริงๆ เข้าร่วมการเสนอความคิดเห็นมาจากคนที่ได้ประโยชน์หรือชาวบ้านที่ถูกเกณฑ์มา ความคิดเห็นที่เกิดขึ้นจากเวทีจึงไม่ได้สะท้อนข้อมูลที่แท้จริงและเป็นข้อมูลที่เอนเอียงซึ่งควรจะมาจากทั้งคนที่สนับสนุนและคนที่คัดค้าน สิ่งที่ปรากฏขึ้นจริงนั้นมีความขัดแย้งกับสิ่งที่ทางอมตะนครส่งให้หน่วยงานราชการถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่ก่อนโครงการจะเกิดขึ้น

แม้เครือข่ายแม่พระธรณีจะไม่มีกระบวนการเคลื่อนไหวในขณะนั้นแต่เครือข่ายแม่พระธรณียังคงติดตามความคืบหน้าของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 2 อย่างต่อเนื่อง แล้วเมื่อนัดประชุมพูดคุยกันแบบโต๊ะกลมแต่ละคนก็จะนำข้อมูลที่ตนเองมีหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาแลกเปลี่ยนระหว่างกัน และเพื่อติดตามสถานการณ์การเคลื่อนไหว อีกทั้งจะมีการทบทวนบทเรียนของกลุ่มอีกด้วยว่ามีความผิดพลาดที่จุดไหน เพื่อไม่ให้เกิดผลซ้ำๆ ขึ้นมาอีก เมื่อเกิดเหตุการณ์ลอบยิงทำให้แกนนำกลับมาทบทวนวิธีการเคลื่อนไหวว่าจะคุ้มหรือไหม และมันจะทำให้ประสบความสำเร็จได้ไหมในอนาคตต่อไป และทางกลุ่มก็เห็นร่วมกันว่าปรับเปลี่ยนวิธีการเคลื่อนไหวใหม่ และเพิ่มเครื่องมือในการเคลื่อนไหวด้วยการพึ่งพิงองค์กรต่างๆ อย่างสภาพนายความซึ่งเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือประชาชนที่เดือดร้อนเกี่ยวข้องกับข้อกฎหมาย หรือกรมโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่กำกับดูแลนิคมอุตสาหกรรมให้เข้ามาช่วยเหลือ หรือให้สื่อมวลชนนำเสนอข่าวสารออกไปสู่สาธารณะ ทางเครือข่ายแม่พระธรณียังเลือกใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อให้แฟนคลับของคุณวิกรม กรมดิษฐ์ ได้ทราบเรื่องราวที่ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากธุรกิจของคุณวิกรม และยังคงมีนักวิชาการและนักการเมืองท้องถิ่นบางส่วนให้การสนับสนุนอยู่ สำหรับการที่เครือข่ายแม่พระธรณีได้ยื่นเรื่องร้องเรียนไปที่คณะอนุกรรมการสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากร คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ก็เพื่อจะให้องค์กรอิสระที่ทำหน้าที่ตรวจสอบปัญหาสิทธิชุมชนเข้ามาช่วยเหลือ

ภายหลังจากการลงพื้นที่ของอนุกรรมการสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากร คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้มีความเห็นสอดคล้องเกี่ยวกับกรณีโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครว่า “โครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร โครงการที่ 1 ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาผลกระทบต่อแหล่งน้ำสาธารณะที่ชุมชนใช้ประโยชน์อยู่และปัญหาการแย่งชิงน้ำ ทำให้ชุมชนไม่สามารถใช้ประโยชน์ทรัพยากรได้ตามปกติ ในขณะที่การประกาศจัดตั้งเขตนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร โครงการที่ 2 มีปัญหาในเรื่องกระบวนการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของประชาชน และยังมีปัญหาในเรื่องของผังเมือง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการใช้ที่ดินในอนาคต ดังนั้นจึงถือว่าเป็นกรณีที่มีการละเมิดสิทธิมนุษยชน”⁹ และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติก็ได้มีมาตรการการแก้ไขเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555 ไปยังบริษัท อมตะนคร คอร์ปอเรชั่น จำกัด ให้ดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม สร้างระบบบำบัดน้ำเสียใหม่เพิ่ม ร่วมกับการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยและหน่วยงานท้องถิ่นฟื้นฟูคลองตำหรุและคลองพานทองในการฟื้นฟูคุณภาพน้ำ ดำเนินการเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ ฯลฯ และให้การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยเพิ่มมาตรการตรวจสอบ สำหรับกรณีของโครงการ 1 และโครงการ 2 ได้มีข้อเสนอแนะไปยังกรมโยธาธิการและผังเมืองให้แจ้งสาระสำคัญของผังเมืองโครงการทั้งหมดให้การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยและสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาการใช้พื้นที่ไม่ใช่กระทบต่อชุมชน และให้การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ยกเลิกประกาศวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553 การจัดตั้งโครงการ 2 หลังจากผลการตัดสินที่เกิดขึ้นเครือข่ายแม่พระธรณีถือว่าเป็นความสำเร็จของกลุ่มที่ทำให้โครงการระงับได้

วิธีการเคลื่อนไหวในช่วงที่สองนี้ เครือข่ายแม่พระธรณีได้ปรับเปลี่ยนการเคลื่อนไหวจากการเข้าไปคัดค้านและติดตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดวิธีการจากนักพัฒนาเอกชน มาเป็นการพูดคุยแบบเจรจาต่อรองและการเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะ เพราะเห็นว่าการพูดคุยและสู้กันด้วยเอกสารข้อมูลน่าจะเป็นวิธีการที่ดีกว่า และได้มีการพูดคุยกับนักพัฒนาเอกชนถึงการตัดสินใจของกลุ่มที่จะเลือกรูปแบบนี้ ทำให้ในช่วงการปรับขบวนการนี้ นักพัฒนาเอกชนในไม่มีบทบาทในเครือข่ายวิธีการใหม่ที่ทางกลุ่มนำมาใช้คือการนำเสนอเรื่องราวของปัญหาในพื้นที่ออกไปสู่สังคมภายนอกโดยการใช้สื่อทั้งโทรทัศน์และสังคมออนไลน์อย่าง Facebook ได้ทำลายภาพลักษณ์ของคุณวิกรม กรมดิษฐ์ สร้างความเสียหายให้กับโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร และความน่าเชื่อถือของบริษัท

⁹ รายงานผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เรื่องสิทธิชุมชน กรณีคัดค้านโครงการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร แห่งที่ 2 บริเวณพื้นที่จังหวัดชลบุรีและจังหวัดฉะเชิงเทรา วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2555 (2555)

อมตะนคร คอร์ปอเรชั่น จำกัด(มหาชน) ซึ่งทางฝั่งของอมตะนครก็แสดงความอ่อนไหวกับเรื่องนี้เป็นอย่างมากเมื่อโดนทางฝั่งเครือข่ายแม่พระธรณีใช้กลยุทธ์เช่นนี้จึงได้ตั้งทีมให้เข้ามาเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ยและพยายามขอเจรจาให้ทางกลุ่มหยุดปฏิบัติการโจมตีแบบนั้น ซึ่งในขณะนั้นทางกลุ่มก็เปิดโอกาสและพร้อมหากจะเกิดการเจรจากันขึ้น จุดเริ่มต้นของการเจรจาก็เริ่มต้นที่เวที EIA ส่วนขยายโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 1 ที่จัดโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ทางกลุ่มได้พูดท้าทายกับอมตะนครว่าโครงการนี้ไม่ผ่านแน่ๆ ถ้าอยากที่จะผ่านโครงการนี้ทางเครือข่ายแม่พระธรณีจะช่วย และทางอมตะนครก็ตอบรับ กระบวนการพูดคุยเจรจาของทั้งฝ่ายจึงเริ่มต้นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยบูรพา โดยมีอาจารย์มหาวิทยาลัยบูรพาเป็นผู้คอยอำนวยความสะดวก และการเจรจาทันทีๆ ไปก็มีการคุยในโครงการของอมตะนคร หลังจากการเจรจาต่อรองกันในครั้งนั้นอำนาจต่อรองของเครือข่ายแม่พระธรณีที่ใช้สื่อเป็นเครื่องมือจนทำให้มีการพูดคุยกันขึ้นก็ได้ตกลงกับอมตะนครที่จะจัดตั้งคณะทำงานร่วมกันขึ้นมาหนึ่งชุดเพื่อทำงานร่วมกันระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคชุมชน โดยใช้ชื่อว่า “คณะทำงาน CHIA ชุมชน” ซึ่งประกอบด้วยเครือข่ายแม่พระธรณี ตัวแทนจากอมตะนคร และนักวิชาการ จากคณะทำงาน CHIA ชุมชนที่ตั้งขึ้นมานี้มีความพยายามในการพูดคุยระหว่างกัน ทำให้เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น ไว้นื้อเชื่อใจกันมากขึ้น โดยทางตัวแทนอมตะนครก็ได้สะท้อนความต้องการของผู้บริหารที่จะดำเนินโครงการให้เกิดขึ้นเพราะได้ลงทุนไปแล้ว แต่ในขณะเดียวกันก็อยากให้เกิดผลกระทบกับชุมชนน้อยที่สุด แกนนากลุ่มเครือข่ายแม่พระธรณีคนหนึ่งที่เป็นเลขาและผู้ประสานงานกลุ่มได้เล่าว่า “ตอนที่เรารอรองเวลามาเจรจาพูดคุยกันใหม่ถ้าอมตะนครก็ตกลง แต่เค้าก็ยังไม่มั่นใจว่าจะเป็นผลดีหรือไม่ แต่ก็ยอมรับข้อเสนอ เพราะต้องการหาช่องทางให้เราหยุด อยากเคลียร์ อยากพูดคุย อยากเสนอผลประโยชน์ ฯลฯ” แต่การพูดคุยกันในคณะทำงานนี้ก็ดำเนินไป และมองอนาคตร่วมกันว่าจะเป็นการร่วมมือกันแก้ปัญหาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพโดยออกเป็น “ธรรมนูญชุมชน” ขึ้นมา คณะทำงาน CHIA ชุมชนได้ดำเนินโครงการไปช่วงหนึ่งก่อนที่จะมีเหตุการณ์น้ำท่วม ทำให้คณะทำงานนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสภาบริหารจัดการกลุ่มน้ำคลองหลวง บริบทการทำงานจึงขยายและใหญ่ขึ้น ถ้าประเมินความสำเร็จในช่วงเจรจาต่อรอง เครือข่ายแม่พระธรณีสามารถใช้วิธีการพูดคุยจนสามารถปิดโรงงานที่ละเมิดสิทธิชุมชนและสร้างปัญหาในพื้นที่ไปทั้งสิ้น 3 โรงงาน

ส่วนการสนับสนุนของชาวบ้านในช่วงการเจรจาต่อรอง ชาวบ้านยังให้ให้การสนับสนุนเครือข่ายแม่พระธรณียังคงมีอยู่ต่อเนื่องซึ่งจะเพิ่มจะลดตามสถานการณ์ แต่จะมีกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นแนวร่วมของกลุ่มอยู่ตลอด สำหรับชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งจะเป็นพวกนี้เฉยกับปัญหา ไม่ได้ให้การสนับสนุนและก็ได้ไม่ได้คัดค้าน ปัจจุบันการต่อสู้ยังใช้สันติวิธีในการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหว และทางอมตะนครก็เข้ามาร่วมมือกับกลุ่มมากขึ้นในการให้ความช่วยเหลือชุมชนโดยใช้ CSR ผ่านนักการเมือง

ท้องถิ่น แต่เงินจำนวนนั้นไม่ได้มากระจายถึงชุมชนทั้งหมด เช่น อมตะนครให้งบประมาณท้องถิ่นเพื่อสร้างถนน เงินจะถึงมือบริษัทรับเหมาส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งนักการเมืองจะเก็บไว้เอง การ CSR ผ่านนักเมืองท้องถิ่นส่งผลดีในแง่คะแนนเสียงในการเลือกตั้งและอมตะนครคิดว่าสามารถซื้อใจชาวบ้านได้ ทางกลุ่มตอบรับไม่ตรีที่อมตะนครมอบให้เนื่องจากต้องพึ่งทรัพยากรจากอมตะนครในหลายๆ ด้าน แต่ในขณะที่เดียวกันทางกลุ่มก็ได้สร้างสมดุลทางการเมืองเพื่อที่จะใช้ในการคานอำนาจกับอมตะนครด้วย เพื่อไม่ให้ตกเป็นรองในยามที่ต้องต่อสู้กับอมตะนคร

กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างอมตะนคร เครือข่ายแม่พระธรณี และชาวบ้าน เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากในช่วงปี 2556 หลังเหตุการณ์น้ำท่วม เพราะทุกฝ่ายต่างมีจุดร่วมเดียวกันในฐานะผู้ประสบภัย มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยตกลงที่จะจัดตั้งสภาบริหารจัดการกลุ่มน้ำโดยเครือข่ายแม่พระธรณีเข้าไปเป็นกองเลขา ส่วนประธานเครือข่ายแม่พระธรณีต้องรับหน้าที่รองประธานสภาบริหารจัดการกลุ่มน้ำคลองหลวง นอกจากนี้กลุ่มที่เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสภาฯ มีทั้งกลุ่มนักวิชาการ ข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น และประชาชนคนอื่นๆ ซึ่งความร่วมมือนี้ส่งผลดีในการจัดการปัญหาทรัพยากรและยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอมตะนครกับเครือข่ายแม่พระธรณีมีทิศทางที่ดี เพราะต่างมองกลุ่มอื่นๆ ด้วยสายตาที่เข้าใจมากขึ้น เครือข่ายแม่พระธรณีก็เข้าใจว่าอมตะนครได้ลงทุนสำหรับเตรียมพร้อมโครงการไปแล้วด้วยเงินจำนวนมาก ถ้าโครงการไม่สามารถเกิดขึ้นได้ อมตะนครคงไม่ยอมเพราะจะขาดทุน ดังนั้นสมาชิกของเครือข่ายแม่พระธรณีจึงมาพูดคุยกันว่าจะทำอย่างไรให้ชุมชนได้ประโยชน์มากที่สุด ด้วยการต่อรองกับอมตะนครว่าถ้าหากจะมีโครงการใหม่ อย่างเช่นเมืองวิทยาศาสตร์ ต้องมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและสิ่งแวดล้อม เช่น ห้องปรับปรุงและพัฒนาสายพันธุ์ข้าวหรือสัตว์น้ำ ชาวบ้านพยายามจะเจรจาให้เกิดพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์และเป็นพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการจัดการ ในขณะที่อมตะนครก็เริ่มเข้าใจชาวบ้านมากขึ้นถึงสิ่งที่เรียกร้องเพื่อชุมชน เพราะอมตะนครเริ่มเข้าใจแล้วว่าการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ถ้าได้รับการสนับสนุนจะทำให้สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนได้ ไม่เกิดปัญหาตามมาภายหลัง อมตะนครพยายามที่จะช่วยเหลือชุมชนโดยทำ CSR ผ่านเครือข่ายแม่พระธรณีมายังชาวบ้านแทนที่จะผ่านนักการเมืองท้องถิ่นเช่นเดิม เพราะการสนับสนุนของอมตะนครทั้งเงินและอุปกรณ์เมื่อผ่านช่องทางนี้ประชาชนจะได้รับจริง เช่น การสนับสนุนอุปกรณ์และเรือในการขุดลอกคลอง ทำการจัดจ้างผ่านคณะกรรมการร่วมเพื่อทำความสะอาดสถานที่สาธารณะ เป็นต้น

การสร้างสมดุลทางการเมืองของเครือข่ายแม่พระธรณีอาจจะแบ่งได้เป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ ภายในในกลุ่ม และภายนอกกลุ่ม การสร้างสมดุลทางการเมืองจากภายในกลุ่มเพื่อเป็นอำนาจต่อรองกับอมตะนคร แกนนำทุกคนต่างยึดมั่นในจุดยืนของกลุ่มโดยไม่หันไปหวงกับการถูกโจมตี

ว่ารับผลประโยชน์ เพราะในความเป็นจริงแก่นำไม่ยอมรับเงินจากอมตะนครที่หยิบยื่นให้ อีกทั้งกลุ่มคนที่ร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายต่างมีศักยภาพ เงินจึงไม่สามารถชักจูงได้ วิธีการที่ทางกลุ่มเลือกนำมาใช้กับอมตะนครก็ช่วยสร้างสมดุลภายในด้วย เพราะเป็นการทำลายภาพลักษณ์ของตัวประธานบริษัท ที่เป็นบุคคลต้นแบบและเป็นนักบริหารที่พร้อมไปด้วยคุณธรรมจริยธรรมด้วย โดยการเผยแพร่เรื่องราวที่เป็นความจริงในพื้นที่ออกสู่สาธารณะ และจากเหตุการณ์ความรุนแรงที่เคยเกิดขึ้นกับแก่นนำกลุ่ม ทำให้คนภายนอกมองอมตะนครที่มีฐานะเป็นคู่ขัดแย้งว่าสิ่งการให้เกิดความรุนแรงขึ้น ดังนั้นท่าทีที่อมตะนครมีกับกลุ่มจึงต้องปรับเปลี่ยน โดยพร้อมที่จะสนับสนุนชุมชน และทำให้ชาวบ้านยอมรับความช่วยเหลือจนเกิดความรู้สึกถึงความเป็นมิตร ส่วนการสร้างสมดุลทางการเมืองจากภายนอกมาจากเครือข่ายแม่พระธรณีที่มีสมาชิกหลากหลายจึงทำให้มีพันธมิตรที่คอยช่วยเหลือมากมาย ทั้งองค์กรของรัฐ องค์กรอิสระ สื่อมวลชน หรือบุคคลสำคัญในสังคมที่ให้การสนับสนุนอยู่ เช่น คุณอนันต์ ปันยารชุน เข้ามาเป็นคนกลางในการประสานให้อมตะนครกับแก่นนำเครือข่ายแม่พระธรณีมาพูดคุยกัน หรือพระไพศาล วิสาโล ได้ให้เงินเพื่อขับเคลื่อนขบวนการต่อสู้เป็นจำนวน 50,000 บาท เป็นต้น เครือข่ายแม่พระธรณีมีพันธมิตรหรือเพื่อนที่มาสนับสนุนกลุ่มเพิ่มขึ้นจากการเกิดขึ้นของสภาบริหารจัดการลุ่มน้ำคลองหลวง ซึ่งส่งผลดีต่อการเคลื่อนไหวต่อไปในอนาคตเพราะมีกองทุนที่จะทำให้พลังของกลุ่มมีเพิ่มขึ้น สองส่วนที่ถูกสร้างขึ้นจึงเป็นเครื่องมือที่เครือข่ายแม่พระธรณีมีอำนาจพอที่จะต่อสู้กับอมตะนครที่เป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ มีอำนาจทางการเงิน และมีอิทธิพลครอบงำนักการเมืองท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนหลายๆ ราย พลังอำนาจที่เครือข่ายแม่พระธรณีนำมาใช้เกิดจากความร่วมมือ การมีพันธมิตรให้การสนับสนุน จึงทำให้กรณีนี้เป็นประเด็นที่อยู่ในความสนใจของสาธารณชน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

6.4 การสร้างเครือข่าย

การขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนอกจากการใช้กลยุทธ์ต่อสู้เพื่อที่จะเอาชนะฝ่ายตรงข้ามแล้ว การมีผู้สนับสนุนที่ให้ความช่วยเหลือก็สำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากพวกเขาจะกลายเป็นพันธมิตรที่คอยเติมเต็มในสิ่งที่ขบวนการยังขาด และเพิ่มพูนในสิ่งที่เครือข่ายแม่พระธรณีมีแล้วให้มีมากขึ้น การเคลื่อนไหวต่อสู้ไม่โดดเดี่ยว ทั้งยังจะช่วยเป็นกองทุนที่ทำให้การเคลื่อนไหวมีพลังอีกด้วย เพราะฉะนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงจำเป็นต้องอาศัยการสร้างเครือข่ายเพื่อให้ขบวนการมีพลังความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น แต่การสร้างเครือข่ายก็ไม่ได้ประสบความสำเร็จเสมอ เพราะในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน จะมีทั้งกลุ่มคนที่มีเป้าหมายร่วมกันและกลุ่มคนที่มีเป้าหมายต่างกัน

กลุ่มที่มีเป้าหมายเหมือนกันจะเป็นพันธมิตรที่เข้ามาสนับสนุนให้ความช่วยเหลือ ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่ง จะกลายเป็นคู่แข่งของขบวนการ

พันธมิตรที่เข้ามาช่วยเหลือเครือข่ายแม่พระธรณีเพื่อให้ยังคงรักษาพื้นที่อาหาร สิ่งแวดล้อม และสิทธิชุมชนของตนเองเอาไว้ได้มีหลายกลุ่มด้วยกัน ในช่วงเริ่มแรกของการก่อร่าง เครือข่าย องค์กรพัฒนาเอกชน คือกลุ่มคนแรกๆ ที่เข้ามาช่วยกำหนดการต่อสู้ เนื่องจากไม่เคยเกิด เหตุการณ์แบบนี้ขึ้นมาก่อนภายในชุมชน จึงทำให้สมาชิกในกลุ่มยังขาดประสบการณ์ การเคลื่อนไหว ถือเป็นเรื่องที่ใหม่มากสำหรับสมาชิกหลายคน นักพัฒนาเอกชนจึงทำหน้าที่เสมือนเป็นที่เลี้ยงที่สอนให้ เดิน คอยบอกว่าต้องใช้กลยุทธ์ไหน ทำอะไรบ้าง ไปพบกับใคร เข้าทางไหน จึงจะทำให้การเคลื่อนไหว สำเร็จได้โดยง่าย การเคลื่อนไหวที่ผ่านมา นักพัฒนาเอกชนก็ประสานให้รู้จักกับคุณอนันท์ ปันยารชุน คุณอนันท์ ปันยารชุนเข้ามาเป็นตัวกลางให้กับกลุ่ม (แต่การเจรจากับอมตะนครก็ไม่ได้ เกิดขึ้นและไม่ประสบความสำเร็จ) และทำให้การเคลื่อนไหวของเครือข่ายแม่พระธรณีเป็นที่รับรู้ในแวด วงที่กว้างขวางขึ้น เครือข่ายแม่พระธรณีได้รู้จักคนเยอะขึ้น ทางกลุ่มได้รับเงินสนับสนุนจากพระ ไพศาล วิสาโล ซึ่งเป็นรางวัลที่ท่านได้จากอมตะนคร เพื่อมาสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มด้วย นอกจากนี้ นักพัฒนาเอกชนยังช่วยสนับสนุนข้อมูลบางอย่างที่ทางกลุ่มไม่สามารถสืบค้นได้ และ ชักชวนเครือข่ายเยาวชนอย่างกลุ่มเด็กที่ทำกิจกรรมสังคมอย่างกลุ่มเรือนซึ่งสนใจประเด็นเคลื่อนไหว ทางสังคมให้เข้ามาช่วยทำงานร่วมกับเครือข่ายแม่พระธรณี กลุ่มเรือนได้เข้ามาช่วยจัดเวทีประชา พิจารณ์ เสนอปัญหา แยกประเด็นปัญหา ทำเอกสาร ทำโปสเตอร์ ช่วยถอดบทเรียนและสรุปบทเรียน ให้กับกลุ่ม แต่การทำงานของ นักพัฒนาเอกชนก็มีลักษณะสุดโต่ง ไม่ให้ทางกลุ่มได้เจรจากับคู่ตรง ข้ามเลย อย่างเช่นกรณีที่คุณอนันท์ เข้ามาช่วยเป็นคนกลางเพื่อให้เกิดการพูดคุยระหว่างอมตะนคร กับเครือข่ายแม่พระธรณี ก็ไม่ได้เกิดขึ้น สาเหตุหนึ่งคือ นักพัฒนาเอกชนกลัวว่าทางเครือข่ายแม่พระ ธรณีจะเปลืองพลัง และอีกหลายๆ ครั้งก่อนหน้านีที่ทางอมตะนครติดต่อขอเจรจาก็ไม่ได้เกิดขึ้น จน เมื่อเวลาผ่านไปทำให้แกนนำบางคนรู้สึกเสียตายโอกาส เพราะถ้ามีการพูดคุยกันก่อนหน้านี เหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่อาจจะไม่เกิดขึ้น ซึ่งช่วงนั้นเป็นช่วงที่ผลกระทบของนิคมอุตสาหกรรม อมตะนครได้สร้างปัญหาให้กับภาพลักษณ์ของคุณวิกรม กรมดิษฐ์ จึงถือได้ว่าเป็นช่วงที่เหล็กกำลัง ร้อน อมตะนครพร้อมที่จะพูดคุยเพื่อลดความเสียหายในสายตาของสังคม ทางกลุ่มมองว่าการพูดคุย ทำความเข้าใจจะเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยหาทางออกให้กับปัญหา โดยเครือข่ายแม่พระธรณีจะพูดคุย ด้วยความจริงใจและยึดมั่นในจุดยืนที่มั่นคงของตนเอง อีกกลุ่มที่ถือว่าให้ความช่วยเหลือเครือข่ายแม่ พระธรณีมาตั้งแต่ช่วงแรกๆ จนถึงปัจจุบัน คือ กลุ่มนักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัย ซึ่งมาจากการ แนะนำต่อกันมาของคนรู้จัก ทางกลุ่มจะขอความช่วยเหลือเรื่องข้อมูลเพื่อมาใช้ประกอบการ ต่อสู้ และทางกลุ่มจะปรึกษาหรือขอคำแนะนำจากนักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัยในประเด็นที่

ต่างกันออกไปตามความถนัดของแต่ละท่าน เช่น ดร. เขียว ซึ่งเคลื่อนไหวในประเด็นเรื่องกากขยะ อุตสาหกรรมบริเวณพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบังก็ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับกลุ่ม เพื่อให้มาปรับใช้กับการเคลื่อนไหวของเครือข่ายแม่พระธรณี

พันธมิตรอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาช่วยเครือข่ายแม่พระธรณีคือ สื่อมวลชนและสื่อสังคมออนไลน์ สื่อมวลชนที่ทำหน้าที่เสนอข่าวออกไปคือโทรทัศน์ ช่อง ThaiPBS, ASTV, TNews ซึ่งเป็นสามช่องแรกๆ ที่เข้ามาช่วยทำข่าวให้ ต่อมาจึงมีช่อง 3, 5, 7, 9 ที่มาติดตามปัญหาในพื้นที่ เมื่อมีประเด็นความเคลื่อนไหวทางกลุ่มจะขอความช่วยเหลือให้นักข่าวช่วยทำข่าวเสนอสิ่งที่เกิดขึ้นออกไป ซึ่งก็ได้รับการช่วยเหลือเป็นอย่างดี ส่วนการสื่อสารผ่านสังคมออนไลน์เป็นการสื่อสารรูปแบบใหม่ที่ทางเครือข่ายแม่พระธรณีนำมาใช้ได้ไม่นาน โดยแกนนำจะเข้าไปบอกเล่าเรื่องราวผ่านหน้าส่วนตัวของตนเองหรือเขียนลงหน้าส่วนตัวของคุณวิกรม กรมดิษฐ์ ใน Facebook กระแสตอบรับในสังคมออนไลน์ทำให้เกิดคำถามกับคุณวิกรม กรมดิษฐ์ว่าสิ่งที่คุณวิกรมต้องการสื่อออกไปในแง่ของพุทธศาสนิกชนที่ดี นักธุรกิจที่เป็นตัวอย่างให้กับคนอื่น ๆ แต่เบื้องหลังชื่อเสียงและการประสบความสำเร็จจะต้องมีคนกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบ ประชาชนเกิดการรับรู้ปัญหาของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครที่สร้างผลกระทบกับสิทธิชุมชนของชาวบ้านโดยรอบออกไปในวงกว้าง เกิดแนวร่วมของคนในพื้นที่ที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวเข้ามาร่วมมากขึ้น บางคนก็เข้ามาซักถามด้วยความสงสัยและสนใจ ขณะที่สาธารณชนที่ทราบเรื่องราวก็พูดคุยวิพากษ์วิจารณ์และสนใจติดตามปัญหา คนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้จึงไม่สามารถเพิกเฉยกับปัญหาต่อไปได้ นอกจากนี้พันธมิตรที่เป็นกลุ่มเคลื่อนไหวในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชนอย่างกรณีเขาหินซ้อน หรือชาวบ้านจากปราจีนบุรี ได้มาเล่าประสบการณ์การต่อสู้ของตนเองให้กลุ่มฟัง สำหรับเครือข่ายภาคตะวันออกเฉียงเหนือและกลุ่มเพื่อนตะวันออกก็เข้ามาให้คำปรึกษา พูดคุยและทำงานร่วมกัน ซึ่งมีประเด็นการทำงานที่ใกล้เคียงกัน แต่การวางแผนในอนาคตที่จะเปลี่ยนภาคตะวันออกนั้นทางเครือข่ายแม่พระธรณีมองว่าเป็นไปได้ยากที่จะทำสำเร็จ เพราะพลังยังมีไม่มากพอและเป็นเรื่องที่ใหญ่มากเกินความสามารถเนื่องจากการเปลี่ยนที่นโยบายและโครงสร้าง

สำหรับการสร้างเครือข่ายกับนักการเมืองในพื้นที่ยังคงไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากนักการเมืองท้องถิ่นบางคนมีผลประโยชน์ทับซ้อนจากการคงอยู่ของนิคมอุตสาหกรรม นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครทำให้พวกเขา มีรายได้จากแรงงานที่เข้ามาทำงานทั้งการให้เช่าหรือซื้อที่พักอาศัย การบริการรถรับ-ส่งแรงงาน และบางส่วนจะได้ผลประโยชน์ถ้าโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครอีกแห่งหนึ่งเกิดขึ้น เนื่องจากตนเองทำหน้าที่เป็นนายหน้าขายที่ดิน เมื่อทราบภายในจากอมตะนครว่าจะเกิดโครงการนิคมอุตสาหกรรมแห่งที่สองในพื้นที่นี้ๆ ก็ไปกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้านในราคาที่ถูกลงกว่าอมตะนครให้ เพื่อนำมาหากำไรจากราคาที่สูงขึ้น ชาวบ้านเมื่อไม่รู้ก็ยอมขายที่ให้ไป

เพราะเห็นว่าได้ราคาดีกว่าเดิม พอมารู้ความจริงทีหลังก็ทำให้เสียใจและบางคนถึงขั้นป่วยมีอาการทางจิต ถ้าหากโครงการนี้เกิดขึ้นไม่ได้ ที่ดินที่ซื้อเอาไว้จะขายไม่ได้ เงินที่สูญหายไปก็จะจมอยู่กับที่ดินเหล่านั้น จึงทำให้นักการเมืองเหล่านี้พยายามที่เข้ามาขัดขวางการเคลื่อนไหวของเครือข่ายแม่พระธรณี และมองว่าคนที่ออกมาคัดค้านการเกิดนิคมอุตสาหกรรมเป็นศัตรูฝ่ายตรงข้าม ทำให้คนอื่นมองว่ากลุ่มนี้คือพวกขัดขวางความเจริญ การพัฒนาที่จะสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในพื้นที่เกิดขึ้นไม่ได้ และการเรียกร้องเป็นไปเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตนมากกว่า การที่คู่อริของเครือข่ายแม่พระธรณีคือนักการเมืองท้องถิ่น ส่งผลต่อจำนวนคนที่ออกมาเคลื่อนไหวด้วย เพราะชาวบ้านกลัวจะได้รับอันตรายและไม่อยากมีปัญหาเกี่ยวกับนักการเมืองท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพล แต่ก็มีนักการเมืองท้องถิ่นบางส่วนที่มาเข้าร่วมกับกลุ่ม ทำหน้าที่ดูแลชุมชนและปกป้องผลประโยชน์ของชาวบ้านเอาไว้ คอยให้ข้อมูลที่มาจากทางจังหวัด เป็นหูเป็นตาในยามที่เครือข่ายแม่พระธรณียังไม่รู้ข้อมูลการเคลื่อนไหวของอสมตะนคร แม้นักการเมืองท้องถิ่นจะมองว่าเครือข่ายแม่พระธรณีเป็นศัตรู แต่ทางกลุ่มก็พยายามดึงคนเรานั้นมาอยู่ข้างเดียวกัน เปิดกว้างให้เขาสามารถเข้าร่วมทำกิจกรรม การที่เครือข่ายแม่พระธรณีไม่ปิดกั้นเพราะมองว่าความร่วมมือน่าจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการปกป้องพื้นที่หรือชุมชนของพวกเขาเอาไว้ได้

6.5 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งและความอ่อนแอ

เมื่อขบวนการเคลื่อนไหวเกิดขึ้นและดำเนินการเคลื่อนไหวไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง สมาชิกจะเริ่มเห็นถึงข้อดีข้อเสียของวิธีการที่นำมาใช้ จุดที่ทางกลุ่มทำได้ดีแล้ว และจุดที่ทางกลุ่มยังคงบกพร่องต้องแก้ไข เพื่อปรับปรุงในส่วนที่เป็นปัญหาของขบวนการ ซึ่งการจะมองเห็นนั้นต้องมาจากการประเมินและทบทวนบทเรียนร่วมกันของแกนนำและสมาชิก ซึ่งแต่ละกลุ่มย่อมที่มีปัจจัยที่ต่างกันและมีตัวแปรที่ไม่เหมือนกันด้วย เครือข่ายแม่พระธรณีมองว่าข้อได้เปรียบที่ตัวเองมีคือการไม่รับผลประโยชน์ของแกนนำทุกคนแม้จะมีการหยิบยื่นจากอสมตะนครมาให้ด้วยจำนวนเงินที่มาก แต่ทุกคนมองว่าเรื่องที่ทำอยู่คือการทำเพื่อชุมชน ถ้าไม่สู้ต่อเราจะอยู่กันไม่ได้เพราะสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย การต่อสู้เพื่อดำรงรักษาวินัยชีวิตแบบเดิมๆ และข้อได้เปรียบอีกข้อหนึ่งคือ เครือข่ายแม่พระธรณีมีคนภายนอกให้การสนับสนุนกระบวนการการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น เมื่ออสมตะนครเห็นรายชื่อที่ปรึกษาเครือข่ายแม่พระธรณีที่ต่างเป็นคนมีชื่อเสียงในสังคม จึงทำให้เกิดความย่าเกรงเครือข่ายที่มีคนที่อำนาจให้การหนุนหลัง ทั้งที่จริงๆ แล้วขบวนการมีคนที่ร่วมเคลื่อนไหวอยู่แค่จำนวนหนึ่งเท่านั้น

สิ่งหนึ่งที่ทางเครือข่ายแม่พระธรณีได้วิเคราะห์แล้วเห็นว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและความอ่อนแอของกลุ่มน่าจะมาจากตัวแปรที่สำคัญ 4 ปัจจัย คือ ปัจจัยแรกคือเรื่อง

ของกำลังคน ชาวบ้านที่ออกมาช่วยเคลื่อนไหวกับเครือข่ายแม่พระธรรมมีจำนวนไม่มากนัก สาเหตุมาจากแต่เดิมพื้นที่สงบ ชาวบ้านต่างประกอบอาชีพของตนเอง ก่อนการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชาวบ้านยังไม่สังเกตเห็นหรือรับรู้ความผิดปกติจนเกิดนิคมอุตสาหกรรมขึ้นมาแล้ว จึงไม่สามารถทำอะไรได้เลย ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าความตื่นตัวของชาวบ้านในพื้นที่มีน้อยมาก และชาวบ้านบางส่วนสยบยอมต่อปัญหาและผลกระทบหน้าที่การดูแลชุมชนให้เป็นของนักการเมืองท้องถิ่น ด้วยมองว่าปัญหาที่เกิดขึ้นมาเป็นหน้าที่ของผู้แทนที่ต้องเข้าไปจัดการ แต่ผู้แทนที่ชาวบ้านฝากความหวังไว้ หลายคนๆ ก็ไม่ได้ทำหน้าที่ของตนเองเพราะมีส่วนได้ส่วนเสียกับการมีนิคมอุตสาหกรรมมตะนครขึ้นในพื้นที่ แล้วการที่นักการเมืองท้องถิ่นแสดงตัวอย่างชัดเจนว่าสนับสนุนการเกิดขึ้นของนิคมอุตสาหกรรม ทำให้ชาวบ้านกลัวอิทธิพลไม่กล้าที่จะออกมาช่วยกับขบวนการเคลื่อนไหวกัดค้ำกัน อีกทั้งในพื้นที่ชาวบ้านที่เป็นคนดั้งเดิมมีจำนวนไม่มากเมื่อเทียบคนต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาอาศัยตามความเจริญที่เกิดขึ้น ดังนั้นเมื่อประเมินในภาพรวมกำลังคนที่เป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิมจึงมีไม่มากนัก เมื่อถึงจุดเปลี่ยนของขบวนการในแต่ละช่วงก็จะส่งผลต่อจำนวนคนที่มาเข้าร่วมอย่างช่วงแรกที่รวมกลุ่มเป็นเครือข่ายแม่พระธรรมยังมีไม่มากนัก แต่ค่อยๆ เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ จนถึงจุดที่การเคลื่อนไหวนำไปสู่ความรุนแรง แกนนำถูกยิงทำให้ชาวบ้านหวาดกลัวกับเหตุการณ์ไม่กล้าออกมาช่วยเคลื่อนไหวกับกลุ่ม แนวร่วมในตอนนั้นถือว่าลดจำนวนลงแต่ก็จะถามข่าวคราวคืบหน้าของการต่อสู้หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบ้างจากแกนนำเครือข่าย จุดเปลี่ยนของจำนวนคนที่ออกมาช่วยเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งตอนเหตุการณ์น้ำท่วม ชาวบ้านที่ออกมาช่วยเคลื่อนไหวกับเครือข่ายแม่พระธรรมมีมากขึ้น เพราะตนเองและครอบครัวได้รับความเดือดร้อน และสาเหตุหนึ่งของปัญหาก็มาจากการเกิดขึ้นของโครงการนิคมอุตสาหกรรมมตะนครในพื้นที่ และช่วงนี้เองที่กำลังคนมีมากขึ้นจึงทำให้เกิดการพูดคุยที่จะจัดการกับปัญหาเรื่องน้ำ กำลังคนจึงกลายเป็นพลังที่จะช่วยเหลือกันภายในชุมชนและภายในเครือข่ายแม่พระธรรมเพราะกลับมาตื่นตัวและใส่ใจกับปัญหาอีกครั้ง

เมื่อดูกำลังแรงงานซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งจะพบว่า คนที่เคลื่อนไหวยู่ในเครือข่ายแม่พระธรรมมักจะเป็นคนวัยกลางคน มีอายุเริ่มตั้งแต่สามสิบปลายๆ จนถึงคนอายุหกเจ็ดสิบปี คนรุ่นใหม่ที่ยังเป็นคนหนุ่มคนสาวนั้นไม่มีเข้ามาช่วยในขบวนการเลย ซึ่งอาจจะส่งผลต่อความมั่นคงของกลุ่มในอนาคตได้ เพราะไม่มีคนเข้ามารับช่วงต่อ ไม่มีคนเข้ามาเรียนรู้ปัญหา และศึกษาวิธีการต่อสู้ที่ทางกลุ่มใช้ สิ่งที่คนรุ่นลูกบ้านนี้อาจจะต้องหมดไป ถ้าเด็กรุ่นใหม่ไม่ใส่ใจปัญหาในชุมชนของตน สาเหตุอาจเพราะวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป คนรุ่นใหม่ประกอบอาชีพตามโรงงาน ได้ประโยชน์จากการมีนิคมอุตสาหกรรม ไม่มีเวลาว่างที่จะมาเข้าร่วม หรือยังมองไม่ออกว่าผลกระทบจะส่งผลใหญ่ขนาดไหนต่อชุมชน โดยทางกลุ่มถือว่าการไม่มีคนรุ่นใหม่ๆ มาเป็นแนวร่วมเลยนั้นเป็นปัญหาสำคัญที่ทางกลุ่มต้อง

เร่งแก้ไข ด้วยการเริ่มปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชนหรือเด็กเล็กในเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติตั้งแต่ยังเด็ก

ส่วนกำลังเงิน การเข้าร่วมเคลื่อนไหวในแต่ละครั้ง ชาวบ้านจะใช้จ่ายด้วยเงินของตนเอง ถ้าเป็นการเคลื่อนไหวในพื้นที่ที่เอาข้าวไปทานเอง ออกค่ารถเอง ซึ่งแต่ละครั้งไม่ก็บาท จึงไม่ได้กระทบกับค่าใช้จ่ายส่วนตัวมากมาย หรือเป็นในลักษณะลงขันใครมีอะไรก็เอามาช่วยๆ กัน ข้าวคนละหม้อแกงคนละหม้อ ถ้าเป็นการประชุมบางครั้งแกนนำบางคนก็เป็นเจ้าภาพ ซึ่งลักษณะนี้เกิดขึ้นในช่วงแรกที่ยังไปเคลื่อนไหวในพื้นที่อยู่ แต่เนื่องจากทางกลุ่มประเมินการเคลื่อนไหว และได้ปรับยุทธวิธีการต่อสู้กลุ่มเป็นการเจรจาพูดคุย การใช้จ่ายเงินก็น้อยลง เนื่องจากเคลื่อนไหวเป็นรายประเด็น ค่าใช้จ่ายที่ใช้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นค่ารถ หรือเป็นค่าโทรศัพท์บ้าง ซึ่งผู้ที่ออกมาส่วนใหญ่มองว่าไม่ได้กระทบเรื่องเงินมากมาย แม้ทางอมตะนครพยายามให้เงินกับแกนนำคนละจำนวนหนึ่งด้วย แต่แต่ละคนก็ไม่รับ เพราะถือว่าการที่สู้แล้วใช้เงินตัวเอง ไม่รับเงินเพื่อยุติการเคลื่อนไหวเป็นจุดเด่นของกลุ่มที่จะทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวยังคงเข้มแข็งได้ และการเคลื่อนไหวทุกคนต่างรู้สึกภูมิใจที่ได้สู้ด้วยตนเอง ดังนั้นปัจจัยเรื่องกำลังเงินถือว่าเป็นอุปสรรคสำหรับการเคลื่อนไหวบ้างในช่วงแรกๆ ของการก่อตั้งขบวนการเพราะการเคลื่อนไหวแบบเผชิญหน้าชัดเจน ต้องออกไปเคลื่อนไหวในสถานที่ต่างๆ ที่ทางอมตะนครเป็นคนจัดหรือมีการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับโครงการนิคมอุตสาหกรรม จึงถือได้ว่าในช่วงนั้นทั้งแกนนำและชาวบ้านที่ร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายแม่พระธรณีต้องออกเงินกันเองทั้งค่ารถ ค่าอาหาร ค่าโทรศัพท์ ฯลฯ แต่เมื่อการต่อสู้แบบการเจรจาต่อรอง การที่ต้องนำเงินส่วนตัวมาใช้จ่ายก็น้อยลง เพราะไม่ได้เคลื่อนไหวไปตามสถานที่ต่างๆ แต่เปลี่ยนมาเป็นตั้งรับเมื่อเกิดเหตุการณ์

สำหรับปัจจัยเรื่องอาชีพ แม้จะมีบางคนเมื่อออกมาเคลื่อนไหวมาทุ่มเทให้กับงานตรงนี้ การประกอบอาชีพปกติของตนก็ได้รับผลกระทบ เนื่องจากเวลาส่วนใหญ่ต้องเอามาใช้ในการต่อสู้ จึงต้องเริ่มปรับตัวเปลี่ยนไปทำงานอิสระ งานเกษตร ที่ควบคุมเวลาทำงานด้วยตนเอง จะเห็นว่าคนที่สามารถเข้าร่วมได้อย่างเต็มที่มีมักจะสามารถจัดสรรเวลาการทำงานของตนเองได้ เป็นเจ้าของกิจการ เป็นเกษตรกร หรือมีงานที่ไม่ต้องดูแลอยู่ตลอดเวลา นับได้ว่าเวลาที่เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่คนเข้าร่วมต้องเสียสละพอสมควร เพื่อให้งานส่วนรวมสามารถเดินหน้าต่อไปได้

ดังนั้นจะเห็นว่าทั้งกำลังคน กำลังแรงงาน กำลังเงิน และเวลาที่ใช้ในการเคลื่อนไหวร่วมกับเครือข่าย ทั้ง 4 ปัจจัยคือองค์ประกอบที่จะช่วยขับเคลื่อนให้การเคลื่อนไหวของขบวนการฯ หนึ่งเกิดขึ้นมาได้ การจะออกมาร่วมของกำลังคนแต่ละคนต้องอาศัยความกล้าเผชิญอันตรายและความเสี่ยงต่างๆ การตระหนักในปัญหา และการมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน ในขณะที่กำลังแรงงานคือกำลังที่จะขับเคลื่อนเครือข่ายแม่พระธรณีให้สามารถทำงานรักษาชุมชน ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทางอาหาร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอาไว้ได้ ณ ปัจจุบันกำลังแรงงานในส่วนนี้ยังคงทำงานอยู่เพราะมา

จากคนรุ่นหนึ่งที่ร่วมมือช่วยเหลือกัน แต่ถ้ามองต่อไปในระยะยาว อนาคตที่คนรุ่นหนึ่งสร้างมา ปกป้องมา อาจจะสูญหายไปกับการไม่รู้ของคนรุ่นใหม่ที่กำลังเติบโตขึ้นมาในตอนนี้อยู่ เนื่องจากยังไม่ได้ตระหนักในปัญหา และมองว่าให้คนรุ่นเก่าสู้ไปก่อน แต่ถ้าคนรุ่นใหม่ยังไม่ลุกขึ้นมาช่วยตอนนี้ การก่อตั้งขบวนการใหม่อาจต้องเริ่มจากศูนย์ในวันข้างหน้า หรือการต่อสู้ที่จะเริ่มใหม่อีกครั้งอาจจะไม่ทันการณ์เพราะต้นทุนทางสังคมของชุมชนไม่มีแล้ว ส่วนกำลังเงินและเวลาที่ใช้ในการเข้าร่วมการเคลื่อนไหว แม้จะต้องยอมจ่ายในส่วนของตนเองบ้าง แต่ทุกคนจะมองเพื่อประโยชน์ส่วนร่วมเป็นหลัก เป็นการต่อสู้ที่ต้องออกมาช่วยกัน นับว่าเป็นการเสียสละของสมาชิกแต่ละคนในเครือข่ายแม่พระธรณี ที่มีจิตสาธารณะ และไม่ทำให้เรื่องเงินและเวลากลายมาเป็นอุปสรรคจนทำให้การเคลื่อนไหวไม่สามารถเกิดและดำเนินต่อไปได้

บทที่ 7 สรุปและข้อเสนอแนะ

“เครือข่ายแม่พระธรณีและนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร” เป็นปฏิสัมพันธ์ของคู่ตรงข้ามระหว่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนและรักษาสิ่งแวดล้อม กับภาคธุรกิจที่ประกอบกิจกรรมเพื่อมุ่งหวังความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งทั้งสองกลุ่มเกิดขึ้นภายหลังจากนโยบายส่งเสริมการพัฒนาที่กำหนดให้จังหวัดชลบุรีเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม ภายใต้โครงการ Eastern Seaboard เริ่มแรกของการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครประมาณปี พ.ศ. 2532 ชาวบ้านในพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ก่อสร้างไม่ทราบมาก่อนว่าจะเกิดนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ไม่มีการรับฟังความคิดเห็นและให้ข้อมูลกับชาวบ้านแต่อย่างใด เพราะในขณะนั้นยังไม่มีกฎหมายที่ระบุเรื่องการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA : Environmental Impact Assessment) หรือรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (EHIA : Environmental Health Impact Assessment) จึงทำให้ขั้นตอนในการให้ความรู้แลกเปลี่ยนกับชาวบ้านไม่เกิดขึ้น เมื่อนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครดำเนินการไปสักระยะหนึ่ง ได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับชุมชนและชาวบ้าน ซึ่งเป็นปัญหาที่สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างมากให้กับพื้นที่ ทั้งวิถีชีวิต วิธีการผลิต สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครสร้างผลกระทบให้กับชุมชนมากที่สุดคือ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะเรื่องน้ำ เพราะปัญหาไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะพื้นที่เท่านั้น แต่ปัญหายังได้ขยายออกไปเป็นวงกว้างกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวมอีกด้วย ดังนั้นคนที่ได้รับความเสียหายจึงไม่ได้จำกัดแค่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบนิคมอุตสาหกรรม สำหรับปัญหาเรื่องน้ำ สามารถแบ่งออกเป็นปัญหาย่อยๆ ได้ 3 ปัญหาคือ

หนึ่ง ปัญหาเรื่องน้ำเสีย สาเหตุเกิดจากการปล่อยน้ำที่ไม่ได้มาตรฐานของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครและโรงงานภายในนิคมอุตสาหกรรมลงสู่คลองพานทองและคลองตำหรุ น้ำที่ถูกปล่อยออกมาจึงส่งผลกระทบต่อชาวบ้านตลอดทั้งสายน้ำที่ต้องใช้น้ำในการทำเกษตร การเลี้ยงสัตว์น้ำ และนำน้ำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค ผลที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากนั้น นอกจากชาวบ้านไม่สามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติ ผลผลิตได้รับความเสียหายแล้ว หลายๆ คนต้องละทิ้งจากอาชีพเดิมหรือต้องย้ายออกจากพื้นที่ไป จากการตรวจสอบของอนุกรรมการสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากร คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ก็ได้พบปัญหานี้เช่นเดียวกัน ผลที่ปรากฏคือมีการลักลอบปล่อย

น้ำเสียที่มีสารปนเปื้อนออกสู่ภายนอก แต่รายงานซึ่งแสดงการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครไม่สอดคล้องกัน โดยรายงานระบุว่า ทางอมตะนครมีระบบบำบัดน้ำเสียเพียงพอที่จะสามารถรับจำนวนน้ำเสียทั้งหมดที่เกิดขึ้น มีการแยกรางน้ำฝนออกจากรางน้ำเสีย และจะไม่มีการนำน้ำที่ได้รับการบำบัดแล้วนั้นออกสู่ภายนอก เนื่องจากน้ำที่ได้นั้นจะถูกนำกลับมาใช้ภายในนิคมอุตสาหกรรม ใช้รดน้ำต้นไม้ในพื้นที่สีเขียว หรือนำไปใช้ภายในสนามกอล์ฟ ส่วนโรงงานภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครนั้นก่อนที่จะปล่อยน้ำทิ้งลงสู่บ่อบำบัดน้ำเสียส่วนกลางจะต้องมีการบำบัดน้ำเสียภายในโรงงานจนกว่าจะได้มาตรฐานตามที่กำหนด

สอง ปัญหาขาดแคลนน้ำและแย่งชิงน้ำ ภาคตะวันออกรวมถึงจังหวัดชลบุรีมีปัญหาเรื่องน้ำแล้งในช่วงฤดูร้อนและช่วงฤดูการเพาะปลูกอยู่แล้ว แต่เมื่อเกิดภาคอุตสาหกรรมขึ้นมาทำให้ความต้องการการใช้น้ำเพิ่มสูงขึ้น ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือปัญหาการแย่งชิงน้ำระหว่างภาคเกษตรกรรม ภาคครัวเรือน ภาคบริการการท่องเที่ยว และภาคอุตสาหกรรม จนปัญหาลุกลามเกิดเป็นความรุนแรงระหว่างชาวบ้านกับอมตะนคร มีการเผาท่อส่งน้ำ จากการสำรวจความคิดเห็นของชาวบ้านรอบๆ โครงการของทางอมตะนครเอง ก็พบว่าในรายชื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมต่างได้รับผลกระทบจากปัญหาขาดแคลนน้ำเป็นจำนวนมาก

สาม ปัญหาน้ำท่วม ลักษณะที่ตั้งของอมตะนครมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ พอเข้าสู่ฤดูฝนหรือหน้ามรสุม ฝนตกลงมาน้ำจึงท่วมขัง แต่น้ำก็ท่วมไม่นานเพราะมีคูคลองและทางน้ำที่จะช่วยระบายน้ำลงสู่ทะเลอ่าวไทย แต่ปัญหาน้ำท่วมหนักขึ้นเนื่องจากเมื่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมและบ้านเรือนใหม่ๆ ขึ้นมาได้ถมที่ยกสูงขึ้น พื้นที่โดยรอบซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านท้องถิ่นดั้งเดิมจึงอยู่ระดับต่ำลงไป ประกอบกับคูคลองและทางเดินน้ำถูกถมเพื่อเพิ่มพื้นที่ก่อสร้างโรงงาน ก่อสร้างครัวเรือน และทำถนน เมื่อฝนตกน้ำจึงไม่สามารถหาทางออกตามธรรมชาติได้ บ้านเรือนชาวบ้านจึงได้รับผลกระทบหนักมาก จำต้องรับกับสภาวะที่นิคมอุตสาหกรรมป้องกันน้ำท่วมธุรกิจตนเองทำให้บ้านเรือนที่อยู่โดยรอบมีระดับน้ำท่วมที่สูงขึ้น

ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมอื่นๆ จะเป็นเรื่องคุณภาพอากาศ กลิ่น และเสียง ที่มีค่าเกินกว่ามาตรฐานซึ่งไม่สอดคล้องกับรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่ส่งให้กับสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ที่ระบุว่ามีการตรวจวัดค่าและทั้งหมดอยู่ในเกณฑ์ปกติ ส่วนปัญหานอกเหนือจากนี้จะเป็นปัญหาสาธารณสุขที่พบโรคใหม่และความไม่เพียงพอของยา บุคลากรทางการแพทย์ และอุปกรณ์ทางการแพทย์ ปัญหาทางด้านสังคม เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคติดต่อ ปัญหาประชากร ฯลฯ

จึงเห็นได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติไม่ใช่เพียงแค่ปัจจัยการผลิต แต่ในแง่เศรษฐกิจ วิถีชีวิต วิธีการผลิต ความสัมพันธ์ในมิติสังคม การเมือง และวัฒนธรรมของ

ชุมชนและชาวบ้านต้องเปลี่ยนไปด้วย จึงเท่ากับว่าเป็นการเกิดขึ้นของนิคมอุตสาหกรรมได้ทำลายทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ฟังพาทัวเองได้จากการยึดโยงกันระหว่างสมาชิกในชุมชนนั้นๆ เป็นทุนที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชนเอง ต้องเปลี่ยนเป็นการพึ่งพิงทุนจากภายนอกชุมชนที่อุตสาหกรรมจะเป็นผู้กำหนดให้ ฉะนั้นการดำรงอยู่และความมั่นคงของชุมชนต้องเกิดจากคนในชุมชน แต่ ณ ตอนนี้อย่างนี้กำลังถูกทำลายจากคนนอกชุมชน ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติคือทุนชีวิตที่ทำให้เกิดความมั่นคงในการยังชีพได้ อีกทั้งทรัพยากรธรรมชาติยังมีคุณค่าต่อส่วนรวมที่สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกันจึงเป็นทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นของคนทุกคน จึงทำให้ทุนทางเศรษฐกิจนี้กลายเป็นทุนทางสังคมของชุมชน ดังนั้นเมื่อทรัพยากรธรรมชาติเป็นของคนทุกคน ไม่มีคนหนึ่งคนใดเป็นเจ้าของ ทุกคนจึงสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์กันร่วมได้ จำเป็นต้องมีการกำหนดสิทธิส่วนร่วมในการเข้าถึงทรัพยากร เพื่อให้การเข้าไปใช้ประโยชน์ต้องคำนึงถึงผู้อื่นที่จะใช้ทรัพยากรเหมือนๆ กันด้วยการกำหนดกฎกติกาในการใช้ประโยชน์ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากพฤติกรรมของผู้ใช้ที่จะมีลักษณะแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา

ตามแนวคิดของ Elinor Ostrom ได้เสนอวิธีการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมให้คงอยู่ จำเป็นจะต้องอาศัยการตกลงร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานของชล บุนนาค (2555) หลักสิทธิชุมชนที่เป็นสิทธิร่วมในการดูแลรักษา ออกกฎเกณฑ์ต่างๆ และป้องกันดูแลทรัพยากรร่วมร่วมกัน ไม่ใช่อำนาจหน้าที่เฉพาะของคนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด สิทธิชุมชนจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมเปิดพื้นที่ทางสังคมให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลอย่างทั่วถึง สามารถที่จะแสดงความคิดเห็น และได้เคลื่อนไหวทางสังคมด้วย เพราะที่ผ่านมาชาวบ้านมักถูกจำกัดสิทธิของตนเอง สิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นกลายเป็นสิทธิของปัจเจกชนหรือสิทธิเอกชนอย่างรัฐหรือเอกชนที่เข้ามาเป็นเจ้าของ ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและจัดการทรัพยากรแทน ซึ่งไม่ได้ก่อให้เกิดความเป็นธรรมกับสมาชิกทุกคน กลายเป็นว่าใครมีอำนาจมากกว่าจะได้เข้าถึงทรัพยากรมากกว่าและจะใช้ทรัพยากรนั้นอย่างไรก็ได้ แล้วถือว่าการพัฒนานั้นเป็นมุมมองที่มาจากคนเพียงกลุ่มเดียวที่ไม่ใช่การตัดสินใจจากคนทุกคน ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมอาจมาจากการให้ชาวบ้านได้ใช้สิทธิส่วนร่วมของประชาชนที่จะสามารถแสดงผ่านขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน (Public Hearing) ซึ่งเป็นกระบวนการทางกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถเข้ารับฟังผลกระทบจากโครงการหรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อก่อให้เกิดการแสดงความคิดเห็นก่อนการดำเนินการ ซึ่งที่สุดแล้วสิทธิชุมชนไม่ใช่เป็นเรื่องของการคัดค้านหรือการขัดขวางการพัฒนา แต่สิทธิชุมชนคือการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้สมาชิกได้ใช้สิทธิร่วมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม กำหนดกฎกติการ่วมกัน และแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรมโดยคำนึงถึงความยั่งยืน จึงจะทำให้การพัฒนาที่เกิดขึ้นเป็นการพัฒนาที่

แท้จริงและไม่ได้เป็นประโยชน์เพื่อคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นประโยชน์กับคนทุกคน การพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงจะดำรงอยู่ได้เพราะคำนึงถึงอนาคตไม่ใช่แค่การใช้ทรัพยากรในปัจจุบันเพียงอย่างเดียว

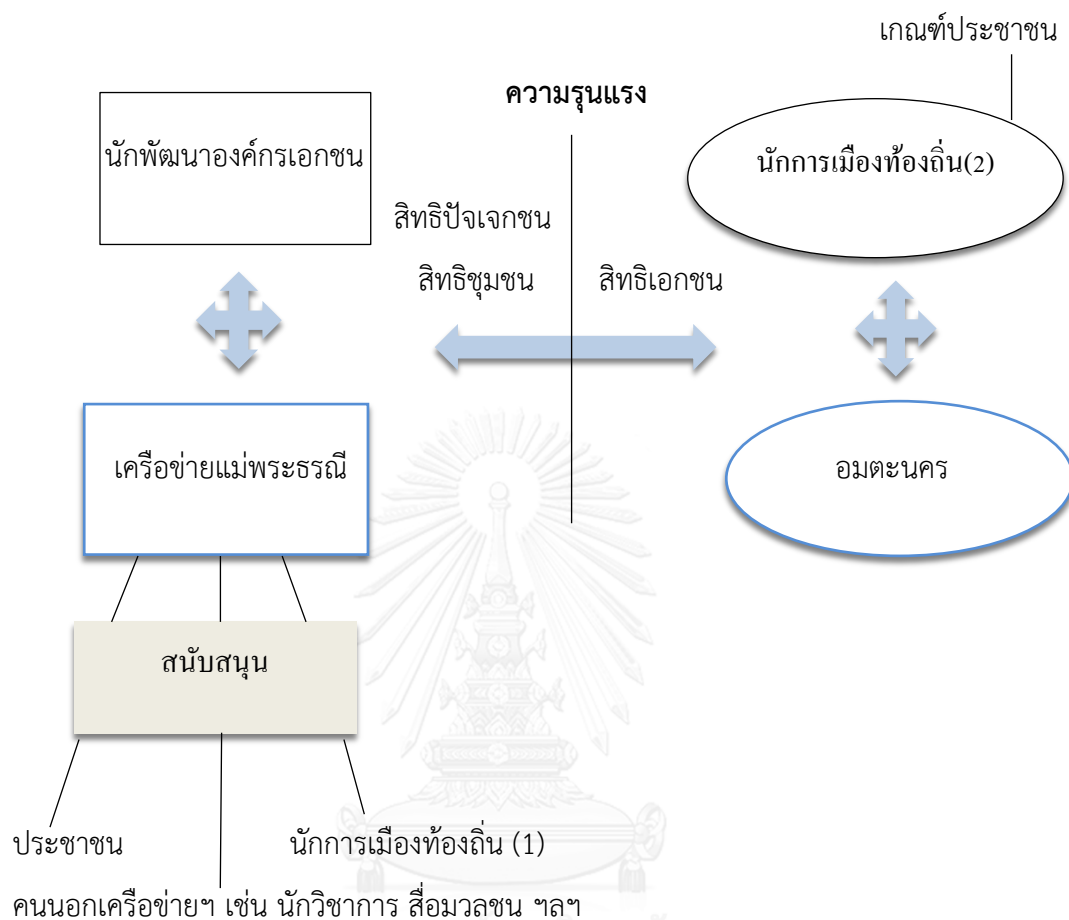
การจะได้มาซึ่งสิทธิชุมชนวิธีการหนึ่งอาจต้องอาศัยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อสร้างสังคมที่มีความหลากหลาย ให้แต่ละท้องถิ่นมีเสรีภาพในการกำหนดกฎกติกาของตนเอง ขึ้นมา ที่ผ่านมามีประเด็นการเคลื่อนไหวในแต่ละกลุ่มนั้นต่างกันไปตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นๆ แต่สิ่งที่การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนเหมือนกันคือการพยายามแสดงตัวตนของกลุ่มชาวบ้านที่จะขอเข้าไปมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูล คิดและตัดสินใจปัญหา หรือเป็นผู้กำหนดความเป็นไปที่จะเกิดขึ้นมาในท้องถิ่นตัวเองด้วย ซึ่งในช่วงแรกๆ ของการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่อย่างการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนยังคงประสบปัญหา เพราะเนื่องจากภาครัฐเป็นผู้กุมอำนาจและกระบวนการตัดสินใจรวมศูนย์ไว้ที่นั่น ดังนั้นขบวนการจึงต้องมีการปรับจุดมุ่งหมายของการเรียกร้องจากการเรียกร้องอันมีผลกระทบจากการพัฒนาให้เป็นเรื่องประโยชน์ของสังคมส่วนรวมมากขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรเป็นของคนทุกคน ชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตหากทรัพยากรของประเทศถูกทำลาย เพื่อเป็นการปลุกมโนสำนึกของประชาชนทั่วไปให้เข้ามาสนับสนุน

เครือข่ายแม่พระธรณีเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องเพื่อสิทธิชุมชนซึ่งเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ เกิดขึ้นมาจากความต้องการในการลดความเสียหายที่จะเกิดขึ้นหากมีนิคมอุตสาหกรรมแห่งใหม่ในพื้นที่ โดยได้ถอดบทเรียนจากโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 1 ดังนั้นทำให้คนที่ได้รับผลกระทบ หรือคาดว่าจะได้รับผลกระทบ หรือตระหนักในเรื่องผลกระทบจากนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครรวมตัวกัน คนที่เข้ามาร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายแม่พระธรณีจึงมีความหลากหลาย แต่มีจุดมุ่งหมายเหมือนกันที่จะเรียกร้องสิทธิชุมชน ปกป้องทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และรักษาพื้นที่อาหาร ก่อนที่จะมีเครือข่ายแม่พระธรณี ชาวบ้านบางส่วนที่อยู่บริเวณนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครโครงการแรกและเป็นผู้ได้รับผลกระทบได้ออกมาต่อสู้ในช่วงปี 2535 แต่ครั้งนั้นไม่ประสบความสำเร็จ เพราะชาวบ้านมีจำนวนไม่กี่คน ไม่ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มเช่นที่เกิดเป็นเครือข่ายแม่พระธรณีอย่างทุกวันนี้ และการเคลื่อนไหวในขณะนั้นเป็นการเลือกการเคลื่อนไหวในบางประเด็นเฉพาะหน้าที่ตนเองและชุมชนประสบปัญหาเท่านั้น บทบาทของนักการเมืองท้องถิ่นบางคนก็เข้ามาเป็นคนกลางรับหน้าที่ประสานให้แต่ก็ถูกคำเตือนจากอมตะนครจึงไม่ช่วยเหลือต่อ การสู้ของชาวบ้านจึงได้ยุติลงเมื่อเล็งเห็นอันตรายที่จะเกิดและโอกาสสำเร็จที่จะเป็นไปได้น้อยมาก ต่อมาเมื่อมีเหตุการณ์ว่าอมตะนครจะขยายโครงการอีกแห่งหนึ่งทำให้มีแนวร่วมเพิ่มขึ้น การเคลื่อนไหวของคนกลุ่มนี้จึงไปรวมกลุ่มกับคนที่ออกมาเคลื่อนไหวใหม่ๆ ในนาม “เครือข่ายแม่พระธรณี”

เครือข่ายแม่พระธรณีจัดเป็นองค์กรทางสังคมองค์กรหนึ่ง เนื่องจากสมาชิกแต่ละคนต่างมีบทบาทและหน้าที่ ไม่มีผู้นำที่ชัดเจนอย่างการเคลื่อนไหวของกลุ่มอื่น ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นของกลุ่ม เพื่อให้ทุกคนมีความสำคัญเท่าๆ กัน ภายในกลุ่มจะมีประธาน เลขาและผู้ประสานงาน ในขณะที่คนอื่นๆ ก็คือสมาชิกกลุ่ม ทุกคนจะทำหน้าที่ติดตามสถานการณ์ในพื้นที่ แก่ไขรับมือปัญหาเฉพาะหน้า โดยแต่ละคนจะทำงานตามความถนัดของตนเอง ทุกครั้งก่อนการเคลื่อนไหว แขนงนำและแนวร่วมจะมีการพูดคุยกำหนดท่าที ยุทธวิธี จุดยืน และวางเป้าหมายของการต่อสู้จากข้อมูลที่แต่ละคนได้เก็บรวบรวมข้อมูลมา หลังจากการเคลื่อนไหวจะมีการทบทวนบทเรียน เพื่อประเมินและปรับปรุงแก้ไขการเคลื่อนไหวครั้งต่อไป ให้เกิดจุดบกพร่องน้อยที่สุด และสร้างความเข้มแข็งให้กับขบวนการ

กลยุทธ์การต่อสู้เพื่อรักษาสีทธิชุมชนของกลุ่มนี้ถือกำเนิดขึ้นมาไม่นาน เป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนกลุ่มใหม่ มีพัฒนาการการเคลื่อนไหวที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง ตามสถานการณ์ ปัจจัยแวดล้อม และทรัพยากรที่กลุ่มมีในช่วงนั้น การแบ่งช่วงจะทำให้เห็นรูปแบบการเคลื่อนไหว การปฏิสัมพันธ์ระหว่างอมตะนครกับเครือข่ายแม่พระธรณีในเรื่องทรัพยากรร่วมอย่างเช่นน้ำ รวมทั้งกลุ่มอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นของกลุ่มต่างๆ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ช่วงแรก : เริ่มต้นขบวนการ

ภาพที่ 7.1 แผนภาพแสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในช่วงเริ่มต้นของขบวนการของเครือข่ายแม่พระธรณี

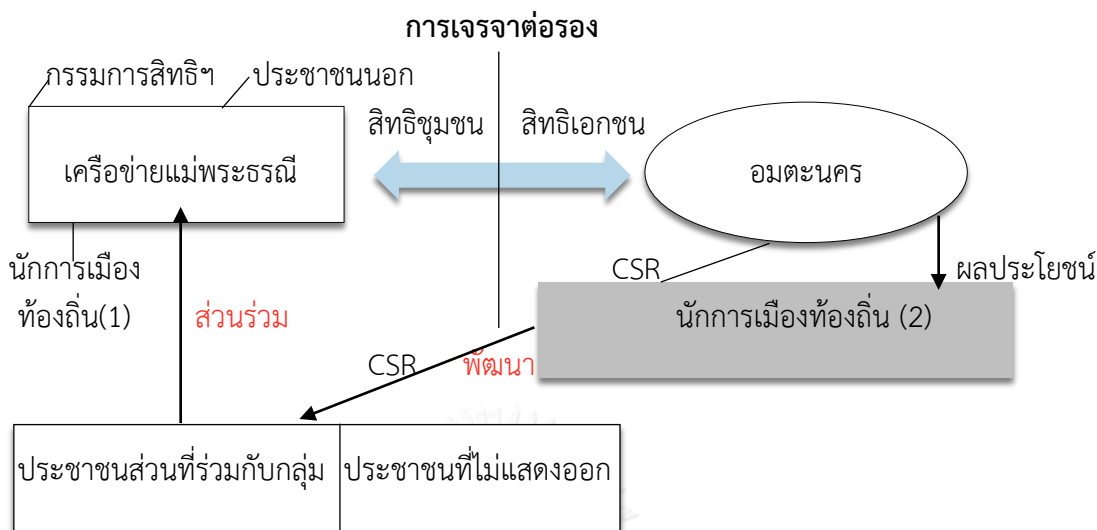
เครือข่ายแม่พระธรณีเกิดขึ้นประมาณปี 2552 หลังจากสมาชิกบางคนได้ข่าวว่า อมตะนครจะขึ้นโครงการเพิ่มอีก (นิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 2) จึงหาแนวร่วมซึ่งเป็นคนที่มีจุดยืนคล้ายกัน มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่มาร่วมเคลื่อนไหว ในจำนวนนี้จะมีชาวบ้านที่เข้ามาร่วมเคลื่อนไหวเป็นครั้งคราวเนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องเวลาและเงิน การออกมาเคลื่อนไหวแสดงบทบาทที่บ่อยทำให้ชาวบ้านต้องออกเงินเองและต้องสละเวลาในการมาเข้าร่วม เงินและเวลาจึงถือเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มในช่วงนี้ ลักษณะการต่อสู้ที่ใช้ในตอนนั้นจะใช้วิธีการเผชิญหน้า ปะทะขัดขวางกับทางอมตะนครตามพื้นที่สาธารณะต่างๆ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้มาจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาเป็นพี่เลี้ยง และใช้สื่อในการนำเสนอเหตุการณ์ออกไปร่วม ด้านข้อมูลเครือข่ายแม่พระธรณีได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการ ข้าราชการ และนักการเมืองท้องถิ่นที่เห็นด้วยกับการรักษาชุมชนท้องถิ่นเอาไว้ แต่ก็มีนักการเมืองท้องถิ่นอีกกลุ่มหนึ่งที่เลือกข้างยืนชัดเจน

ที่เป็นพวกเดียวกันกับอมตะนคร เพราะอมตะนครเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่หิบบิ้นผลประโยชน์ให้ โดยผ่านทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นการคงอยู่ของอมตะนครในพื้นที่และการมีโครงการใหม่ๆ จะยิ่งทำให้คนกลุ่มนี้ได้รับผลประโยชน์ การเกิดเครือข่ายแม่พระธรณีขึ้นจึงถือเป็นการขัดขวางผลประโยชน์ของนักการเมืองท้องถิ่นกลุ่มนี้และอมตะนคร

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายแม่พระธรณีและอมตะนครต่างคนต่างใช้เครื่องมือในการต่อสู้ที่ต่างกัน เครือข่ายแม่พระธรณีถือว่ากระบวนการผลิตของอมตะนครทำให้สิทธิของปัจเจกชนและสิทธิชุมชนที่มีอยู่ก่อนแล้วได้รับผลกระทบ ทำให้มีคนจำนวนหนึ่งรวมถึงชาวบ้านออกมาร่วมสนับสนุนเครือข่ายแม่พระธรณี ส่วนอมตะนครเป็นกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีสิทธิเอกชนอันเกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมให้เกิดนิคมอุตสาหกรรมขึ้นมาในพื้นที่ นักการเมืองท้องถิ่นที่อยู่ฝั่งเดียวกันกับอมตะนครก็สามารถรวบรวมชาวบ้านได้จำนวนหนึ่งซึ่งเป็นฐานเสียงให้มาช่วยสนับสนุนอมตะนคร ในขณะที่แต่ละกลุ่มต่างรักษาสีตทิตที่ตนเองมีอย่างเหนียวแน่น มีพรรคพวกและคนที่สนับสนุนอยู่จึงไม่มีใครยอมใคร สถานการณ์จึงเต็มไปด้วยอารมณ์และความรุนแรง จนสุดท้ายความรุนแรงเพิ่มระดับขึ้นเรื่อยๆ จนถึงขั้นหมายจะเอาชีวิตแกนนำคนหนึ่ง จึงก่อให้เกิดจุดเปลี่ยนในการเคลื่อนไหว ประกอบกับรายชื่อที่ปรึกษาเครือข่ายแม่พระธรณีที่มีชื่อเสียงในสังคม ทำให้อมตะนครเห็นว่าเครือข่ายแม่พระธรณีมีพันธมิตรที่เข้ามาช่วยเหลือ อำนาจการต่อรองของกลุ่มจึงเพิ่มขึ้น

ช่วงแรกของการเคลื่อนไหว การมีส่วนร่วมระหว่างอมตะนครกับเครือข่ายแม่พระธรณียังไม่เกิดขึ้นเพราะมีเป้าหมายที่ต่างกัน ซึ่งอมตะนครพยายามจำกัดกระบวนการมีส่วนร่วมให้อยู่เฉพาะคนที่เห็นด้วย สิ่งที่ปรากฏไม่ใช่เสียงของทุกคนในชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสีย อำนาจต่อรองของทางเครือข่ายแม่พระธรณีพยายามสร้างขึ้นด้วยการยึดมั่นในอุดมการณ์และแนวทางการเคลื่อนไหวอย่างเหนียวแน่น ไม่ยอมอ่อนข้อให้กับทางฝั่งอมตะนคร ในขณะที่ฝั่งอมตะนครก็มีลักษณะที่แข็งขันไม่ยอมเช่นเดียวกัน ซึ่งแต่ละฝ่ายพยายามที่จะสร้างอำนาจของกลุ่มตนเองให้มากที่สุด การต่อรองระหว่างกลุ่มจึงไม่เกิดขึ้น

ช่วงที่สอง : ปรับขบวนการ

ภาพที่ 7.2 แผนภาพแสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในช่วงปรับขบวนการของเครือข่ายแม่พระธรณี

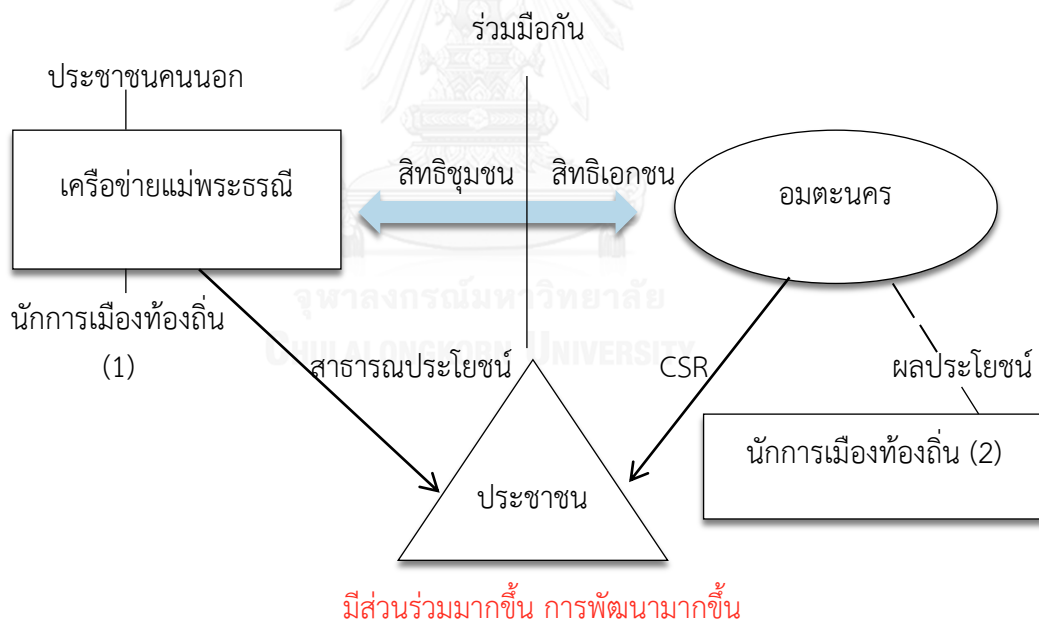
กลุ่มเครือข่ายแม่พระธรณีเลือกที่จะยุติการเคลื่อนไหวเนื่องจากความรุนแรงที่เกิดขึ้น มวลชนที่เข้าร่วมกับเครือข่ายแม่พระธรณีลดจำนวนลง เมื่อเหตุการณ์ผ่านไปชาวบ้านก็กลับมาเข้าร่วมอีกครั้ง แต่ยังมีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังคงนิ่งเฉยกับการเคลื่อนไหวและเหตุการณ์ในพื้นที่ จุดเปลี่ยนที่นำมาสู่การเจรจาเพราะต้องการรักษาภาพลักษณ์ของอมตะนครและผู้บริหาร การเจรจาต่อรองจะใช้การพูดเพื่อทำความเข้าใจถึงสิ่งที่ชาวบ้านต้องการเพื่อประโยชน์ชุมชนและสิ่งที่อมตะนครต้องการจะทำ โดยหาจุดร่วมของทั้งสองฝ่าย การต่อสู้จะสู้เป็นรายประเด็นตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น พันธมิตรที่ให้การสนับสนุนอมตะนครยังมีนักรเมืองท้องถิ่นกลุ่มเดิมอยู่ อีกสองกลุ่มคือนักรเมืองท้องถิ่นและประชาชนภายนอก เช่น นักวิชาการ สื่อมวลชน ฯลฯ ยังคงให้การสนับสนุนและให้ความช่วยเหลืออยู่เช่นเดิม

การเจรจาต่อรองนำมาสู่ทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายแม่พระธรณีกับอมตะนครที่ดีขึ้นเพราะต่างเข้าใจในความต้องการของแต่ละฝ่ายมากขึ้น เครือข่ายแม่พระธรณีใช้สิทธิชุมชนเป็นประเด็นในการเรียกร้อง ให้อมตะนครในฐานะผู้ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนต้องเคารพและเข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชนที่อยู่มาแล้วดั้งเดิม ในขณะที่ชุมชนเริ่มเข้าใจอมตะนครถึงความจำเป็นที่ต้องขึ้นโครงการเพราะได้ลงทุนในการจัดหาหรือซื้อที่ดินไปแล้วอมตะนครก็เริ่มมองเห็นชุมชนมากขึ้น โดยเริ่มให้ความสำคัญกับชุมชนในการเข้ามาเสนอแนะโครงการ ผลที่เกิดขึ้นเกิดสมดุล

ของสิทธิชุมชนและสิทธิเอกชนเพราะความประนีประนอมและเข้าใจกันของเครือข่ายแม่พระธรณีและอมตะนครมีมากขึ้น

การตอบแทนสังคม (CSR) อมตะนครให้กับชุมชนโดยผ่านนักการเมืองท้องถิ่น โดยเงินที่ได้รับมานักการเมืองท้องถิ่นจะนำมาพัฒนาชุมชน ก่อสร้างปรับปรุงสาธารณูปโภค แต่การพัฒนานั้นเกิดไม่เต็มที่เพราะเงินไม่ได้เข้ามาสู่ชุมชนทั้งหมด จุดอ่อนของขบวนการในช่วงนี้คือจำนวนคนที่ลดน้อยลงภายหลังเกิดเหตุการณ์ความรุนแรง ส่วนเรื่องเงินและเวลา การเคลื่อนไหวแบบเจาะจาท่องรองเป็นวิธีการเคลื่อนไหวไม่ใช่เชิงรุกแบบเดิมที่ต้องไปตามสถานที่ต่างๆ เพื่อกดดัน จึงไม่กระทบมากนัก สำหรับกำลังแรงงานนั้นเป็นปัจจัยที่กลุ่มยังคงเผชิญอยู่ตั้งแต่ตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบัน เพราะไม่มีคนรุ่นใหม่เข้ามาร่วมเคลื่อนไหวภายในเครือข่ายแม่พระธรณี

ช่วงที่สาม : สานความร่วมมือ

ภาพที่ 7.3 แผนภาพแสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในช่วงสานความร่วมมือของเครือข่ายแม่พระธรณีกับทางอมตะนคร

รูปแบบการเจรจาต่อรองกลายเป็นรูปแบบที่เครือข่ายแม่พระธรณีนำมาใช้จนถึงปัจจุบัน แต่สำหรับช่วงที่สามจุดเปลี่ยนเกิดขึ้นเมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ปี 2556 หลังจากเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ชาวบ้านรู้ถึงผลของการมีนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ เริ่มตระหนักถึงปัญหาที่เข้ามา ร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายแม่พระธรณีมากขึ้น ด้านอมตะนครก็กลายเป็นผู้ประสบปัญหาเช่นกัน ดังนั้นอมตะนคร เครือข่ายแม่พระธรณี และชาวบ้าน จึงร่วมมือกันวางแผนและหาแนวทางป้องกันน้ำท่วม เกิดเป็นความร่วมมือภายใต้กลุ่มใหม่ ความร่วมมือของแม่พระธรณีและอมตะนครก็เป็นไปได้ด้วยดียิ่งขึ้น จากที่พูดคุยเจรจากันอยู่แล้ว ก็สามารถที่จะต่อรองพูดคุยแสดงความคิดเห็นได้มากขึ้นไปอีก มีลักษณะเป็นมิตรที่ดีต่อกัน โครงการอะไรที่ทางอมตะนครจะทำแล้วเกี่ยวข้องกับชุมชน จะให้เครือข่ายแม่พระธรณีเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงแนะแนวทางที่จะเป็นประโยชน์กับชุมชนมากที่สุดและลดความเสียหายที่จะเกิดขึ้นให้เหลือน้อยที่สุด ดังนั้นอำนาจการต่อรองระหว่างกลุ่มจึงมีมากขึ้น เข้าใจมากขึ้น และหาจุดร่วมที่จะเป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่าย

พันธมิตรที่ให้การสนับสนุนคนทั้งสองฝ่ายยังเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดิมซึ่งหลายๆ คนก็เข้ามา ร่วมก่อตั้งและเป็นแนวร่วมของสภาลุ่มน้ำคลองหลวงด้วย ซึ่งพันธมิตรที่สนับสนุนเครือข่ายแม่พระธรณีมาตลอดคือปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมความเข้มแข็งของกลุ่ม สำหรับปัจจัยที่ยังมีผลต่อความอ่อนแอคือเรื่องกำลังแรงงาน แต่ในส่วนของกำลังคน กำลังเวลา และกำลังเงินของการเคลื่อนไหวช่วงนี้มีทิศทางไปในทางที่ดี เพราะเหตุการณ์ในพื้นที่ทำให้คนออกมาร่วม เงินและเวลาจะใช้เฉพาะสถานการณ์ที่ต้องพบปะพูดคุย ซึ่งก็ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยเช่นในช่วงแรกของขบวนการ

ในช่วงนี้เกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มทำให้สิทธิชุมชนขยายตัวมากขึ้นในพื้นที่ เพราะทุกฝ่ายต่างคำนึงถึงการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกัน ถ้าหากยังไม่มีการแก้ปัญหาในเรื่องของทรัพยากรสิ่งแวดล้อมย่อมจะส่งผลความเสียหายที่จะเกิดขึ้นอีกเป็นปัญหาระยะยาว อมตะนครเริ่มเห็นถึงความสำคัญของชุมชน สิ่งที่ชาวบ้านเรียกร้องต้องการ และประโยชน์จากการอยู่ในพื้นที่ถ้ามีสายสัมพันธ์ที่ดี ชุมชนให้การยอมรับ ปัญหา ก็จะน้อยลง ดังนั้นความช่วยเหลือเมื่อทางกลุ่มเครือข่ายแม่พระธรณีจะดำเนินกิจกรรมเพื่อชุมชน อมตะนครคือผู้สนับสนุนเงินและเครื่องมือ ส่วนการตอบแทนสังคม (CSR) ก็เปลี่ยนวิธีการมาให้กับชาวบ้านโดยไม่ผ่านนักการเมืองท้องถิ่นเพราะรู้แล้วว่าเงินที่ให้ไปไม่เกิดประสิทธิผลและไม่สามารรถซื้อใจชาวบ้านได้ทั้งหมด

ความสัมพันธ์ที่ดี ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม และมีการพัฒนาในพื้นที่ตามมากิจกรรมหลายอย่างที่ต้องใช้เงิน ชาวบ้านไม่สามารถทำได้ไหว ก็ได้รับความร่วมมือจากอมตะนคร เช่นการลอกคลอง ถ้าจะใช้กำลังแรงงานจากชาวบ้านอย่างเดียวอาจจะไม่สำเร็จในระยะเวลานานสั้น เมื่ออมตะนครทราบก็นำอุปกรณ์มาช่วยชาวบ้าน เป็นการผนึกกำลังคืนระบบนิเวศให้กับมาระหว่างเครือข่ายแม่พระธรณี ชาวบ้าน และอมตะนคร ที่ช่วยเหลือร่วมมือกัน ซึ่งถ้าความสัมพันธ์ในการให้

ความร่วมมืออย่างจริงจัง การเข้ามามีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายยังคงอยู่อย่างต่อเนื่องคาดว่าทิศทางความขัดแย้งของปัญหาจะมีทางออก พื้นที่จะมีการพัฒนา และเครือข่ายแม่พระธรณีกับอมตะนครจะสามารถอยู่ร่วมกันได้ในชุมชนเดียวกัน

ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งและความอ่อนแอมาจากจำนวนคนที่ยังน้อยเพราะการเพิกเฉยไม่ตื่นตัว การสยบยอมทนกับสภาพปัญหา ข้อจำกัดในเรื่องเวลาและอาชีพ ความปลอดภัยในชีวิตเพราะมีเรื่องผลประโยชน์ของผู้มีอิทธิพล เป็นอุปสรรคหนึ่งที่น่าจะมีผลให้ขบวนการมีพลังน้อยอำนาจต่อรองไม่มากนัก อุปสรรคอีกอย่างคือ การไม่มีคนรุ่นใหม่เข้าร่วมกับเครือข่ายแม่พระธรณีในการปกป้องสิทธิชุมชน อุดมการณ์ของคนต่อสู้ในตอนนี้อาจจะเลือนหายไป ไม่ได้รับการสานต่อในการรักษาท้องถิ่นและความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติเอาไว้ อุปสรรคสุดท้ายที่มีผลต่อบางคนคือการเคลื่อนไหวต้องใช้เงินส่วนตัว การเข้าร่วมกับเครือข่ายทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพได้เต็มที่ ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จมากที่สุดคือ การที่ทุกคนไม่รับผลประโยชน์จากอมตะนคร แม้จะมีการหยิบบิ้นให้ ความตั้งใจจริงในการรักษาผลประโยชน์ท้องถิ่น รวมทั้งความสามัคคี ช่วยทำให้เครือข่ายแม่พระธรณีมีอำนาจในการต่อรองกับอมตะนครเพิ่มมากขึ้น อมตะนครพร้อมที่จะเข้ามาพูดคุยทำความเข้าใจกับกลุ่มก่อนตัดสินใจดำเนินการอะไรในชุมชน จึงเห็นได้ว่า การใช้ soft power อย่างการแลกเปลี่ยนข้อมูลต่อรองกันเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ปี พ.ศ. 2556 โดยให้ความช่วยเหลือกับกิจกรรมในชุมชน และร่วมมือกันพูดคุยแก้ปัญหาเรื่องนี้

หากเปรียบเทียบขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายแม่พระธรณีกับขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนหรือกลุ่มเคลื่อนไหวประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม หรืออื่นๆ ตามที่ได้ศึกษาในส่วนของวรรณกรรมปริทัศน์จะพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมและการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่นั้นถือว่ามีสำคัญในการจัดการปัญหาการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นนั้นๆ การตัดสินใจและกำหนดสิทธิการเข้าไปใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นควรมาจากชุมชนและคนที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่จะมีอำนาจในการตกลงร่วมกัน ไม่ใช่อำนาจรัฐที่มาจากส่วนกลางเป็นผู้กำหนด ซึ่งที่ผ่านมาของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 1 และแผนการจะเกิดขึ้นของโครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร 2 อมตะนครได้กั้นเครือข่ายแม่พระธรณีออกไปจากกระบวนการมีส่วนร่วม ชาวบ้านที่ควรมีสติในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและสามารถตัดสินใจเลือกอนาคตความเป็นไปของชุมชนอันที่จะเกิดขึ้นมาจากการมีโครงการนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่พื้นที่ กลับไม่มีสติดังกล่าว ซึ่งงานวิจัยที่พบว่าชาวบ้านได้เข้าไปมีสิทธิอย่างเท่าเทียมกันในการมีส่วนร่วมและมีโอกาสได้กำหนดสิ่งต่างๆ โดยผ่านประชาคมจะทำให้เกิดยุทธศาสตร์ที่สามารถบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ ไม่เช่นนั้นสิ่งที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ของโครงการ

นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครที่จะพัฒนาต่อไป ผลของการพัฒนาจะตกอยู่กับคนบางกลุ่มเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อชาวบ้านและคนทุกคน ทรัพยากรของท้องถิ่นที่ถูกนำมาใช้จะหมดลงไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งในพื้นที่ เนื่องจากความไม่เป็นธรรมต่างๆ ที่ทุกคนคือเจ้าของร่วมกัน จึงกล่าวได้ว่าประเด็นเรื่องการเข้าไปมีส่วนร่วมนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในขั้นของการตัดสินใจ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถที่จะจัดการแก้ไขปัญหาและบรรลุเป้าหมายที่ทางกลุ่มตั้งเอาไว้ได้

ข้อสังเกต

ในช่วงสานความร่วมมือ เหตุการณ์น้ำท่วมในปี 2556 ถือเป็นจังหวะเวลาที่เข้ามาเป็นจุดเปลี่ยนให้กับความสัมพันธ์ระหว่างอมตะนครกับเครือข่ายแม่พระธรณีได้มีโอกาสร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาภายในชุมชน เกิดการช่วยเหลือ และพูดคุยกันมากขึ้น แต่ถ้ามองในอีกด้านหนึ่งหากไม่เกินเหตุการณ์น้ำท่วมความร่วมมือระหว่างเครือข่ายแม่พระธรณีและอมตะนครก็สามารถดำเนินมาถึงจุดนี้ได้ แต่อาจจะต้องอาศัยระยะเวลาในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม การเรียนรู้ร่วมกัน การยอมรับ และมีความไว้วางใจ (Trust) ซึ่งจากการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายแม่พระธรณีได้เห็นถึงความร่วมมือกันของเครือข่ายแม่พระธรณีกับอมตะนครที่ได้เกิดขึ้นแล้วในช่วงปรับขบวนการมาเป็นการเจรจาต่อรอง ความร่วมมือดังกล่าวเกิดขึ้นมาในรูปแบบของ “คณะทำงาน CHIA ชุมชน” ที่จะเป็นเสมือนเวทีที่ทำให้อมตะนครและเครือข่ายแม่พระธรณีสามารถพูดคุยแสดงจุดยืน มุมมองของแต่ละฝ่าย และหาจุดร่วมกันเพื่อนำไปสู่การแสวงหาแนวทางในการจัดการปัญหาและการพัฒนาชุมชนต่อไปในอนาคต โดยมีคนกลางอย่างนักวิชาการที่จะคอยเข้ามาทำหน้าที่เชื่อมคนทั้งสองกลุ่มให้สามารถพูดคุยตกลงกันได้ และหาข้อสรุปร่วมกันในการที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันต่อไป ด้วยการออกเป็นธรรมนูญชุมชน ซึ่งจะบัญญัติเป็นแนวทางการปฏิบัติทั้งของนิคมอุตสาหกรรมและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ใช้ทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกัน โดยธรรมนูญชุมชนมาจากการร่วมกันคิดร่วมกันสร้างร่วมมือกันของทุกฝ่าย ในการพูดคุยระหว่างที่จะเดินทางมาถึงจุดที่มีข้อตกลงชุดเดียวกัน ทั้งสองฝ่ายต้องมีการพบปะหารือ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของกันและกันพอสมควร เพื่อให้เกิดการตกลงเป็นข้อตกลงร่วมของชุมชน ซึ่งมองว่าในช่วงระยะเวลานี้ย่อมทำให้ทั้งสองกลุ่มเกิดการมองเห็นและทำความเข้าใจกันและกัน มองฝั่งตรงข้ามจากเงื่อนไขและข้อจำกัดที่ฝั่งนั้นๆ มีอยู่ เป็นความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างกันที่จะเกิดขึ้นตามมาได้

ข้อเสนอแนะ

สิทธิชุมชน จะเกิดขึ้นได้ต้องมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบทรัพยากรร่วมกัน สิทธิอำนาจต้องไม่ผูกขาดอยู่ที่รัฐหรือเอกชนเท่านั้น โดยอาจใช้กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการนี้จะทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของและมีคุณค่าเพราะมีส่วนร่วมเข้าไปกำหนดเช่นกัน อีกทั้งการที่ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมจะทำให้ผลลัพธ์สุดท้ายนั้นก่อให้เกิดประโยชน์จริงๆ เนื่องมาจากขั้นตอนในกระบวนการมาจากคนในพื้นที่นั้นๆ ที่สะท้อนความต้องการความเป็นจริง ซึ่งมาจากสายตาคนในไม่ใช่สายตาคนนอกที่มองปัญหาแล้วเข้าไปจัดการ และที่มาจากส่วนกลาง

1. ในระดับท้องถิ่น อาจจะใช้การกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ โดยผ่านประชาคม เช่น เกิดข้อบัญญัติชุมชน หรือเกิดฉันทามติในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นต้น เพื่อให้ทุกคนที่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีสิทธิมีเสียงในการแสดงออกในทุกๆ ประเด็น และข้อตกลงที่เกิดขึ้นมาจากความเห็นพ้องต้องกัน และสามารถยึดถือเอากฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นเป็นแบบแผนในการปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนมีบรรทัดฐานในการปฏิบัติร่วมกัน ทั้งป้องกันให้คนที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์หรือประกอบกิจกรรมในชุมชนจะต้องยอมรับและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติด้วย ซึ่งในอดีตอาจจะไปในลักษณะของวัฒนธรรมร่วมที่ไม่ได้มีการระบุไว้เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจน ซึ่งเมื่อชุมชนไม่ใช่แค่คนในท้องถิ่นดั้งเดิมเท่านั้น การบัญญัติไว้เป็นข้อกฎหมายหรือกฎร่วมที่เป็นลายลักษณ์อักษรจึงมีความจำเป็น เพื่อชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

2. ในระดับประเทศ แก้ปัญหาของการใช้สิทธิชุมชนด้วยการออกกฎหมายลูก เพราะปัจจุบันแม้จะมีการบัญญัติเรื่องสิทธิชุมชนในกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่ก็ยังไม่มีการตรากฎหมายลูกที่เกี่ยวกับเรื่องสิทธิชุมชนอย่างเช่น พระราชบัญญัติสิทธิชุมชน ออกมาใช้ จึงส่งผลแม้ว่ารัฐธรรมนูญจะให้สิทธิกับชาวบ้าน แต่สิทธินั้นก็ไม่ได้เกิดขึ้นจริงๆ การสร้างความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะผู้ที่ทำงานกับชุมชนยังไม่มี ความเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชน หรือแม้แต่ว่าชุมชนเมื่อพูดถึงคำว่าชุมชนมักจะนึกถึงอาณาเขตพื้นที่เท่านั้น แต่ในความเป็นจริงชุมชนนั้นรวมมิติตามความสัมพันธ์ของผู้คนเอาไว้ด้วย และการทำงานประเด็นด้านสิทธิชุมชนในปัจจุบันมักจะคำนึงแต่หลักนิติรัฐโดยดูตามกฎหมายแต่ควรคำนึงถึงการใช้หลักนิติธรรมร่วมด้วย

3. ปรับปรุงการจัดทำ EIA, EHIA เพราะปัจจุบันขั้นตอนทำรายงานดังกล่าวไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปร่วมสังเกตการณ์ เช่น เจ้าหน้าที่จากสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ถึงในฐานะคนกลางที่ควรจะไปร่วมสังเกตการณ์ว่ากระบวนการจัดทำนั้นถูกต้องหรือไม่ ปัจจุบันมีแต่การจ้างบริษัทเอกชนให้เป็นคนทำ และผลสรุปสุดท้ายที่ต้องได้ออกมาคือโครงการนั้นจะต้องผ่านตามเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดไว้ อย่างจะเช่นปัญหาการสร้างโรงไฟฟ้าชีวมวล

ในภาคใต้ บริษัทที่ทำการก่อสร้างจะทำการหลบเลี่ยงกฎหมายโดยไม่ต้องจัดการทำ EIA โดยการ
โรงไฟฟ้าให้มีกำลังการผลิตที่ต่ำกว่ากฎหมายกำหนดเพียงเล็กน้อยอย่างเช่น 9.8 หรือ 9.9 เมกกะวัตต์
ซึ่งถ้าเกิน 10 เมกกะวัตต์ จะต้องทำ EIA โครงการด้วย นี่คือตัวอย่างๆ หนึ่งในที่ภาคธุรกิจพยายามหา
ช่องว่าง ไม่ได้มองความเสียหายหากเกินผลกระทบขึ้นมา ซึ่งอาจเปลี่ยนมากำหนดโดยใช้ SEA
(Strategic Environmental Assessment) ซึ่งเป็นการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมในระดับ
นโยบายเพื่อหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมก่อนจะนำไปสู่กระบวนการตัดสินใจแทนการจัดทำ EIA
ที่ประเมินในแต่ละโครงการว่าผ่านหรือไม่ผ่าน นอกจากนี้ SEA ยังกำหนดให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วน
เสียเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินและกระบวนการตัดสินใจด้วยขอบเขตที่กว้างกว่าระดับ
โครงการแบบ EIA จึงเปิดโอกาสของการเข้าไปมีส่วนร่วม อีกทั้งยังครอบคลุมในประเด็นที่หลากหลาย
อย่างเช่นมีเรื่องเศรษฐกิจและสังคมรวมเข้ามาด้วย

รายการอ้างอิง

- กมลศักดิ์ ตรีครุฑพันธ์. (2549). การศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง รัฐ ชุมชน และกลุ่ม
ผลประโยชน์: นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. (ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต วิทยานิพนธ์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมชลประทาน, ศ. (2558). ข้อมูลตารางสรุปสภาพน้ำในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ทั่วประเทศ.
www.thaiwater.net
- กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2550). สิทธิชุมชน. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2555). รายงานผลการตรวจสอบสิทธิชุมชน กรณีคัดค้าน
โครงการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร แห่งที่ 2 บริเวณพื้นที่จังหวัดชลบุรีและจังหวัด
ฉะเชิงเทรา: คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2552). เศรษฐศาสตร์การเมืองและสถาบัน สำนักทำ
พระจันทร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ openbook.
- คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2554). ปาฐกถา 60 ปี เศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ openbook.
- ชญาภัทต์ ดีมา. (2554). ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมกับการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน. (รัฐศาสตรดุษฎี
บัณฑิต วิทยานิพนธ์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชล บุนนาค. (2555). การสำรวจองค์ความรู้เรื่องแนวคิดที่ด้วยเรื่องการจัดการทรัพยากรร่วม:
ประสบการณ์จากต่างประเทศและแนวคิดในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: คณะทำงานเครือข่าย
วิชาการเพื่อการปฏิรูป คณะกรรมการสมัชชาปฏิรูป.
- ชลธิชา สัตยวัฒน์. (2546). พลวัตสิทธิชุมชน: กระบวนทัศน์ทางมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: ศูนย์
มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ชูลีรัตน์ เจริญพร. (2542). การเคลื่อนไหวของชุมชน และองค์กรชุมชนบ้านครัว. (สังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยามหาบัณฑิต (สังคมวิทยา)), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2554). วาทกรรมการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- โตม ไกรปกรณ์. (2548). ขบวนการสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2525-2535 ศึกษาการ
เคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน เขื่อนแก่งกรุง และเขื่อนปากมูล (อักษรศาสตรดุษฎี
บัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรพงศ์ ไชยมังคละ. (2551). การขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด : กรณีศึกษากลุ่ม
ผลประโยชน์ภายในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- นราพร อินทร์แดนดอน. (2556). ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิชุมชน: ศึกษากรณีการเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียง ในจังหวัดระยอง. (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บริษัท อมตะนคร คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน). (2553). ข้อมูลสำคัญเบื้องต้น. www.amata.com
- บริษัท อมตะนคร คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน). (2556). รายงานการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการ ในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โครงการนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ระยะที่ 1-8 (ครั้งที่ 3).
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2540). การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย. (รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2541). การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกริก.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2556). เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสถาบันนิยม. เอกสารประกอบการเรียน.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2545). วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย. เชียงใหม่: หจก. สำนักพิมพ์ตรัสวิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์).
- เลิศชาย ศิริชัย, รศ.ดร.อุดม หนูทอง, รศ.ดร.สีบพงษ์ ธรรมชาติ, สมเจตนา มณีโมโนช, & นพดล กิตติกุล. (2546). สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคใต้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม.
- ศิริรัตต์ดา ธรรมรัตต์กุล. (2556). ขบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนในการเรียกร้องสิทธิที่ดิน: กรณีศึกษาชุมชนเกาะเสม็ด หมู่ 4 ตำบลบ้านเพ อำเภอมะนัง จังหวัดระยอง. (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. (2557). แบบแสดงรายการข้อมูลประจำปี (56-1). www.sec.or.th
- สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. (2552). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- สำนักวิจัยและการพัฒนา. (2544). การประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้าครั้งที่ 2 การมีส่วนร่วมของประชาชน ความยั่งยืนของประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- สุภาวดี แก้วประดับ. (2546). สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: จากจารีตปฏิบัติสู่การปฏิรูปการเมืองไทย. (รัฐศาสตรมหาบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุรัสวดี หุ่นพยนต์, ช. บ. (2543). การศึกษาเรื่องสตรีกับบทบาทในการเข้าร่วมองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) : บริบททางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสนห์ จามริก. (2544). สิทธิมนุษยชน : เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เสนห์ จามริก, อานันท์ กาญจนพันธุ์, สมศักดิ์ สุขวงศ์, บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์, & จักรกฤษณ์ ควรพจน์. (2546). ฐานทรัพยากร...ทุนชีวิตของสังคมไทย. เอกสารวิชาการฉบับที่ 1 โครงการยุทธศาสตร์นโยบายฐานทรัพยากร สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- อัจฉรา โพธิยานนท์. (2539). การศึกษากับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด 9119 เทคนิควรรินตั้ง.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2549). วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555a). จินตนาการทางมานุษยวิทยาแล้วย้อนมองสังคมไทย. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555b). ถกความคิดสังคมศาสตร์ในสังคมไทย. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาคผนวก

ภาพที่ 1: ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ก่อนการก่อสร้างโครงการนิคมอุตสาหกรรม 1

ภาพที่ 2: เกษตรกรยังคงประกอบอาชีพเลี้ยงปลาและเลี้ยงกุ้ง บริเวณพื้นที่ที่ถูกกำหนดก่อสร้างโครงการใหม่

ภาพที่ 3: ปัญหาน้ำเน่าเสีย ทำให้ปลาในคลองดำหตุตายเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 4: ภาพของน้ำในคลองดำหตุที่มีเม็ดโฟมหรือเศษพลาสติกที่เป็นชิ้นส่วนจากการผลิตของโรงงานภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

ภาพที่ 5: ท่อลำเลียงน้ำทิ้งของโรงงานภายในนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร

ภาพที่ 6: คูคลองที่เมื่อก่อนใช้เป็นทางลำเลียงน้ำตามธรรมชาติ ปัจจุบันถูกถมเพื่อขยายถนน และใช้ประโยชน์อื่นๆ ของเอกชน

ภาพที่ 7: จากพื้นที่นาเกลือบริเวณคลองตำหรุ เกิดการถมที่ดินสร้างหมู่บ้านจัดสรร บ้านเช่า และคอนโด เพื่อรองรับกับความต้องการของแรงงาน

ภาพที่ 8: ความเจริญและการกลายเป็นสังคมเมืองของชุมชนดั้งเดิม

ภาพที่ 9: ปัญหาการติดในจังหวัดชลบุรี

ภาพที่ 10: การประชุมแกนนำของเครือข่ายแม่พระธรณี

ภาพที่ 11: ภาพการพูดคุยเจรจาที่เกิดขึ้นในช่วงปรับขบวนการที่มีทั้งเครือข่ายแม่พระธรณี
ตัวแทนจากอมตะนคร และมีนักวิชาการเข้าร่วมด้วย

ภาพที่ 12: การประชุมของสภาบริหารจัดการกลุ่มน้ำคลองหลวง ที่เครือข่ายแม่พระธรณีได้เข้าไปเป็น
ส่วนหนึ่งในการช่วยกันแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ-นามสกุล : นางสาวนิชาภัทร ไม้งาม

วัน เดือน ปีเกิด สถานที่เกิด : 24 เมษายน พ.ศ. 2533 จังหวัดชลบุรี

อายุ : 25 ปี

บิดา: นายศิริชัย ไม้งาม

มารดา : นางนริศรา ไม้งาม

สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (เกียรตินิยมอันดับ 2) ปีการศึกษา 2554

ปัจจุบันทำงานในตำแหน่งผู้ช่วยปฏิบัติงานประจำประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ